

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

**Vytautas Pakalniškis
Stasys Vaitkevičius**

**NUOSAVYBĖS SANTYKIŲ
TRANSFORMAVIMAS LIETUVOJE
1989–1992 m.**

Mokslo studija

Vilnius
2013

UDK 338.24(474.5)
Pa92

Recenzavo:

prof. dr. Julija Kiršienė, Vytauto Didžiojo universitetas
prof. dr. Stasys Puškorius, Mykolo Romerio universitetas

Autorių indėlis:

prof. dr. Vytautas Pakalniškis – 2,6 autorinio lanko
dr. Stasys Vaitkevičius – 2,6 autorinio lanko

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros 2012 m. spalio 11 d. posėdyje (protokolas Nr. 1CKK-4) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslo programos „Teisingumas, saugumas ir žmogaus teisės“ komiteto 2012 m. spalio 17 d. posėdyje (protokolas Nr. MPK1-1) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto tarybos 2012 m. gruodžio 7 d. posėdyje (protokolas Nr. 1T-10) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2013 m. sausio 9 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-1) pritarta leidybai.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Turinys

Įvadas	5
1. Nuosavybės santykių transformavimo ideologinės prielaidos	8
1.1. Socialistinės teisės ideologijos paveldas ir jo vaidmuo transformuojant nuosavybės teisės institutą	8
1.2. Nuosavybės santykių pertvarkymo idėjos „perestroikos“ ¹ laikotarpiu	10
1.3. Nuosavybės santykių transformavimo tikslai ir uždaviniai atkūrus nepriklausomybę	12
2. Įmonių teisės kūrimo ištakos	15
2.1. Įmonių įstatymų rengimas	15
2.2. Bankroto įstatymo projekto rengimas	18
2.3. Sąžiningos konkurencijos užtikrinimas	19
2.4. Hipotekos įstatymo rengimas	20
3. Nuosavybės teisių į nacionalizuotą turtą atkūrimo teisiniai pagrindai	21
3.1. Išlikusio nekilnojamojo turto grąžinimo klausimai	21
3.2. Žemės reformos principinės nuostatos	22
3.3. Vartotojų kooperatyvų narių teisių atkūrimas	24
3.4. Nuosavybės restitucijos proceso veiksmingumo problematika	25
4. Valstybės turto privatizavimo principai ir metodai	27
4.1. Esminiai Valstybinio gyvenamųjų patalpų fondo privatizavimo bruožai	27
4.2. Valstybinio turto pirminio privatizavimo ir žemės ūkio įmonių turto privatizavimo teisės aktų principinė schema	29
5. Valstybės turto privatizavimo įgyvendinimas 1991–1992 m.	40
5.1. CPK veiklos analizė 1991–1992 m.	40
5.2. Privatizavimo skyriaus 1991–1992 m. veiklos analizė	45

¹ Iš rusų kalbos kilęs trumpinys, apibūdinantis 1985–1989 m. SSRS vykdytas politines ir ūkio reformas.

6. Įmonių finansų valdymo modernizavimo 1991–1992 m. klausimai	68
7. Turtinių valstybės teisių ir interesų užtikrinimas santykiuose su SSRS	74
8. Valstybės turto pirminio privatizavimo laimėjimai ir trūkumai.....	77
8.1. Pagrindiniai valstybinio turto pirminio privatizavimo laimėjimai 1991–1992 m.	77
8.2. Pirminio valstybinio turto privatizavimo trūkumai ir neišspėtos problemos	82
8.3. Pagrindiniai laimėjimai privatizuojant žemės ūkio įmonių turtą ..	84
8.4. Pagrindiniai trūkumai privatizuojant žemės ūkio įmonių turtą ...	86
8.5. Pagrindiniai butų privatizavimo laimėjimai ir problemos	88
Išvados.....	89
Literatūra	91
Summary.....	101

Santrumpos:

*Atkuriamasis Seimas – Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba –
Atkuriamasis Seimas*

CK – Civilinis kodeksas

CPK – Centrinė privatizavimo komisija

OCDE – Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymosi organizacija

PHARE – Europos Sąjungos ekonominės pagalbos Rytų Europos valstybėms programa

Privatizavimo skyrius – Lietuvos Respublikos Vyriausybės privatizavimo skyrius

Seimas – Lietuvos Respublikos Seimas

„Treuhandanstalt“ – Vokietijos Federacinės Respublikos Vyriausybės agentūra, kuri patikėjimo teise valdė ir privatizavo valstybė turtą

Įvadas

Nors nuo tada, kai buvo atkurta Lietuvos valstybės nepriklausomybė, eina jau trečias dešimtmetis, tačiau nuosavybės santykių transformavimo Lietuvoje procesas dar netapo populiarius mokslo darbų tyrinėjimo objektas. Paminėtina tik A. Šimėno monografija „Ekonomikos reforma Lietuvoje“², taip pat V. Obrazcovo ir bendraautorių monografija³, kuriose nagrinėjami bendrieji pirminio privatizavimo aspektai. Atskiri nuosavybės santykių transformavimo proceso fragmentai – daugiausia žemės ūkio įmonių privatizavimo – aptarti Vilniaus pedagoginio universiteto mokslininkų išleistoje kolektyvinėje monografijoje „Lietuvos ūkio transformacija 1990–2005 metais“⁴. Nuosavybės transformavimo ir ūkio reformos proceso politinius aspektus, įtvirtinant Lietuvos nepriklausomybę, apžvelgė G. Vagnorius knygoje „Valstybės kūrimas – misija (ne) įmanoma“⁵ ir S. Vaitkevičius straipsnyje „Ministrų kabinetų įnašas į ūkio reformas“⁶. Straipsnyje nagrinėjama 1990–1992 m. dirbusių vyriausybių, kurioms vadovavo D. Prunskienė, G. Vagnorius ir A. Abišala, veikla bei pateikiami tos veiklos vertinimai.

Atsižvelgdami į atliktų tyrimų apimtį, šios studijos autoriai kelia tikslą juos papildyti – kompleksiskai išanalizuoti privačios nuosavybės teisės atkūrimo, valstybės turto privatizavimo ir įmonių veiklos organizavimo ideologinius, politinius, teisinius ir vadybinius aspektus bei jų įtaką Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimui ir tolesnei Lietuvos socialinei-ekonominei raidai.

Studijoje tiriamos 1989–1992 m. rengtos nuosavybės santykių pertvarkymo programos, metodikos, teisės aktų projektų rengimo proceso dokumentai ir, žinoma, teisės aktai (Lietuvos Respublikos įstatymai, Vyriausybės ir kitų valstybės institucijų nutarimai), kuriuose buvo įgyvendintos nuosavybės transformavimo idėjos. Tačiau daugiausia dėmesio

² Šimėnas A. *Ūkio reforma Lietuvoje*. Vilnius: Pradai, 1996.

³ Obrazcovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E. *Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika*. 1 knyga. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

⁴ Ekonominės ir socialinės politikos studijos, t. 2. *Lietuvos ūkio transformacija 1990–2005 metais*. Vilnius: VPU leidykla, 2006.

⁵ Vagnorius G. *Valstybės kūrimas – misija (ne)įmanoma*. Vilnius, 2010.

⁶ Vaitkevičius S. Ministrų kabinetų įnašas į ūkio reformas. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*. 2012, 1(1): 21–36.

bus skiriama Lietuvos Respublikos Vyriausybės, jos aparato, ministerijų, savivaldybių, privatizavimo institucijų, kurios realiai veikė transformuodamos nuosavybės sistemą, veiklos analizei.

Studijoje tiriamojo laikotarpio nuosavybės santykių pertvarkymo problemos buvo aktualios ne tik Lietuvoje, bet visoje Rytų Europoje – šalyse, išsivadavusiose iš socializmo. Tačiau ekonomikos reformavimo procesas nebuvo centralizuotas, kiekviena šalis veikė pasikliaudama daugiausia savo šalies ekspertų parengtais modeliais, kurie atspindėjo kiekvienos šalies socialinio-ekonominio išsivystymo lygį bei politinio proceso ypatumus, todėl jie iš karto tapo mokslininkų tyrimų objektu. Mokslininkų tyrimai ir išvalgos pirmiausia buvo pristatomos regioninėse ir tarptautinėse konferencijose. Lietuvos, kuri šiek tiek anksčiau ėmėsi savo šalies ekonominės sistemos reformos, patirtis buvo nagrinėjama beveik visose to meto mokslininkų studijose bei mokslinėse konferencijose, kuriose teko dalyvauti ir šios studijos autoriams. Lietuvos nuosavybės santykių transformavimo principus ir metodus, išskirtinį dėmesį skirdami pirminio privatizavimo metodologijai, pasiektiems rezultatams ir jų kritiniam vertinimui, pateikė Niujorko universiteto profesorius R. Frydmanas bei Kolumbijos universiteto teisės profesorius A. Rapaczynski specialiai tam dalykui skirtoje monografijoje⁷. Vertinant metodologiškai, reikšmingiausiu posocialistinės ekonomikos transformavimo tyrimu reikėtų laikyti B. Martino monografiją⁸. Todėl studijos autoriai ja remsis vertindami nuosavybės santykių transformavimo procesą Lietuvoje.

Iš gausaus tarptautinių konferencijų ir seminarų, kuriuose buvo nagrinėjama ir teigiamai įvertinta Lietuvos privatizavimo koncepcija, sąrašo, išskirtiniais galėtų būti įvardyti šie tarptautiniai renginiai, kuriuose studijos autoriai dalyvavo ir skaitė pranešimus:

- Konferencija Prahoje 1991 m. liepą, kurią organizavo Vidurio Europos universitetas ir kurioje dalyvavo Vidurio ir Rytų Europos šalių privatizavimo ekspertai, taip pat Vakarų Europos šalių bei JAV mokslininkai ir kitų sričių specialistai;

⁷ Frydman R., Rapaczynski A., Earle John S. *The privatization process in Russia, Ukraine and Baltic states*. Central European University Press. Budapest, London, New York. 1993, Vol. 2.

⁸ Martin B. *The Social and Employment Consequences of Privatization in Transition Economies: Evidence and Guidelines*, 2000.

- Tarptautinis seminaras 1992 m. birželį Paryžiuje, Vidurio ir Rytų Europos šalių vadovaujantiems privatizavimo darbuotojams ir ekspertams;
- Europos vystymo ir rekonstrukcijos banko bei PHARE seminaras 1992 m. liepos 13–15 dienomis Kopenhagoje. Šiame seminare Lietuvos patirtis privatizavimo procese buvo nagrinėjama kaip pavyzdys kitoms Vidurio ir Rytų Europos šalims.
- „Treuhandanstalt“ organizuota konferencija privatizavimo klausimais, įvykusi 1992 m. spalį, kurioje buvo nagrinėjama Vokietijos privatizavimo patirtis ir Rytų Europos šalių privatizavimo ypatumai bei pasiekti rezultatai⁹;
- OCDE organizuota Vidurio ir Rytų Europos šalių konferencija 1992 m. gruodį Paryžiuje;
- OCDE 1993 m. balandžio 1–4 d. seminaras Budapešte.

Deja, ne visų konferencijų medžiaga buvo paskelbta, todėl šioje studijoje bus panaudota ir medžiaga, kuria disponuoja tik studijos autoriai kaip tiesioginiai nagrinėjamo laikotarpio procesų dalyviai¹⁰.

Studijoje paskelbtas tyrimas gali būti naudingas ekonominių ir teisinių problemų, kylančių ūkio reformavimo procese, tyrinėtojams, taip pat studentams, studijuojantiems viešosios nuosavybės teisės dalyką ir rengiantiems baigiamuosius magistrinius darbus.

---

⁹ *Privatizieren: miteinander in die Soziale Marktwirtschaft*. Köln, Dt, Inst.-Verl., 1992.

¹⁰ Vytautas Pakalniškis – studijoje aprašomuoju laikotarpiu Lietuvos Respublikos Vyriausybės vicepremieras, teisingumo ministras ir CPK pirmininkas. Stasys Vaitkevičius – to pačiu laikotarpiu Privatizavimo skyriaus vadovas, CPK narys ir daugumos Vyriausybės ar Ministro Pirmininko potvarkiais sudarytų komisijų bei darbo grupių teisės aktų projektų rengimo nuosavybės santykių klausimais vadovas.

---

1. Nuosavybės santykių transformavimo ideologinės prielaidos

1.1. Socialistinės teisės ideologijos paveldas ir jo vaidmuo transformuojant nuosavybės teisės institutą

Šiuolaikinės Lietuvos privatinės teisės raidos bruožus iš esmės lėmė XX a. lietuvių tautos kova dėl nepriklausomybės – du kartus teko vaduotis iš okupacijos ir atkurti prarastą valstybingumą. Lyginant 1918 ir 1990 m. nepriklausomybės gautą teisinį paveldą civilinių santykių reglamentavimo srityje, būtina atkreipti dėmesį į vieną esminį skirtumą – 1918 m. Lietuvos krašte buvo atsikratyta svetimos valstybės valdžios, bet ekonominė ir ūkio sankloda, kurios pagrindą sudarė privati nuosavybė ir sutarčių laisvė, nebuvo keičiama. Iš esmės skirtinga padėtis susiklostė 1990 m., kai atkūrus nepriklausomybę buvo keičiama ne tik okupacinė valdžia, bet ir tos valdžios socialistinės ideologijos prievartiniam įtvirtinimui¹¹ pristata teisinė sistema. Siekiant socialistinės santvarkos ideologinių tikslų, buvo beatodairiškai naikinama viskas, kas susiję su privačia nuosavybe. Nors socializmas Lietuvoje pradėtas diegti jau vėlesniame jo raidos etape ir agresyviausias jos idėjas bei apraiškas jau buvo atmetusi pati Rusija, pvz., paveldėjimo pagal testamentą teisės panaikinimą ir pan., tačiau svarbiausias socializmo ideologijos postulatas – sustabdyti laisvos rinkos dėsnių veikimą – išliko, todėl sovietinės okupacijos laikmetis buvo ypač nepalankus Lietuvos civilinės teisės plėtočiai. Pirmiausia buvo siaurinama civilinės teisės taikymo sritis, perkeltiant turtinių santykių reglamentavimą į viešosios teisės sritį. Todėl labiausiai nukentėjo du civilinės teisės institutai – daiktinė teisė, kurios pagrindas yra privatinės nuosavybės teisė, ir sutarčių teisė. SSRS įstatymų leidybai,

---

¹¹ Andriulis V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 382.

vykdančiai ideologinę užduotį, daiktinė teisė buvo nepriimtinausia¹². Iš teisinės terminijos ir teisinio reglamentavimo įrankių sąrašo buvo išbraukti ne tik daiktinės teisės, bet ir privatinės nuosavybės teisės terminai. Buvo pripažinta tik pačios valstybės, socialistinių visuomeninių organizacijų ir kooperatyvų (kolūkių) nuosavybės teisė. Fiziniai asmenys, kurie socialistinėje civilinėje teisėje buvo vadinami „piliečiais“, taip pat galėjo būti savo darbo pajamų ir iš tų pajamų įgyto turto savininkai. Tačiau ši nuosavybės teisės forma nebuvo laikoma savarankiška, o išvestine iš socialistinės nuosavybės teisės, nes turto įgijimo pagrindas buvo vienas – darbo pajamos. Todėl ši nuosavybės teisė buvo vadinama ne private, o asmenine. Nuosavybės teisės turinys buvo ribotas – asmeninė nuosavybė galėjo būti naudojama tik asmeniniams poreikiams tenkinti. Dėl šios priežasties ir asmeninės nuosavybės teisės objektų ratas buvo apribotas. Jais galėjo būti tik asmeninio vartojimo daiktai. Be to, buvo ribojamas ir tokių daiktų kiekis. Pvz., šeima galėjo turėti tik vieną namą, kurio plotas taip pat buvo apribotas, tam tikrą naminių gyvulių skaičių, buvo nustatyti labai griežti draudimai naudoti asmeninę nuosavybę bet kokiam verslui ir t. t.

Sutarties institutas socialistinėje civilinėje teisėje buvo išlikęs, tačiau jo taikymo sritis buvo taip pat nereikšminga. Sutarties funkcijos ūkio srityje buvo iki minimumo susiaurintas. Pvz., prekių tiekimo sutartį ūkio subjektai galėjo sudaryti tik tada, kai administracine tvarka jau buvo apibrėžtos jų tarpusavio teisės ir pareigos, t. y. prekių gavėjas įtrauktas į atitinkamą planą, kuriame nurodytas tiekimo laikotarpis, tiekiamų prekių kiekis, jų asortimentas ir kaina. Sutartis realiai buvo pritaikoma tik fizinių asmenų (tuomet vadinamų piliečiais) vartojimo santykiams reglamentuoti, o valstybės ūkio srityje, kurios pagrindiniai subjektai buvo valstybinės įmonės, civilinei teisei sutarčiai buvo skirta tik pagalbinė funkcija – įforminti vadinamųjų direktyvinių organų priimtus administracinius sprendimus – planus, jais remiantis priimtus administracinius aktus, išduotas paskyras prekėms tiekti ir pan.

Iš teisminės praktikos ir mokslinių tyrimų apyvartos išnykus daiktinei teisei, sutarčių teisės doktrina prarado metodologinį tolesnės plėtotės pamatą. Praradus daiktinės teisės institutą ir jos pagrindą – privatinę nuosavybę, išnyko civilinės teisės plėtros prielaidos apskritai, nes „civilinės teisės sistema, kuri nėra pastatyta ant daiktinių teisių sistemos

¹² Pakalniškis V. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Jurisprudencija*. 2002, 28 (20): 70–71.

pamato, yra primityvi¹³, nesugebanti visavertiškai atlikti savo funkcijos – užtikrinti tinkamą civilinės apyvartos santykių sunorminimą ir žmogaus teisių bei laisvių apsaugą.

Socialistinės civilinės teisės nevisavertiškumas pasireiškė ne tik nuosavybės instituto funkcijų esminiu apribojimu, bet ir juridinio asmens – ypač juridinių asmenų, užsiimančių ūkine veikla, teisinio subjektiškumo suvaržymais. Socialistinė civilinė teisė juridinių asmenų neskirstė į privačiuosius ir viešuosius, todėl visi juridiniai asmenys, tarp jų ir įmonės, turėjo tik specialųjį civilinį teisnumą. Tuometiniame civiliniame kodekse buvo nustatyta, kad sandoriai, sudaryti prieštaraujant juridinio asmens tikslams, negalioja. Tai varžė įmonių ūkinės-komercinės veiklos laisvę, tačiau užtikrino galimybę griežtai kontroliuoti, kad valstybės įmonės nenukryptų nuo planinių užduočių vykdymo net ir tais atvejais, kai įmonės veikla buvo nuostolinga. Tokia padėtis buvo visiškai nepriimtina naujai Lietuvos ekonominei politikai, todėl atkūrus nepriklausomybę reformuoti juridinio asmens institutą Lietuvos teisėkūrai buvo ne mažiau svarbu nei atkurti privačios nuosavybės teisės institutą.

Vakarų Europoje XX a. viduryje susiformavo modernėjančius civilinius santykius atitinkantys nauji teisiniai-finansiniai instrumentai. Tačiau buvusioje SSRS teritorijoje ir teisės praktikai, ir mokslininkai buvo izoliuoti nuo vakarietiškojū doktrinų, todėl atkūrus nepriklausomybę Lietuvos ekonomistai ir teisininkai nebuvo gerai pasirengę sukurti ir taikyti tokius įstatymus, kurie jau buvo Vakarų Europos valstybėse.

1.2. Nuosavybės santykių pertvarkymo idėjos „perestroikos“ laikotarpiu

Nuosavybės santykių transformavimo būtinumą ir neišvengiamą vadinamosios bendraliaudinės, arba valstybinės, nuosavybės eros pabaigą suprato ne tik pažangiai mąstantys mokslininkai, bet ir XX a. devintojo dešimtmečio SSRS politinė vadovybė. Matydama neišvengiamą socialistinės ūkio sistemos krachą, ji pradėjo vadinamąją „perestroikos“ politiką, kurios esminis tikslas buvo paskatinti kurtis kooperatyvus ir kitus asmeninės nuosavybės pagrindu veikiančias ūkines struktūras. Lietuvos mokslininkai ir pažangioji visuomenės dalis šį SSRS vadovybės žingsnį suvokė kaip galimybę sukurti bent jau ekonominę Lietuvos nepriklau-

¹³ Sklovskij K. I. *Sobsvennost v graždanskom prave* [Property in the Civil Law]. Moskva: Delo, 2000, s. 272.

somo ūkininkavimo strategiją, pagrįstą Vakarų Europoje ir kitose civilizuotose pasaulio kraštuose pasiteisinusiais teisės, ekonominiais bei finansiniais principais bei teisiniais įrankiais. Kadangi komandinė sovietinė ekonomika buvo paremta valstybinės nuosavybės sistema, todėl svarbiausias uždavinys buvo parengti valstybinės nuosavybės teisinės sistemos reformos principus, kurie leistų Lietuvos ūkio sistemą atiboti nuo SSRS ūkio sistemos, padaryti ją autonomišką. Savo ruožtu Lietuvos ūkio sistemos subjektai taip pat turėjo tapti savarankiški. Priešingu atveju, išsivadavus iš SSRS komandinės sistemos, kiltų grėsmė sukurti jos mažesnę lietuvišką kopiją. Todėl nuo pat pirmųjų ekonominio Lietuvos savarankiškumo kūrimo koncepcijos dienų kaip viena iš pačių svarbiausių tokio ekonominio Lietuvos savarankiškumo grandžių bei teisinės sistemos elementų buvo identifikuojama nuosavybės santykių reforma.

Palankiai susiklosčius politinei padėčiai, Lietuvos ekonominio savarankiškumo idėja virto viešai deklaruojamais Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo siekiais. Kad šį reformos scenarijų teks parengti bei įgyvendinti patiems ir kad konkrečių pavyzdžių, kaip ir kada geriausiai atlikti kokį nors strateginį sprendimą, užsienyje tikrai nerasime ir galutinius scenarijus bei sprendimus teks priimti taip pat patiems, suprato ir 1989 m. dar tuometinės Lietuvos Vyriausybės (LSSR Ministrų Tarybos) sukurtų darbo grupių Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepcijos kūrėjai. Dar iki Kovo 11-osios akto paskelbimo 1990 m. vasario 12 d. įsigaliojo LSSR Aukščiausiosios Tarybos priimtas Nuosavybės pagrindų įstatymas¹⁴, kuris įteisino fizinių asmenų (to meto šaltiniuose vadinamų „piliečiais“) privatinę nuosavybę, fizinių asmenų, susijungusių į grupes, (juridinių asmenų) nuosavybę ir valstybinę nuosavybę. Ypač svarbu, kad šiame įstatyme pirmą kartą buvo nustatyta, jog nuosavybės teisės subjektu gali būti bet kuris fizinis asmuo ar fizinių asmenų kolektyvas, turintis juridinio asmens teises. Tai atvėrė kelią verslo plėtrai ir investiciniams procesams.

¹⁴ *LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 7-167. Šio įstatymo projektą parengė Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojos K. Prunskienės vadovaujama darbo grupė, kurią sudarė tuometinės vyriausybės nariai P. Kūris ir R. Sikorskis bei mokslininkai D. Vidickienė, I. Sapažinskaitė, V. Navickas ir V. Pakalniškis.

1.3. Nuosavybės santykių transformavimo tikslai ir uždaviniai atkūrus nepriklausomybę

Po 1990 m. kovo 11-osios pradėjus realiai įgyvendinti nuosavybės santykių transformavimą į rinkos ekonomikos šalyse įprastus santykius, teko įvertinti nemažai išorinių ir vidinių veiksnių. Svarbiausi iš jų buvo:

- sovietinės ekonomikos žlugimo ir komandiniais principais paremtų ūkinių- komercinių santykių natūralus nutrūkimas su visomis iš to išplaukiančiomis neigiamomis pasekmėmis įmonėms bei jų darbuotojams ir Lietuvai kaip valstybei apskritai;
- daugelio valstybės įmonių, tiesiogiai vykdžiusių SSRS ministerijų ir žinybų užsakymus karinei pramonei, neišvengiamas tokių užsakymų praradimas ir dalies tokių įmonių vadovų bei darbuotojų nepasitenkinimas ar net pasipriešinimas Lietuvos valdžios vykdomai politikai;
- SSRS pinigų kaip atsiskaitymo ir mokėjimo priemonės ribojimas Lietuvos rinkoje, ypač išsigyjant Lietuvos turtą;
- SSRS karinių darinių ir kitų represinių struktūrų bazių veikimo Lietuvos teritorijoje realybė;
- masinį pobūdį įgaunančios, visų pirma, žemės ūkio priemonių bei technikos ir kito turto visuotinai paplitusios smulkios vagystės, kurios tautoje buvo vadinamos tiesiog dalies savo sukurto produkto pasiėmimu kartu su simbolišku piniginiu atlyginimu;
- galimos ekonominės ir kitokios sankcijos Lietuvai, apsisprendusiai žengti nepriklausomybės keliu;
- būtinybė atkurti išlikusią nuosavybę, neteisėtai iš Lietuvos piliečių nusavintą 1940 m.;
- būtinybė restruktūrizuoti Lietuvos ūkį, atsisakyti to ūkio orientacijos tenkinti SSRS karinio-pramoninio komplekso interesus ir padėti pirminius pagrindus šiam ūkiui surasti savo vietą Europos ir pasaulio ūkio sistemoje;
- persitvarkymas iš vadinamojo natūralaus ūkio principais veikiančių, išimtinai administraciniais principais valdytų įmonių (ypač kolūkių ir tarybinių ūkių, paremtų beveik uždara paslaugų sriti-

mi) į visuotinai priimtas specializuotas, aukštesnio darbo našumo principais, komerciniais pagrindais veikiančias ir Europos teisės principais funkcionuojančias įvairių rūšių įmones;

- būtinybė reguliuoti natūralių įmonių-monopolijų veiklą.

Kadangi Lietuvoje, kaip ir kitose buvusios SSRS respublikose, vyravo absoliučiai valstybinė viso nekilnojamojo turto (žemės, įmonių turto bei kitų gamybos priemonių) ir didžiosios dalies kilnojamojo turto nuosavybė, įvertinant išorinius veiksnius ir vidines šalies specifines ypatybes, buvo būtina parengti nuosavybės santykius reglamentuojančius teisės aktų projektus, sukurti tokiems santykiams įgyvendinti ir kontroliuoti reikiamas vadybines struktūras bei parinkti jos struktūroms reikiamus specialistus. Nuosavybės santykių reforma buvo įgyvendinama šiomis pagrindinėmis kryptimis:

- atskirų rūšių įmonių veiklą reglamentuojančių įstatymų įdiegimas;
- lygiateisė įvairių nuosavybės rūšių įmonių konkurencija ir neefektyviai veikiančių įmonių bankroto procedūrų įstatymų įgyvendinimas;
- išlikusio nekilnojamojo turto grąžinimas;
- žemės reforma;
- valstybinio turto pirminis privatizavimas;
- žemės ūkio įmonių turto privatizavimas;
- valstybinis gyvenamųjų patalpų (butų) privatizavimas;
- administracinių ir baudžiamųjų teisės normų parengimas asmenims, padariusiems nusikaltimus ir nusižengimus privatinės nuosavybės srityje.

Pagrindinė nuosavybės santykių sistemos reformos ašis buvo valstybės turto privatizavimas. Perėjimas nuo valstybinės prie privačios nuosavybės teise paremtos ekonominių santykių sistemos buvo pagrįstas aksioma, jog privatinės nuosavybės principais pagal Vakarų Europos standartus veikiančios įmonės neišvengiamai užtikrins geresnius efektyvumo rodiklius ir ekonominę bei socialinę visuomenės pažangą¹⁵.

¹⁵ Erlich J., Gallais-Hamonno G., Lui Z., Lutter R. *Productivity Growth and Firm Ownership: An Empirical Investigation*. J. Polit. Econ. 1994, 1006–1038.

Todėl valstybės turto privatizavimo įstatymų bei įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų projektų rengimas buvo suvokiamas ir kaip vienas iš nuosavybės santykių transformavimo elementų, ir kaip Lietuvos ekonominės bei politinės nepriklausomybės pagrindas. Privatizavimo tikslas buvo išgyvendinti šias didžiulias sovietinio ūkio ydas:

- gamybos sąnaudų, kuriomis buvo paremtas visas materialinis, techninis ir technologinis įmonių aprūpinimas, didinimą;
- darbuotojų darbo užmokesčio praktinį niveliavimą ir atskiroje įmonėje, ir tarp atskirų ūkio šakų (nežymiai išskiriant žemės ūkį, kuriame darbo užmokestis visada buvo mažesnis);
- įmonės veiklos orientavimą į direktyvinių užduočių įvykdymą, o ne į pelno siekimą.

Socialiniu aspektu valstybinių bei žemės ūkio įmonių ir butų privatizavimo tikslai buvo išlaisvinti asmenybę – panaikinti gausybę suvaržymų, apribojimų gamybos ir kasdienio gyvenimo bei vartojimo srityse. Savo ruožtu išlaisvinta asmenybė turėjo tapti atkurtos valstybės ne tik ekonominės, bet ir demokratinės sistemos pamatas.

Atsisakant tiesioginio valstybės dalyvavimo įmonių valdymo procesuose buvo siekiama skatinti privačią iniciatyvą, ugdyti savininko ir vadovo atsakomybės jausmą, sutelkti valstybinės valdžios ir valdymo institucijų veiklą ties strateginiais valstybės uždaviniais. Privatizuojant įmones buvo siekiama ir kitų tikslų:

- Lietuvos ūkio ir jos atskirų įmonių internacionalizavimo, per užsienio strateginius investuotojus įsiliejimo į pasaulio prekių bei paslaugų rinkas;
- skatinti vartojimo prekių bei paslaugų srities plėtrą, sukuriant ūkio subjektams lygiateises ekonominės veiklos sąlygas;
- sudaryti teises ir realias praktines galimybes steigti tokias įmones, kurių teisinė forma ir finansų apskaitos sistema atitiktų Europos teisinėje praktikoje priimtina ir įteisintą įmonių rūšių sistemą.

---

2. Įmonių teisės kūrimo ištakos

2.1. Įmonių įstatymų rengimas

Rengiant privatizavimo procesą reglamentuojančius teisės aktų projektus, kartu buvo kuriami atskirų įmonių rūšių steigimo ir veiklos, lygia-teisės konkurencijos užtikrinimo, įmonių bankroto, hipotekos ir kiti teisės aktų projektai, kurių priėmimas ir įgyvendinimas turėjo sudaryti teises ir finansines prielaidas laisvai disponuoti nuosavybės teise priklausančiu turtu asmeniniams ir verslo poreikiams tenkinti.

Atskiri nuosavybės santykius reglamentuojantys įstatymų projektai buvo pradėti rengti ar net ir parengti tokių įstatymų pagrindiniai ekonominio mechanizmo principai dar iki 1990 m. kovo 11-osios, įgyvendinant LSRS Vyriausybės nutarimą dėl respublikos ekonominio savarankiškumo koncepcijos. Minėto ekonominio mechanizmo principams ar metmenų grupei galima priskirti įmonių veiklą reglamentuojantį įstatymų projektų paketą (Įmonių, Valstybinių įmonių, Akcinių bendrovių, Ūkinių bendrijų, Individualių (personalinių) įmonių bei Įmonių rejestro), Konkurencijos ir kai kuriuos kitus projektus.

Kadangi ir Atkuriamojo Seimo kadencijos laikotarpiu, ir iki pat 2000 m. vidurio galiojęs CK nebuvo pritaikytas privačios nuosavybės teise įsteigtų įmonių veiklai, visų pirma, buvo reikalingas įstatymas, reglamentuojantis ūkio subjektų, turinčių teisę užsiimti nuolatine komercine-ūkine veikla Lietuvos Respublikoje, rūšis, jų steigimo ir veiklos teisinius pagrindus. Panaši padėtis buvo ir kaimyninėse valstybėse – Latvijoje ir Estijoje. Tačiau estai pirmieji priėmė Įmonių steigimo ir veiklos pagrindų įstatymą, kuris tapo geru pavyzdžiu rengiant Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo (toliau – Įmonių įstatymas) projektą. Šis įstatymas

buvo priimtas 1990 m. gegužės 8 dieną¹⁶. Įmonių įstatyme buvo nustatyta: a) įmonės sąvoka; b) darbo santykių įmonėje principai; c) įmonių, kurios gali būti steigiamos ir veikti Lietuvoje, rūšys bei būdingiausi jų požymiai; d) įmonių veikla, kuriai reikia gauti licenciją; e) įmonių santykiai su valstybės institucijomis ir tokių įmonių veiklos kontrolės principai; f) įmonių steigimo ir registravimo principai; g) įmonių likvidavimo ir reorganizavimo pagrindai; h) įmonių teisė steigti filialus ir atstovybes.

Įmonių įstatymas nereglementavo atskirų įmonių rūšių steigimo ir veiklos, todėl nedelsiant buvo pradėti rengti atskirų rūšių įmonių įstatymų projektai. Šiems projektams rengti buvo pasinaudota iki 1990 m. kovo 11-osios buvusios LSRS Vyriausybės sukurtų darbo grupių parengtomis metodinėmis nuostatomis atskirų įmonių rūšių ekonominės veiklos mechanizmui sukurti¹⁷.

Rengdama akcinių bendrovių įstatymo projekto metmenis, darbo grupė išnagrinėjo 9 užsienio valstybių akcinių bendrovių įstatymus (Vokietijos, Prancūzijos, Vengrijos, dviejų JAV valstijų ir kitų šalių įstatymų vertimus į lietuvių kalbą). Be to, darbo grupės narius 1989 m. pabaigoje konsultavo Vokietijos Federacinės Respublikos teisingumo ministerijos ekspertai, savo šalyje atsakingi už akcinių bendrovių įstatymo įgyvendinimą praktikoje. Išsami kitų šalių akcinių bendrovių teisinių pagrindų analizė padėjo sukurti europinį akcinių bendrovių veiklos modelį, kurio esminės nuostatos, pirmiausia valdymo srityje, buvo grindžiamos analogiškų įmonių Vokietijos praktika.

Panašiai buvo kuriamas ir valstybinių įmonių įstatymo, žemės ūkio bendrovių bei ūkinių bendrijų įstatymų projektai. Remdamiesi kitų šalių analoginių įmonių rūšių reglamentavimu, ekspertai¹⁸ parengė atskirų įmonių rūšių veiklos metodinius principus, kuriais vadovaudamiesi nustatė:

¹⁶ *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 14-395

¹⁷ Pavyzdžiui, valstybės įmonių, akcinių bendrovių ir kitų įstatymų projektus rengė buvusios LSSR Vyriausybės sukurtų darbo grupių nariai G. Vagnorius, V. Gudelis, S. Vaitkevičius ir kt.

¹⁸ Pagrindiniai darbo grupių ekspertai – Valstybinių įmonių (G. Vagnorius ir V. Pakalniškis), Ūkinių bendrijų įstatymo (G. Vagnorius, J. Rudalevičius ir S. Vėlyvis), Žemės ūkio bendrovių įstatymo (E. Grakauskas, M. Treinys, J. Natkienė, V. Skulskis ir G. Pečiulaitis).

- įmonės pagrindinius skiriamuosius požymius, pagal kuriuos nustatoma įmonės rūšis ir jos statusas;
- reikalavimus įmonės steigėjams;
- įmonės steigimo ir jos registravimo tvarką;
- įmonės bei jos savininkų teises ir pareigas;
- įmonės valdymo organų kompetenciją bei sprendimų priėmimo tvarką;
- įmonės kapitalo struktūrą, nuosavybės į įmonės kapitalą dokumentų rekvizitus;
- įmonės veiklos apskaitos ir kontrolės principus;
- pelno paskirstymo tvarką;
- įmonės reorganizavimo bei likvidavimo procedūras.

Visos atskirų įmonių rūšių veiklos metodikos buvo perkeltos į įstatymų projektus ir vėliau, įtvirtintos atskiruose įstatymuose¹⁹, tapo teisės aktais.

Suregulius įmonių steigimą ir veiklą, paskesnis žingsnis – įsteigti visų rūšių įmonių, jų filialų bei atstovybių registrą. Kadangi Ekonomikos ministerijos sistemoje veikė ganėtinai pažangus ir techniškai pajėgus skaičiavimo centras, tai įmonių registrą buvo nuspręsta steigti jo bazėje. Metodinius įmonių registravimo principus buvo pavesta parengti S. Vaitkevičiui. Remdamasis šia metodika, Atkuriamasis Seimas priėmė Įmonių rejestro įstatymą²⁰. Šiame įstatyme buvo nustatyta:

- registruotini duomenys pagal kiekvieną įmonės rūšį;
- rejestro dokumentų ir duomenų naudojimo tvarka;
- registravimo pažymėjimų, įteikiamų įmonės steigėjui, rekvizitai;
- rejestro tvarkytojo įgaliojimai;
- registravimo mokesčiai;
- rejestro likvidavimo tvarka.

¹⁹ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (1990 07 30). *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 24-594. Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių įstatymas (1990 09 25). *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 30-1991. Lietuvos Respublikos ūkinių bendrijų įstatymas (1990 10 16). *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 31-747. Lietuvos Respublikos žemės ūkio bendrovių įstatymas (1991 04 16). *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 13-328.

²⁰ *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 24-599.

Pažymėtina, kad, be pagrindinės šio įstatymo paskirties – registruoti naujai steigiamas įmones, šis teisės aktas paspartino veikusią įmonių valdymo pertvarką ir svarbiausia – vadinamųjų sąjunginio pavaldumo įmonių faktinį perdavimą Lietuvos Respublikai.

2.2. Bankroto įstatymo projekto rengimas

Kaip ir bet kurioje šiuolaikinėje valstybėje, Lietuvoje buvo būtina parengti ir priimti įmonių bankroto procedūras reglamentuojančius teisės aktus. Tačiau bankroto idėja, jo procedūrų parengimas ir priėmimas bei jų praktinis taikymas ir Atkuriamojo Seimo veiklos metu, ir vėliau, ypač esant aukštam nedarbo lygiui, visuomenės buvo priimamas labai neigiamai. Pirmojo Įmonių bankroto įstatymo, priimto 1992 m. rugsėjo 15 d.²¹, metodikos rengėjai (R. Stanikūnas, A. Marčiulionis, V. Gričius, A. Bieliauskas ir P. Auštrevičius) rekomendavo apimti visų įmonių rūšių, išskyrus žemės ūkio įmones, bankroto reglamentavimą. Priimtame Bankroto įstatyme buvo nustatyta:

- a) įmonių bankroto bylos iškėlimo sąlygos;
- b) atvejus ir sąlygas, kada gali būti taikomos neteisminės bankroto procedūros;
- c) įmonių tyčinio bankroto nustatymo tvarka;
- d) įmonių bankroto bylos iškėlimo teisme procedūros ir teismo nagrinėjimo tvarka;
- e) neteisminio bankroto procedūros;
- f) reikalavimai įmonės administratoriui ir pagrindinės minėto administratoriaus funkcijos;
- g) kreditorių susirinkimo funkcijos, jų darbo tvarka, teisės ir pareigos, taip pat kreditorių reikalavimų tenkinimo eilė;
- i) taikos sutarties sudarymo ypatybės;
- j) bankrutuojančios įmonės reorganizavimo projekto parengimo ir to reorganizavimo įgyvendinimo tvarka;

---

²¹ Valstybės žinios. 1992., Nr. 29-84.3.

- k) įmonių sanavimo sąlygos ir tokio sanavimo procedūros²²;
- l) bankrutavusių įmonių likvidavimo procedūros. Išvardytosios ir kai kurios kitos su įmonių bankrotu susijusios metodinės nuostatos buvo perkeltos ir įteisintos įstatyme.

2.3. Sąžiningos konkurencijos užtikrinimas

Siekiant, kad privačių verslininkų įsteigtos ar privatizuotos buvusios valstybės įmonės, taip pat valstybės kontroliuojamos įmonės veiktų lygiateisėje ir sąžiningos konkurencijos aplinkoje, pirmiausia reikėjo sukurti tokią konkurenciją užtikrinančią teisinę aplinką. Šis uždavinys buvo pavestas prie Vyriausybės veikusio Lietuvos informatikos (direktorius J. Navickas) instituto specialistams. Šio instituto parengta sąžiningos konkurencijos principų sistema nustatė:

- draudimą ūkiniams subjektams piktnaudžiauti vyraujančia padėtimi, detalizuojant konkrečius neleistinai konkurenciją ribojančius veiksnius;
- konkuruojančių ūkio subjektų susitarimų ar suderintų veiksmų (nurodant konkrečius susitarimų ir veiksmų objektus) draudimą, jei tokie veiksmai trukdė konkuruoti;
- draudimą ūkiniams subjektams atlikti konkrečias nesąžiningos konkurencijos veikas (nurodant tų veikų turinį);
- kainų ir konkurencijos instituciją, pagrindines jos funkcijas, teises ir įgaliojimus;
- rinkos subjektų koncentracijos kontrolės principus, nustatant leidžiamos ir draudžiamos ūkio subjektų koncentracijos principus;
- baudų, skirtų už konkurencijos pažeidimus, išieškojimo principus;
- konkurenciją užtikrinančių institucijų sprendimų apskundimo tvarką.

Šioje metodikoje išdėstytos pagrindinės nuostatos buvo perkeltos į 1992 m. rugsėjo 15 d. priimtą Konkurencijos įstatymą²³.

²² Sanuoti bankrutuojančias įmones buvo ypač aktualu ūkio reformų laikotarpiu. Šis procesas buvo ypač veiksmingas derinant jį su strateginio investuotojo atėjimu į sanuojamą įmonę ir tos įmonės veiklos modernizavimu.

²³ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 29 (1)-841.

2.4. Hipotekos įstatymo rengimas

Ūkio reformai įgaunant negrįžtamą pobūdį ir vystantis bankiniam sektoriui, iškilo neatidėliotinas uždavinys sukurti turto įkeitimo mechanizmą, kuris garantuotų paskolintų pinigų grąžinimą bankui pardavus skolininko įkeistą turtą. Kadangi nekilnojamasis turtas, ypač privatizuotas, buvo registruojamas labai sėkmingai (visiems pirkėjams buvo privaloma įsiregistruoti įsigytą nekilnojamąjį turtą, taip pat ir butus), atsirado visos objektyviai būtinos prielaidos visuotinai Vakaruose priimtam hipotekos mechanizmui parengti ir įteisinti. Parengti minėtą hipotekos metodiką ėmėsi darbo grupė, kurią sudarė šie asmenys: J. Sinkevičius, D. Vinickienė, R. Melnikienė ir S. Jasinskaitė. Darbo grupė rėmėsi prieš karą, t. y. iki okupacijos, Lietuvos Respublikoje galiojusio Hipotekos įstatymo nuostatomis. Parengtoje metodikoje buvo sukonkretinti šie klausimai: a) turtas, kuris gali būti įkeistas, t. y. hipotekos objektas; b) hipotekos rūšys; c) hipotekos įstaigos ir hipotekos teisėjų įkūrimo tvarka; d) hipotekos registravimo tvarka nurodant registruojamus duomenis; e) hipotekos perleidimo tvarka; e) skolos išieškojimo hipotekinio kreditoriaus naudai tvarka; f) hipotekos išregistravimo tvarka. Remiantis šia metodika 1992 m. spalio 16 d. buvo priimtas ir Hipotekos įstatymas²⁴. Šis įstatymas dėl įvairių, mūsų manymu, daugiausia subjektyvių priežasčių ilgą laiką realiai nebuvo įgyvendintas. 1997 m., pasinaudojus Norvegijos valstybinės registrų sistemos intelektine ir materialine parama, buvo priimtas modernesnis, įgalinantis panaudoti šiuolaikines informacines technologijas, Hipotekos įstatymas²⁵.

Taigi, jau 1994 m., parengus ir priėmus keletą tuo metu galiojusio Civilinio kodekso pataisų, buvo suformuoti visoms būtinoms įmonių rūšims funkcionuoti būtini teisiniai pagrindai, minimaliai atitinkantys laisvos rinkos plėtros poreikius²⁶.

²⁴ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 31-951.

²⁵ *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 63-1468.

²⁶ Tolesnei ūkio reformos plėtrai, integracijai į Europos Sąjungos erdvę, verslui tinkamai teisinei aplinkai sukurti reikėjo naujų pagrindinių kodeksų (Civilinio, Civilinio proceso, Baudžiamojo, Baudžiamojo proceso, Darbo ir kt.). Jiems rengti 1990–1991 m. buvo sudarytos ekspertų darbo grupės.

---

3. Nuosavybės teisių į nacionalizuotą turtą atkūrimo teisiniai pagrindai

---

3.1. Išlikusio nekilnojamojo turto grąžinimo klausimai

Išsivadavimas iš socialistinės santvarkos sukūrė prielaidas atkurti socialinį teisingumą – sugrąžinti Lietuvos piliečiams iki okupacijos valdytą, bet socialistinės valdžios organų nepagrįstai nacionalizuotą ar konfiskuotą turtą. Šis procesas, dar vadinamas nuosavybės restitucija, prasidėjo visose posocialistinės Rytų Europos valstybėse. Parengti reikiamus teisės aktus ėmėsi parlamentarai – signatarai Z. Juknevičius ir E. Grakauskas. Jų iniciatyva buvo parengtos principinės nuostatos dėl Lietuvos piliečių teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo. Restitucijos metodikos autoriai negalėjo nepaisyti okupacijos laikotarpiu įvykusių permainų ir restitucijos procese buvo siekiama nepabloginti kitų asmenų socialinės padėties. Šis socialinis veiksnys buvo pagrindinis argumentas nustatant nevisišką, tačiau ribotą restituciją, t. y. ribojant ir pačius objektus, į kuriuos atkuriamą nuosavybės teisė, ir apibrėžiant subjektus, kuriems galėjo būti grąžinta nuosavybė. Minėtuose nuosavybės teisių atkūrimo principuose buvo konstatuota, kad nuosavybės teisės turėtų būti atkurtos tik į tokį turtą, kuris po 1940 m. buvo nacionalizuotas ar kitaip neteisėtai suvisuomenintas ir kuriuo įstatymo priėmimo dieną naudojosi valstybinės, visuomeninės, kooperatinės organizacijos (įmonės) ar kolūčiai. Metodikos autorių nuomone, minėtas turtas turėjo būti grąžintas natūra ar jam ekvivalentine natūra arba valstybės vertybiniais popieriais, o teisę į šį turtą turėjo jo savininkai, savininkams mirus – įpėdiniai. Atsižvelgiant į išlikusio nekilnojamojo turto specifiką, buvo siūloma nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo tvarką ir sąlygas į:

- a) žemės ūkio paskirties žemę bei miestų ir miesto tipo gyvenviečių ribose esančią žemę;
- b) buvusius privačius miško plotus;
- c) ūkinės-komercinės paskirties pastatus su priklausiniais;
- d) gyvenamuosius namus.

Įvertinus iki 1940 m. nuosavybės teises į gyvenamuosius namus reglamentavusius teisės aktus, reikėjo reglamentuoti pačių prašymų atkurti nuosavybę pateikimo tvarką. Tačiau kai kurie nacionalizuoti gyvenamieji namai buvo naudojami reikšmingoms valstybės funkcijoms atlikti. Todėl reikėjo nustatyti valstybės ar visuomenės poreikiams būtino turto išpirkimo tvarką, taip pat institucijas, kurios būtų atsakingos už sprendimų dėl nuosavybės teisių atkūrimo ir ginčų dėl šių nuosavybės teisių atkūrimo nagrinėjimo tvarką. Išvardytosios ir kitos būtinos įstatymui funkcionuoti reikalingos nuostatos buvo įteisintos 1991 m. birželio 18 d. priimtame įstatyme „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“²⁷. Šio įstatymo taikymą teisminėje praktikoje ne kartą nagrinėjo ir Lietuvos Konstitucinis Teismas. Aiškindamas šią įstatymų leidėjo teisinę poziciją, Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad masinis prievartinis nuosavybės teisių pažeidimo pobūdis lėmė, jog buvusių savininkų neteisėtai nutrauktų teisių nebuvo galima ginti remiantis tuo metu galiojusiomis civilinėmis teisės normomis²⁸.

3.2. Žemės reformos principinės nuostatos

Nuosavybės teisių į žemę grąžinimas buvo susijęs su poreikiu vykdyti žemės reformą, kurios tikslai buvo daug platesnio turinio nei nuosavybės teisių atkūrimas. Todėl kartu su nuosavybės teisių atkūrimą reglamentuojančiais aktais buvo kuriami ir žemės reformos teisės aktai. Žemės reformos darbo grupė, vadovaujama Atkuriamojo Seimo narių E. Grakausko ir M. Treinio, parengė koncepcines pačios žemės refor-

²⁷ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 21-545.

²⁸ Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 15 d. nutarimas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į gyvenamuosius namus atstatymo“. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai*. 1 knyga (1993–1995). Vilnius, 1998, p. 181.

mos principines nuostatas. Pirmiausia jose buvo suformuluotas žemės reformos tikslas, kuriuo, be anksčiau minėtos Lietuvos piliečių teisės dėl nusavintos žemės grąžinimo, konstatuota ir tų piliečių teisė įsigyti žemę ją perkant bei siekis sudaryti teises, organizacines ir ekonomines prielaidas plėtoti žemės ūkio gamybą laisvai pasirenkant ūkininkavimo formas. Antra svarbi nuostata buvo ta, kad žemės reforma turi būti vykdoma pagal žemėtvarkos projektus, atsižvelgiant į pageidaujančiųjų įsigyti žemę fizinių ir juridinių asmenų interesus bei agrarinės reformos tarnybų siūlymus, o žemėtvarkos projektai turi būti rengiami pagal Vyriausybės patvirtintą metodiką. Metodikoje taip pat buvo suformuluoti valstybės žemės pardavimo Lietuvos piliečiams pagrindiniai principai – žemės pardavimas privačiai ūkininkauti tik asmeniui, kuris yra pasirengęs ūkininkauti, taip pat ir ne žemės ūkio veiklai skirtos žemės bei miško, miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse esančios žemės įsigijimo tvarka bei sklypų formavimo principai. Žemės reformos metodikos nuostatos buvo įtvirtintos 1991 m. liepos 25 d. priimtame Žemės reformos įstatyme²⁹, kuriame taip pat buvo nustatyta:

- asmenys, turintys pirmumo teisę pirkti valstybinę žemę, bei apribojimai disponuoti įsigyta žeme; žemės, esančios valstybės saugomose teritorijose, privatizavimo apribojimai (specialiosios sąlygos ir jų nustatymo tvarka);
- neprivatizuotinos žemės kategorija (oro uostai, bendro naudojimo žemės sklypai, kuriuose yra naudingų iškasenų, ir pan.);
- suteikimo naudotis valstybine žeme principai ir sąlygos;
- žemės reformą vykdančios struktūros ir žemės projektavimo darbus atliekanti institucija;
- skundų dėl agrarinės reformos vykdymo nagrinėjimo tvarka;
- dokumentai, kurie turi būti parengti įgyvendinant žemės reformą ir Lietuvos piliečių teises valdant, naudojant ir disponuojant žeme.

²⁹ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 24-635.

3.3. Vartotojų kooperatyvų narių teisių atkūrimas

Nuosavybės restitucijos procese iškilo ir iki 1940 m. Lietuvoje savo narių pajinių įnašų pagrindu veikusių vartotojų kooperacijos organizacijų nuosavybės atkūrimo klausimas. Okupacijos laikotarpiu Lietuvoje taip pat veikė vartotojų kooperacijos organizacijos, tačiau jų prigimtis buvo šiek tiek kitokia, nes narystė jose buvo priverstinė, o respublikinės ir regioninės vartotojų kooperacijos organizacijos naudojosi pastatais ir kitu valstybei priklausančiu nekilnojamuoju turtu. Įvertinusi turimus nuosavybės dokumentus, Lietuvos vartotojų kooperacijos vadovybė parengė metodiką dėl vartotojų kooperacijos narių turtinių teisių atkūrimo. Kadangi sovietinės Lietuvos laikotarpiu ir respublikinė, ir rajoninės vartotojų kooperacijos organizacijos, kaip minėta, naudojosi valstybės turtu, visus skaičiavimus dėl vartotojų kooperacijos narių nuosavybės teisių patikrino ir Valstybės kontrolė. Šio patikrinimo metu buvo inventorizuotas ir valstybės, ir vartotojų kooperacijos organizacijai priklausantis kapitalas ir nustatyti pirminiai dokumentai, kuriais remiantis buvo nuspręsta atkurti kiekvieno vartotojų kooperacijos nario nuosavybės teises. Šią metodiką teisiškai suredagavo Vyriausybės aparato privatizavimo skyriaus (toliau – Privatizavimo skyriaus) darbuotojai. Esminė metodikos nuostata buvo ta, kad kiekvienam kooperatyvo nariui nuo jo įstojimo į vartotojų kooperatyvą dienos buvo apskaičiuotos jo sumokėtos įmokos ir per buvimo nariu laiką susidaręs vertės prieaugis. Valstybei tenkanti kapitalo dalis turėjo būti privatizuojama pagal privatizavimą reglamentuojančio įstatymo nuostatas, o vartotojų kooperacijos organizacijoms tenkanti kapitalo dalis buvo atkurta kiekvienam jos nariui, suteikiant teisę kiekvienam pasirašyti akcijas (pajus) jo pasirinktoje vartotojų kooperacijos organizacijoje, laikantis valstybei ir kooperatinei organizacijai tenkančios kapitalo proporcijos. Minėta metodika, papildžius ją nuostatomis dėl ginčų sprendimo tvarkos, buvo patvirtinta Vyriausybės nutarimu³⁰.

³⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 109 „Dėl Lietuvos vartotojų kooperacijos turto“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 13-359.

3.4. Nuosavybės restitucijos proceso veiksmingumo problematika

Praėjus daugiau kaip dešimtmečiui ir išnagrinėjus kitų Rytų Europos šalių praktiką, taip pat tarptautinėse konferencijose ir seminaruose išsakytas ekspertų mintis dėl pasaulio patirties atkuriant nuosavybės teises buvusiems savininkams ir jų teisėtiems įpėdiniais, galima padaryti kai kurias išvadas dėl šio proceso veiksmingumo, taip pat dėl neišnaudotų teisinių ir finansinių priemonių, kurių įteisinimas laiku restitucijos procesą būtų paspartinęs bei padaręs veiksmingesnį.

Nuosavybės restitucijos veiksmingumo parametrus sąlyginai būtų galima suskirstyti į dvi grupes: struktūrinius-administracinius ir teisinius-organizacinius. Šias grupes savo ruožtu galima suskirstyti į pogrupius pagal jų sąsajas su nuosavybės teisių atkūrimu natūra ir kompensacija privatizuojamų įmonių akcijomis, jeigu praktinių galimybių atkurti nuosavybės teises į išlikusius objektus nėra arba jeigu tokios galimybės valstybei kainuoja labai brangiai. Vertinant restitucijos procesą pagal pirmąją veiksmingumo parametrų grupę konstatuotina, jog šis procesas nepagrįstai užtruko. To iš dalies buvo galima išvengti, jei restituciją praktiškai būtų įgyvendinusios ne iš Lietuvos valstybės biudžeto finansuojamos institucijos, išskyrus žemės sklypų projektavimo darbus, o komercinė struktūra – specialiai tam sukurta valstybės kontroliuojama įmonė, kurios darbuotojams atlyginimas būtų mokamas atsižvelgiant į atkurtos nuosavybės vienetus. Praktinės šio modelio naudos toli ieškoti nereikia, nes kaimyninė Latvija per Privatizavimo agentūrą restitucijos procesą, įskaitant piliečių atstovavimą teismuose, įgyvendino daug sparčiau, daug kartų pigiau ir patraukliau patiems Latvijos piliečiams. Lietuvoje, taikant biudžetinį restitucijos proceso finansavimą, visos jį įgyvendinusios institucijos, siekdamos kuo ilgiau gauti biudžetinį finansavimą, buvo suinteresuotos procesą vilkinti.

Sukonkretinant antrąją veiksmingumo parametrų grupę, pirmuoju atveju, restitucija, kai ją, pirmiausia žemės sklypų, buvo galima įgyvendinti natūra, būtų buvusi daug veiksmingesnė, jei žemės sklypai būtų buvę neskaidomi, o vientisas žemės masyvas būtų grąžintas asmeniui ar asmenims, valdžiusiems žemę bendrosios nuosavybės teise ir ketinusiems tą žemės plotą kaip vieną vienetą dirbti. Jei į konkretų žemės

sklypą pretendavo keletas asmenų, norinčių atgauti žemę atskirai ar persikelti ją ekvivalentine natūra, tai gražinimas natūra vienam iš jų turėjo būti įgyvendintas tik pateikus kitų pretendentų rašytinį susitarimą dėl tarpusavio kompensacijos neatgaunantiems žemės natūra. Antruoju atveju, kai už išlikusį nekilnojamąjį turtą buvo kompensuojama akcijomis, toks procesas būtų daug veiksmingesnis, jei būtų buvusi įgyvendinta toliau pateikiama principinė schema: a) valstybė jai nuosavybės teise priklausančias privatizuojamų įmonių akcijas, jas įvertinus, būtų pardavusi leisdamą neribotai pasirašyti (pagal vertinimo metu gautą akcijų vertę) kiekvienam tokią teisę turinčiam (nuosavybės teises atkuriančiam) asmeniui, pradėdant nuo 51 akcinio kapitalo ribos; b) valstybė iš anksto turėjo paskelbti visų įmonių, kurių akcijomis bus kompensuojama, sąrašą, kad asmuo galėtų laisvai pasirinkti, kurios įmonės akcijas jis nori pasirašyti; c) strateginiam investuotojui įsigyti turėjo būti siūlomas ne mažesnis kaip 2/3 tokios įmonės akcijų paketas, su prievole skelbti privalomą likusių akcijų supirkimą. Privalomo akcijų supirkimo metu kiekvienas akcijas pasirašęs asmuo būtų turėjęs teisę per valstybės kontroliuojamą įmonę, įgyvendinančią restitucijos procesą, gauti pinigus už visas pasirašytas ir strateginio investuotojo įsigytas akcijas arba būtų galėjęs pasilikti akcijas, viršijančias 2/3 akcinio kapitalo, ateičiai, tikėdamasis, kad tokios akcijos ateityje brangs, ir kartu prisiimti akcijų kurso kitimo riziką. Nurodytas restitucijos principas (nesigilinant į paties mechanizmo detales) taip pat buvo taikytas Latvijoje ir tai procesą akivaizdžiai padarė efektyvesnį, sumažino, o neretai ir išgyvendino galimybes vežėti korupcijai, per ilgus restitucijos metus Lietuvoje šiame procese giliai įleidusiai šaknis. Strateginiam investuotojui akcijų pirkimo procesas, įtraukiant akcijų paketą, kurio savininkai buvo privatūs asmenys, pasirašę akcijas už išlikusį, tačiau natūra neatkurtą turtą, kai tokių privačių akcininkų įgaliotinis buvo Privatizavimo agentūra (Latvijos atveju), taip pat būdavo visiškai suprantamas ir teisiškai bei finansiškai priimtinas, nes toks investuotojas įgydavo visišką įmonės valdymo kontrolę, pasirašydavo akcijų pirkimo sutartį tik su vienu asmeniu. Kiti akcijų nepardavę akcininkai jam nekėlė realios grėsmės įmonės valdymui, o neretai ateityje ir prekiavo akcijomis.

---

4. Valstybės turto privatizavimo principai ir metodai

4.1 Esminiai Valstybinio gyvenamųjų patalpų fondo privatizavimo bruožai

Dauguma Lietuvos piliečių nuomos teisėmis naudojosi valstybei ar atskirai valstybinei įmonei arba organizacijai priklausančiuose butuose. Tokia padėtis nebuvo palanki sparčiai socialinei ir ekonominei raidai. Ir socialiniu aspektu, ir nekilnojamojo turto rinkos išvystymo požiūriu, taip pat siekiant užtikrinti mažesnę darbuotojų priklausomybę nuo darbdavių, o atskirais atvejais ir sudaryti galimybę nuosavuose butuose verstis smulkiu verslu, buvo būtina kuo skubiau privatizuoti valstybinį ir visuomeninį butų fondą. Tam, kad būtų parengtos teisinės tokio privatizavimo nuostatos, buvo būtina parengti minėto butų ūkio privatizavimo metodinius principus. Parengti šiuos metodinius principus ėmėsi Atkuriamojo Seimo nariai A. Šimėnas, J. Beinortas, taip pat butų ūkio valdymo ekspertai A. Baranauskienė ir kt.

Butų privatizavimo metodikos autoriai rekomendavo, kad be apribojimų gali būti privatizuojami valstybinio ir visuomeninio butų fondo gyvenamieji namai, butai daugiabučiuose namuose ir vadinamuosiuose šeimyniniuose bendrabučiuose. Tačiau gyvenamieji namai ir butai, esantys istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, jų nuomininkams gali būti parduodami tik su Kultūros paveldo inspekcija sudarius atskirą sutartį, kuria pirkėjas įsipareigoja vykdyti šios inspekcijos reikalavimus, kurių laikymasis padėtų išsaugoti bei atkurti tų pastatų istorinę, kultūrinę ir architektūrinę vertę.

Metodikoje taip pat buvo nustatyti atvejai, kai butai negali būti privatizuoti:

a) tai butai, kurie pagal atskiras nuomos sutartis nuomojami ke-
liems nuomininkams, jeigu bent vienas iš jų nesutinka pirkti; b) kam-
bariai bendrabučiuose; c) tarnybiniai butai; d) gyvenamieji namai, e)
butai, kurie turėjo būti gražinti teisėtiems savininkams pagal specialų
įstatymą, reglamentuojantį nuosavybės restituciją; f) dėl avarinės bū-
klės nugriautini namai. Metodikos rengėjai taip pat parengė butų pir-
kimo–pardavimo sutarties sudarymo sąlygas, nuosavybės dokumentų
formas ir butų įkainojimo bei inventorizavimo principus. Butams įsigyti
buvo pasiūlyta naudoti vienkartinės valstybės išmokas ir kitas tikslines
kompensacijas. Jomis buvo rekomenduojama sumokėti iki 80 proc. buto
pirkimo kainos, o pinigais – ne mažiau kaip 10 proc. buto pirkimo kai-
nos. Nuomininkams, kurie neturėjo teisės privatizuoti nuomojamo buto,
reikėjo nustatyti jų teisių ir interesų apsaugos priemonės. Iš esmės vi-
sos metodikos nuostatos buvo įtvirtintos 1991 m. gegužės 28 d. priim-
tame Butų privatizavimo įstatyme³¹. Įgyvendinant šį įstatymą, įstatymų
įgyvendinamųjų teisės aktų lygiu reikėjo detalizuoti jo nuostatas – nu-
statyti valstybinio ir visuomeninio butų fondo privatizavimo taisykles,
taip pat ir butų aukcionų taisykles, butų privatizavimo specialiųjų fondų
nuostatus, privatizuotų gyvenamųjų namo (buto) naudojimo ir aplinkos
priežiūros pavyzdines taisykles. Rengti įstatymų įgyvendinamųjų teisės
aktų projektus buvo pavesta Komunalinio ūkio ir paslaugų departamen-
tui prie Statybos ir urbanistikos ministerijos, o projektų rengimo darbui
metodiškai vadovavo ir jį koordinavo Vyriausybės patarėjas A. Kregždė
ir Privatizavimo skyriaus specialistai. Pirmiausia buvo parengta meto-
dika, kurioje buvo išsamiai aprašytas visas gyvenamųjų namų ir butų
privatizavimo mechanizmas bei apibrėžtos pagrindinės sąvokos: a) de-
talizuotas privatizavimo objektas ir struktūros bei asmenys, įgyvendi-
nantys butų privatizavimo procesą; b) parengta butų, gyvenamųjų namų
ir jų priklausinių įkainojimo tvarka, pateikiant ir tokio įkainojimo pavyz-
džius; c) nustatytos atsiskaitymo už įsigijamus butus ir gyvenamuosius
namus taisyklės, įskaitant pirkimo išsimokėtinai principus ir tam reika-
lingus dokumentus; d) detalizuoti pirkimo–pardavimo sutarties sudary-
mo ypatumai; e) nustatyti bendrieji gyvenamųjų namų ir butų naudoji-
mosi principai, įvertinantys ir paties buto savininko, ir viso gyvenamojo
namo savininkų saugumą, tinkamą namo eksploatavimą bei priežiūrą; f)
fiksiuoti bendrieji gyvenamojo namo aplinkosaugos reikalavimai; g) pa-

³¹ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 17-449.

teikta tipinė buto nuomos sutartis nuomininkams, dėl įvairių priežasčių negalėjusiems ar nenorėjusiems privatizuoti buto; h) parengti valstybinio butų fondo privatizavimo aukcionų nuostatai, kuriuose, kaip ir valstybinio turto privatizavimo aukcionuose principuose, tik įvertinant butų specifiką, buvo nustatytos pagrindinės tokio aukciono paskelbimo, įgyvendinimo ir kitos procedūros bei nustatytos dokumentų formos. Visos nurodytos ir procedūrinės taisyklės buvo perkeltos į atitinkamą Vyriausybės nutarimą³². Vėlesnius teisės aktų papildymus butų privatizavimo klausimais, taip pat ir CPK, kuriai buvo pavesta metodiškai kuruoti šį procesą, išaiškinimus rengė Privatizavimo skyrius.

Butų privatizavimo procesas vyko gana sėkmingai. Šio proceso sėkmę iš dalies lėmė tai, kad laiku buvo įvykdyta notariato reforma. 1992 m. rugsėjo 15 d. priimtas Lietuvos Respublikos notariato įstatymas³³ įdiegė Vakarų Europos notarų veiklos principus. Notarai, nors ir vykdė valstybės pavestas funkcijas, tapo privačios veiklos principais veikiančiomis institucijomis. Dėl to buvo galima greitai padidinti notarų skaičių, paspartinti ir pagerinti klientų aptarnavimą, paspartinti butų privatizavimo procesą.

Pažymėtina ir politinė butų privatizavimo nauda. Spartus butų privatizavimas sukūrė butų rinką. Tai savo ruožtu sudarė galimybę okupacinės sovietų armijos karininkams turimus butus privatizuoti, vėliau juos parduoti ir išvykti. Šia galimybe pasinaudojo ne tik kariškiai, bet ir kiti SSRS piliečiai, kurie nebuvo susitaikę su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu.

4.2. Valstybinio turto pirminio privatizavimo ir žemės ūkio įmonių turto privatizavimo teisės aktų principinė schema

4.2.1. Valstybinio turto pirminio privatizavimo metodika

Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas³⁴ buvo svarbiausias ekonomikos reformos teisės aktas. Siekiant įgyvendinti anksčiau

³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 31 d. nutarimas „Dėl butų privatizavimo, pardavimo ir naudojimo tvarkos“ Nr. 309. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 28-765.

³³ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 28-810.

³⁴ Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 10-261.

nurodytus ekonominės reformos tikslus, šio įstatymo projekto rengėjams (G. Vagnoriui, S. Vaitkevičiui ir kt.) reikėjo apibrėžti: a) ūkio šakas, kurioms minėtas įstatymas būtų taikomas; b) privalomus informacinius privatizavimo leidinius bei informacijos skelbimo tvarką; c) privatizavimo organų (vykdančiųjų ir priežiūros) sistemą; d) privatizavimo objektus ir subjektus; e) privatizavimo objektų įkainojimo ir nukainojimo principus; f) atsiskaitymo už įsigyjamą privatizavimo objektą tvarką; g) valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų skyrimo principus; h) pirminio privatizavimo būdus ir principines šių būdų taikymo ypatybes; i) specialius privatizavimo sandorių negaliojimo pagrindus.

Tačiau projekto autoriai turėjo remtis jau galiojančiais teisės aktais, kurie nustatė tam tikras privatizavimo gaires. Pirmiausia įstatymu, suteikiančiu teisę įmonės darbuotojams įsigyti ribotą kiekį privatizuojamos įmonės akcijų³⁵, bei Atkuriamojo Seimo jau priimtu apsisprendimu dėl vienkartinių valstybės išmokų (kitose šalyse, taip pat ir Lietuvoje dar vadinamų investiciniais čekiais) ir kitų tikslinių kompensacijų sistemos taikymo privatizuojant valstybės turtą. Vienkartinių išmokų (Investicinių čekių) koncepciją parengė K. D. Prunskienės, I. Sapažinskaitės, D. Vidickienės darbo grupė, sudaryta ir veikusi dar iki nepriklausomybės atkūrimo.

Valstybės vienkartinės išmokos esmė yra ta, kad ji yra vienkartinė atsiskaitymo už įsigyjamą privatizuojamą turtą priemonė, kurios perkamoji galia nustatoma privatizuojamą valstybės turtą, apskaičiuotą buhalterine verte, padalijus iš vienkartinių išmokų skaičiaus. Vienkartinės išmokos buvo neatlygintinai skiriamos tik valstybės teritorijoje gyvenantiems asmenims, turintiems teisę įsigyti privatizuojamo turto. Tikslinė kompensacija nuo valstybės vienkartinės išmokos savo esme skyrėsi tik tuo, kad kompensacija buvo skiriama tam tikroms gyventojų grupėms, siekiant tam tikrų socialinės politikos tikslų. Pvz., atsižvelgiant į vidutinio darbo užmokesčio Lietuvos ūkyje ir vidutinio darbo užmokesčio žemės ūkyje skirtumą, asmenims, po 1944 m. dirbusiems, taip pat dabar dirbantiems žemės ūkio įmonėse, buvo galima papildomai skirti tikslines žemės ūkio kompensacijas (agrarinius čekius).

³⁵ Lietuvos Respublikos 1990 m. gruodžio 4 d. laikinasis įstatymas „Dėl darbuotojų privatus kapitalo kaupimo valstybinėse įmonėse“.

Ir valstybės vienkartinės išmokos, ir tikslinės kompensacijos pagrindinis požymis buvo tas, jog jos į apskaitą buvo įtraukiamos tik kaip buhalteriniai įrašai nebalansinėse bankų sąskaitose ir ekonomiškai apribojo valstybės teritorijoje funkcionavusių pinigų (Lietuvos atveju rublių) naudojimą valstybės turto privatizavimo procese.

Atkuriamojo Seimo apsisprendimą dėl vienkartinių valstybės išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų sistemos taikymo Lietuvos piliečiams, kurie už jas galėtų įsigyti privatizuojamo valstybės turto, lėmė keletas veiksnių. Pirma, buvo akivaizdi socialinio teisingumo būtinybė – sudaryti visiems piliečiams vienodas pirmines prielaidas įsigyti privatizuojamo turto. To nepadarius privatizuojamas turtas būtų išparduodamas už kas savaitę nuvertėjančius rublius. Antra, buvo siekiama sukurti svarbiausią rinkos elementą – laisvas privačias bendroves. Tai buvo skubus ir neatidėliotinas ekonominės reformos uždavinys. Atsižvelgiant į socialinės ekonominės plėtros politines gaires, buvo siekiama per 3 metus išvalstybinti ne mažiau kaip du trečdalius valstybės įmonių ir kitokio valstybės turto³⁶. Jei privatizavimas būtų vykdomas tik už konvertuojamą valiutą, kaip tuo metu daugelis pirminio privatizavimo oponentų siūlė, šio uždavinio įgyvendinimas būtų nepateisinamai ilgai užtrukęs. Be to, buvo akivaizdu, kad privatizavimas už pinigus iš privatizavimo proceso pašalintų beveik visus Lietuvos gyventojus, kurie iš esmės sukūrė šį turtą ir kuriems jis priklauso, todėl nebūtų įmanoma pasiekti absoliučios daugumos tikslų, kurie buvo ūkio reformos pagrindas. Todėl buvo priimtas sprendimas suteikti kiekvienam Lietuvos piliečiui galimybę už jam valstybės suteiktas vienkartinės išmokas (investicinius čekius) savo nuožiūra dalyvauti privatizavimo aukcionuose ir įsigyti privatizuojamų įmonių akcijų ar kitokio turto. Panašius ar tokius pat privatizavimo spartinimo ir skatinimo principus (investicinius čekius, dideles nuolaidas už perkamas akcijas ar pan.) taikė visos Vidurio ir Rytų Europos šalys, kuriose valstybės nuosavybė buvo vyraujanti³⁷. Įstatymu buvo nustatyta, kad kiekvienas Lietuvos pilietis, atsižvelgiant į jo darbingo amžiaus indėlį kuriant Lietuvos turtą, gavo nuo 2 000 iki 10 000 rublių vertės išmokų. Išmokų negavo tik asmenys, pripažinti itin pavojingais recidyvistais, bei

³⁶ Žr.: Šimėnas A. *Ekonomikos reforma Lietuvoje*. *Supra* note 2, p. 104.

³⁷ *Valstybinių įmonių privatizacija. Pasaulio banko ataskaita. 1 tomas. Metodai ir jų įgyvendinimas*. Vertimas iš anglų kalbos. Vilnius, 1991.

valstybės išlaikomi asmenys, pripažinti neveiksniais ir neturintys globėjų. Tačiau, pradėjus rengti vienkartinių išmokų sąskaitų sudarymo tvarką, iškilo abejonių dėl vienkartinių išmokų piniginės išraiškos ekonominio pagrįstumo. Pastaruoju klausimu buvo prieita prie išvados, kad neturint galimybės įvertinti privatizuojamo turto tikslingiau būtų nustatyti kiekvienam piliečiui tik jo teisę į tam tikrą privatizuojamo valstybės turto dalį. Todėl buvo pakeistas Privatizavimo įstatymo 3 str., kuriame vietoje piniginių sumų buvo nustatyta, kad piliečiai, atsižvelgiant į jų amžių, gauna atitinkamas valstybinio turto dalis³⁸. Teisės į privatizuojamo turto dalį įgyvendinimo tvarką nustatė Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. kovo 29 d. nutarimas „Dėl valstybės vienkartinės išmokos skyrimo Lietuvos Respublikos piliečiams“ Nr. 108³⁹. Visiems asmenims, turintiems teisę gauti vienkartinę valstybės išmoką pagal jų gyvenamąją vietą, t. y. miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse, butų ūkio tarnybų, kaime – žemesniosios pakopos savivaldybių vadovai buvo įpareigoti išduoti vienkartinės išmokos pažymą, kurias tikrino ir tvirtino aukštesniosios pakopos savivaldybės valdybos nutarimu įgalioti asmenys. Šios pažymos piliečiams buvo išduodamos asmeniškai, jiems pasirašius specialioje išduodamų pažymų registravimo knygoje. Nustatyta tvarka išduota valstybės vienkartinės išmokos pažyma buvo vienintelis teisinis pagrindas atidaryti investicinę sąskaitą Lietuvos banko įstaigoje. Pagal įstatymą Vyriausybė turėjo nustatyti, kiek laiko investiciniai čekiai bus naudojami valstybiniam turtui įsigyti. Po to nepanaudotus investicinius čekius reikėjo pakeisti valstybės paskolos obligacijomis.

Pradiniame privatizavimo etape valstybės vienkartinių išmokos galėjo būti naudojamos tik vienam tikslui – atsiskaityti už įsigyjamą privatizuojamą turtą. Šių išmokų nebuvo galima perleisti kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims. Toks griežtas ribojimas buvo nustatytas dėl siekio apsaugoti Lietuvos piliečių interesus, nes privatizavimo proceso pradžioje dar nebuvo galimybės nustatyti tikrosios jų vertės, todėl parduodant vienkartinės išmokas jų savininkai galėjo patirti didelius nuostolius. Tačiau toks apribojimas ne tik saugojo, bet ir trukdė žmonėms įgyvendinti savo teisėtus interesus. Pirmiausia iškilo realus poreikis vienkartinėmis išmokomis padengti kreditorinius įsipareigojimus

³⁸ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 10-262.

³⁹ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 11-303.

valstybės kredito įstaigoms. Todėl Atkuriamasis Seimas priėmė 1991 m. gegužės 16 d. įstatymą „Dėl valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų panaudojimo kooperatinių ir individualių gyvenamųjų namų (butų) statybos kreditams ir kaštams padengti tvarkos“⁴⁰. Įgyvendinant šį įstatymą buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 244 „Dėl valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų panaudojimo kooperatinių ir individualių gyvenamųjų namų (butų) statybos kreditams ir kaštams padengti tvarkos įstatymo vykdymo“⁴¹. Pagal šį nutarimą Lietuvos piliečiai, turintys kreditinių skolų, susijusių su kooperatinių gyvenamųjų patalpų bei gyvenamųjų namų statyba, įgijo teisę parduoti jiems skirtas valstybės vienkartinės išmokas ir kitas tikslines kompensacijas, o gautas lėšas panaudoti šioms skoloms padengti. Vyriausybės nutarimu taip pat buvo patvirtintos aukciono, kuriame būtų organizuojamas būtent tokių valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų pardavimas organizavimo taisyklės, taip pat lėšų, gautų minėtame aukcione panaudojimo tvarką (įvertinus tokias išmokas ir kompensacijas parduodančiojo ir perkančiojo Lietuvos piliečio pinigines kvotas), gautų piniginių lėšų apskaitą ir pokyčius pačių valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų apskaitos bei kontrolės sistemoje.

Vyriausybei priėmus šį nutarimą buvo pradėta kurti valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų rinka. Asmenys, parduodantys ir perkantys minėtas išmokas ir kompensacijas, labai operatyviai galėjo sužinoti piniginę tos dienos įrašų investicinėse sąskaitose išraišką – turimas valstybės skirtas išmokas ir kompensacijas.

Kad valstybės vienkartinės išmokos ir kitos kompensacijos būtų parduodamos teisėtai, buvo būtina nustatyti aukciono dalyvio pateikiamų aukciono organizatoriams dokumentų sąrašą, taip pat reglamentuoti aukcionų organizavimo tvarką bei nustatyti apskaitos dokumentus ir lėšų pervedimo procedūras. Vėliau, pakeitus Privatizavimo įstatymą, buvo panaikinti apribojimai disponuoti valstybės vienkartinėmis bei kitomis išmokomis ir kitoms asmenų kategorijoms. Todėl buvo priimtas dar vienas Vyriausybės 1992 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. 847 „Dėl

⁴⁰ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 15-385.

⁴¹ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 20-535.

valstybės vienkartinį išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų pirkimo bei pardavimo tvarkos“⁴².

Vienkartinės išmokos nebuvo vienintelė atsiskaitymo priemonė už įsigijamą privatizuojamą valstybės turtą. Nustatyta, kad ne mažiau kaip 5 proc. kainos turi būti sumokėta pinigais. Ši nuostata įtvirtinta atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas žmogus natūraliai labiausiai vertina būtent savo paties ar savo šeimos narių darbo ar verslo pajamas, todėl buvo daroma prielaida, kad bus bent iš dalies išvengta neapdairaus ir lengvabūdiško dalyvavimo privatizavimo procese, jei už sudaromus privatizavimo sandorius ir kitą įsigytą turtą bus atsiskaitoma ne tik veltui gautomis vienkartinėmis išmokomis, bet ir nuosavais pinigais. Antra vertus, privatizavimo procesui organizuoti ir įgyvendinti, reklaminei kampanijai, investicinėms sąskaitoms atidaryti ir joms aptarnauti bei panašioms reikmėms taip pat reikėjo lėšų. Nors 1991–1992 m. valstybės biudžetai ir būtų buvę pajėgūs finansuoti visas su privatizavimo procesu susijusias išlaidas, tačiau valstybėje buvo ir kitų prioritetų nei biudžetinis minėto privatizavimo proceso finansavimas. Įvertinus abu nurodytus aspektus, įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, jog kiekvienas Lietuvos pilietis pinigais padengtų ne mažiau kaip 5 proc. ir ne daugiau kaip 50 proc. įsigijamo valstybinio turto kainos. Nurodyti pinigų panaudojimo apribojimai visiškai atitiko ir anksčiau nurodytus nuvertėjančių rublių prevencijos bei kitus bendruosius privatizacijos tikslus.

Siekiant į privatizavimo procesą įtraukti privatų kapitalą ir užsienio investuotojus, buvo sudaryta galimybė įsigyti privatizuojamą turtą tik už pinigus, tačiau ne už rusiškus rublius, o už konvertuojamą valiutą. Už konvertuojamą valiutą buvo galima parduoti tik tokį turtą, kuris buvo įtrauktas į specialų Atkuriamojo Seimo patvirtintą sąrašą. Privatizavimas už konvertuojamą valiutą paspartino privatizavimo fondo kaupimą. Jau pačioje privatizavimo proceso pradžioje už iš valstybinio turto privatizavimo gautas lėšas, be paties privatizavimo proceso organizavimo anksčiau nurodytų reikmių, dauguma valstybės ir savivaldos institucijų įsigijo kompiuterinę techniką, kuri 1991 m. rudenį dar buvo retenybė, valstybė galėjo skirti privatizavimo metu gautas lėšas ir kitoms aktualiems sritims.

⁴² *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 34-1059.

4.2.2. Savivaldybių valdomo valstybės turto privatizavimo specifika

Regiant privatizavimo įstatymui įgyvendinti reikalingus įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų projektus, reikėjo įvertinti tai, jog 1990 m. rudenį Vyriausybė jau buvo priėmusi 1990 m. rugsėjo 28 d. nutarimą Nr. 298 „Dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų priskyrimo savivaldybių vietiniam ūkiui“⁴³, kuriuo atskirų ministerijų bei žinybų ir savivaldybių vadinamajai reguliavimo sričiai buvo priskirtas valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas. Tai gerokai apsunkino privatizavimo proceso organizavimą. Neginčijant paties tokio sprendimo svarbos ir būtinybės formuoti savivaldybių funkcijoms vykdyti nuosavybės teise priklausančius objektus, reikia pripažinti, kad komercinės paskirties objektų perdavimas savivaldybėms, kurių tiesiogiai jų funkcijoms atlikti nereikia, sukelia daug neigiamų pasekmių. Pirmiausia išaiškėjo ir nepakankamas specialistų pasirengimas, ir piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi, ir net trukdymas asmenims dalyvauti privatizavimo procese. Taip pat pasireiškė atskirų savivaldybių vadovų ir tarnautojų siekis savo žinioje išlaikyti nekilnojamojo turto objektus ir neteikti jų privatizuoti, ypač jei tokie objektai buvo miestų centruose. Prie esminių minėto nutarimo Nr. 298 trūkumų galima priskirti ir tai, jog net ir viešajam interesui tenkinti savivaldybėms perduoti pastatai ir statiniai (mokyklos, darželiai ir pan.) buvo perduoti be jiems priskirtų žemės sklypų. Šie savivaldybių siekiai patiems, t. y. be valstybės privatizavimo institucijų paramos, privatizuoti jų reguliavimo srityje esančius objektus išliko ilgą laiką, net ir po to, kai 1997 m., pasinaudojant pažangiausia Europos ir pasaulio praktika, buvo įsteigta komerciniais principais veikianti valstybės įmonė – Valstybės turto fondas⁴⁴, kuriam Vyriausybė patikėjimo teise perdavė daugumą valstybei nuosavybės teise priklausančių įmonių akcijų ir nekilnojamojo turto objektų. Tačiau savivaldybių turtą ir toliau tvarkė pačios savivaldybės, t. y. biudžetiniais principais veikiančios institucijos. Tokia padėtis viešosios nuosavybės įgyvendinimo procese ilgainiui suformavo daug neigiamų pasekmių. Pirmiausia nepakankama personalo kompetencija ir patalpų techninis neparengimas, sudarantys prielaidas piktnaudžiauti privatizavimo paraiškomis ir taip diskredituoti patį

⁴³ *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 29-704.

⁴⁴ *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 104-2616.

privatizavimo procesą apskritai. Antra, nelygiateisių veiklos sąlygų sukūrimą pačioms savivaldybėms, nes didžiųjų miestų savivaldybės, kurios visai ignoravo Privatizavimo įstatymą, galėjo gauti papildomų lėšų ir iš turto nuomos, ir iš privatizavimo. Todėl tų rajonų savivaldybės, kuriose privatizuojamo ar komercijai tinkamo turto paprasčiausiai nebuvo, atsidūrė daug blogesnėje padėtyje. Trečia, savivaldybėms priskirtas valstybės turtas, jei jis buvo komerciškai patrauklus, su privačiu kapitalu steigiant įmones, patekdavo į privačias renkas apeinant privatizavimo procedūras. Blogiausia buvo tai, kad šis vertingas turtas dažnai būdavo perduodamas valdyti privatiems asmenims už simboliškas kainas, o valstybė netekdavo didelių piniginių įplaukų. Ketvirta, problema tapo ir tai, kad savivaldybių pareigūnai, siekdami kuo ilgiau disponuoti nekilnojamoju turtu, dėl sė spręsti daugelį klausimų, susijusių su detaliųjų planų parengimu, žemės nuoma ir t. t. Dėl to verslininkai buvo priversti arba ieškoti „ryšių“ arba dėl neskaidrumo ir netikrumo stabdyti investicijas ir kartu verslo plėtrą. Pažymėtina, kad komercinės paskirties turto perdavimas savivaldybėms arba padėtis, kai tokiu valstybės turtu disponuoja atskiros ministerijos ar žinybos, nėra ir nebuvo tik išimtinai Lietuvos problema. Tokia padėtis susiklostė daugelyje posocialistinių valstybių. Ją daugelį kartų įvairiu lygiu teko nagrinėti pačiose įvairiausiose tarptautinėse konferencijose. S. Vaitkevičiui teko dar kartą tuo įsitikinti 2006–2007 m. dirbant ES misijoje Kosove, kur savivaldybės dėl savo teisių į turtą galėdavo blokuoti privatizavimo ir net įmonių likvidavimo bei bankroto procesus ir tai jos darė nepaisydamos didžiulio poreikio šaliai gauti investicijų bei atkurti darbo vietas beveik neveikiančiose įmonėse, nedarbo lygiu toje šalyje viršijant 50 procentų.

4.2.3. Žemės ūkio įmonių (kolūkių ir tarybinių ūkių) privatizavimo metodikos ypatumai

Kolūkių ir tarybinių ūkių teisinis statusas, jų darbuotojų specifinis interesas patiems užsiimti žemės ūkio produkcijos gamyba, taip pat tai, kad daugeliui žemės ūkio įmonių darbuotojų buvo pripažinta teisė susigrąžinti nuosavybės teisę į nacionalizuotą žemę, lėmė, kad kolūkių ir tarybinių ūkių turto privatizavimui reglamentuoti reikėjo priimti specialų įstatymą. Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo įstatymo⁴⁵, pri-

⁴⁵ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-907.

imto 1991 m. lapkričio 14 d., projektą rengė Atkuriamojo Seimo nariai E. Grakauskas ir J. Treinys, taip pat ekspertai V. Skulskis, J. Natkienė ir G. Pečiukaitis. Jie jau galėjo orientuotis į Atkuriamojo Seimo priimto Valstybės turto pirminio privatizavimo įstatymo pagrindinius principus ir parengiamųjų darbų eigą įgyvendinant pastarąjį įstatymą. Įvertindami žemės ūkio įmonių specifiką, žemės ūkio įmonių turto privatizavimo metodikos autoriai rekomendavo nustatyti galimybę dalyvauti privatizuojant žemės ūkio įmonės turtą tik tiems asmenims, kurie yra susiję su tos įmonės veikla. Todėl nuo privatizuojamo turto rekomendavo atskirti valstybės lėšomis sukurtą turtą, pavyzdžiui, melioracijos, agrochemijos įmonių turtą, kuris turėtų būti privatizuotas atskirai, t. y. pagal specialią metodiką. Atskirti iš privatizuojamo žemės ūkio įmonės turto turėjo būti ir savininkams gražintinas turtas pagal Restitucijos įstatymą. Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo metodikos autoriai manė, kad tikslinga įtraukti į kategoriją asmenų, kurie turės teisę įsigyti žemės ūkio įmonių privatizuojamo turto, ne tik tų įmonių darbuotojus, bet medicinos ir švietimo įstaigų darbuotojus bei kitų profesijų tarnautojus, kurie gyvena žemės ūkio įmonės teritorijoje ir dirbo konkrečios žemės ūkio darbuotojų ar jų šeimos narių labui. Dalyvauti privatizavimo procese tai pat buvo suteikta teisė asmenims, pagal įstatymą atgavusiems nuosavybės teises žemės ūkio įmonės teritorijoje.

Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo proceso organizavimas taip pat buvo kitoks nei pramonės įmonių. Jame aktyviai dalyvavo asmenys, turintys teisę įsigyti turto. Tokių asmenų susirinkimas priimdavo svarbiausią sprendimą – privatizavimo būdą. Privatizuojamo turto kompleksus sudarė, juos privatizuoti parengė specializuota privatizavimo organų sistema, į kurią įėjo agrarinės reformos tarnybos, rajonų privatizavimo komisijos, Agrarinės reformos komisija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir CPK.

Kitas ypatumas – pagrindinis žemės ūkio įmonių turto privatizavimo būdas buvo uždaras aukcionas. Viešas aukcionas galėjo būti skelbiamas tik tokiam turtui parduoti, kurio nepavyko parduoti uždarame aukcione. Už įsigyjamą turtą buvo galima atsiskaityti ne tik vienkartinėmis išmokomis, kurias žemės ūkio įmonių darbuotojai gavo bendra tvarka, bet ir specialiomis tikslinėmis žemės ūkio kompensacinėmis išmokomis bei žemės ūkio įmonės kompensacijomis. Tikslinės žemės ūkio

kompensacijos skiriamos visiems asmenims, kurie dirba ar dirbo žemės ūkio įmonėse. Jos apskaičiuojamos didinant valstybines vienkartinės išmokas pagal darbo stažą Lietuvos Respublikos žemės ūkio įmonėse: nuo 5 iki 10 metų – 10 proc.; nuo 10 iki 15 metų – 20 proc.; daugiau kaip 15 metų – 30 proc. Žemės ūkio įmonės išmokos skiriamos tik privatizuojamos žemės ūkio įmonės darbuotojams (nariams), pensininkams ir asmenims, kurie tapo I ir II grupės invalidais, dirbdami šioje įmonėje, bei valstiečio ūkio nariams, dirbusiems šioje įmonėje. Žemės ūkio įmonių išmokos dydis buvo nustatomas iš įmonės turto vertės atėmus kitų vienkartinių valstybinių išmokų, tikslinių kompensacijų ir tikslinių žemės ūkio kompensacijų, neprivatizuotino turto vertę bei paskolų sumas. Kita turto dalis apylinkės agrarinės reformos tarnybų sprendimu buvo paskirstoma įmonės išmokas gaunantiems asmenims proporcingai jų darbo stažui Lietuvos Respublikos žemės ūkio įmonėse. Be to, privatizuojant turtą ne mažiau kaip 10 proc. jo kainos reikėjo sumokėti pinigais.

Reikšminga specifika buvo ir tai, kad atskirą privatizuojamo turto objektą sudarė ne atskiri daiktai, o gamybiniai-technologiniai kompleksai. Asmenys, įsigiję gamybinį-technologinį kompleksą, turėjo galimybę tęsti žemės ūkio produkcijos gamybą įsteigiant kartu su kitais asmenimis žemės ūkio bendrovę arba veikti individualiai. Žemės ūkio bendrovių steigimą ir veiklos organizavimą reglamentavo 1991 m. balandžio 16 d. priimtas Žemės ūkio bendrovių įstatymas⁴⁶. Pagal šį įstatymą privatizuojant kolūkių turtą kolūkiečiai turėjo galimybę jam tenkančią kolūkio turto dalį pasiimti ne natūra, o įsteigti žemės ūkio bendroves ir už perduotą steigiamai bendrovei privatizuojamo turto dalį įsigyti steigiamos bendrovės pajų. 1992 m. tokių bendrovių įsisteigė apie 4 000. Jos savo ruožtu susivienijo ir 1992 m. birželio 30 d. įsteigė Žemės ūkio bendrovių asociaciją. Daugelis bendrovių vėliau pajininkų sprendimais buvo reorganizuotos arba likviduotos, todėl pastaruoju metu asociacija vienija tik apie 150 žemės ūkio bendrovių ir kitokios teisinės formos žemės ūkio veikla užsiimančių įmonių⁴⁷.

Tie asmenys, kurie nepageidavo steigti bendrovės, galėjo užsiimti žemės ūkio veikla pagal 1989 m. liepos 4 d. priimtą Lietuvos Respubli-

⁴⁶ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 13-308.

⁴⁷ Žemės ūkio bendrovių asociacijos internetinė svetainė [žiūrėta 2012-05-25]. <http://www.lzuba.lt/>.

kos valstiečių ūkio įstatymą⁴⁸. Šio įstatymo, priimto dar prieš atkuriant nepriklausomybę, galiojimas buvo pratęstas 1997 m. gruodžio 23 d. įstatymu dėl Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. kovo 11 d., galiojimo pratęsimo⁴⁹ ir nustojo galios 1999 m. gegužės 13 d. priėmus Ūkininko ūkio įstatymą⁵⁰.

---

⁴⁸ *Valstybės žinios*. 1989, Nr. 20-243.

⁴⁹ *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 118-3046.

⁵⁰ *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 43-1358.

---

5. Valstybės turto privatizavimo įgyvendinimas 1991–1992 m.

5.1. CPK veiklos analizė 1991–1992 m.

Valstybinio turto pirminio privatizavimo įgyvendinimas apėmė ministerijų reguliavimo sričiai priskirtų objektų privatizavimo, taip pat ir respublikinės privatizavimo programų parengimą ir tvirtinimą, privatizavimo sandorių sudarymo ir jų vykdymo priežiūrą. Atkuriamojo Seimo 1991 m. kovo 14 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo įsigaliojimo“⁵¹ Vyriausybei buvo pavesta priimti nutarimus, kurių reikia valstybės turto pirminio privatizavimo įstatymui įgyvendinti. Šiuo nutarimu aukštesniosios pakopos savivaldybės buvo įpareigosios sudaryti miestų (rajonų) privatizavimo komisijas ir tarnybas bei pasirengti leisti privatizavimo informacinius biuletenius, taip pat parengti vietinio ūkio privatizavimo programų projektus ir juos pateikti Vyriausybei. Svarbiausiems privatizavimo klausimams spręsti buvo įsteigta speciali institucija – CPK, į kurią, siekiant privatizavimo proceso viešumo, buvo paskirti ne tik įvairių ūkio šakų specialistai, bet ir visuomenės veikėjai, atstovaujantys tuometinei Atkuriamojo Seimo pozicijai ir opozicijai, bei darbininkų organizacijų bei profsąjungų atstovai⁵².

⁵¹ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 10-263.

⁵² Pirmosios CPK pirmininkas buvo vicepremjeras Vytautas Pakalniškis; nariai: Ričardas Adomaitis, Mažeikių darbininkų sąjungos pirmininkas; Kęstutis Glaveckas, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatas; Tautvydas Lideikis, Mokslų akademijos Puslaidininkių fizikos instituto laboratorijos vadovas; Algimantas Matulevičius, „Neringos“ gamybinės-komercinės firmos generalinis direktorius, Lietuvos pramonininkų asociacijos prezidentas; Antanas Juozas Merčaitis, Lietuvos Respublikos ekonomikos ministro pavaduotojas; Antanas Sviderskis, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro pavaduotojas; Albertas Šimėnas, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatas; Stasys Vaitkevičius, Lietuvos Respublikos Vyriausybės aparato skyriaus vedėjas pavaduotojas; Marijonas Visakavičius, Lietuvos laisvųjų profesinių sąjungų konfederacijos pirmininkas. Žr.: *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 12-315.

Pačioje privatizavimo proceso pradžioje paaiškėjo, kad, siekiant sėkmingo privatizavimo, reikia operatyviai reaguoti į daugybę kasdien kylančių klausimų dėl Privatizavimo įstatymo taikymo, norminių privatizavimo dokumentų, įskaitant ir Privatizavimo įstatymą⁵³, turinio tikslinimo bei jų praktinio taikymo atskiriems objektams ypatumų ir pan. Be to, nuolat kildavo reikalas minėtus dokumentus keisti, pirmiausia papildant objektų, privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą, sąrašą (tos funkcijos pačioje privatizavimo pradžioje buvo atitinkamai priskirtos Vyriausybei ir Seimui). Atsižvelgiant į šias aplinkybes, CPK funkcijos ir kompetencija buvo išplėsta⁵⁴.

CPK savo techninio aparato neturėjo, todėl medžiagą CPK posėdžiams rengdavo Vyriausybės ir ministerijų atitinkamos tarnybos. Daugiausia šio darbo atliko specialiai šioms funkcijoms įsteigtas Privatizavimo skyrius ir Ekonomikos ministerija. Ekonomikos ministerija rengdavo klausimus, susijusius su objektų įtraukimu į privatizavimo programas, taip pat ir medžiagą, susijusią su privatizavimo sandorių aprobavimu. Privatizavimo skyrius metodiškai vadovavo privatizavimo procesui, todėl jis galėjo tiesiogiai pristatyti CPK posėdžiams dokumentų projektus, jei tokie projektai buvo susiję su teisinių normų išaiškinimais ar naujų teisės aktų projektais, įmonių ar piliečių skundais ar pageidavimais. CPK darbo apimtį, susijusią su objektų parengimu privatizuoti, privatizavimo sandorių aprobavimu, galima suvokti panagrinėjus 1991–1992 m. privatizavimo rezultatus, pateiktus toliau (54–63 psl.).

Iš CPK darbo srities reikėtų išskirti privatizavimo už laisvai konvertuojamą valiutą proceso organizavimą. Parengti objektų, privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą, sąrašo projektą ir vėliau tą sąrašą papildyti buvo tapę išimtinė CPK prerogatyva. Į pirminių objektų, privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą, sąrašą CPK teikimu Atkuriamasis Seimas 1991 m. spalio 1 d. savo nutarimu įtraukė 110 tokių objektų⁵⁵. Remiantis užsienio šalių patirtimi, pirmiausia buvo siekiama įtraukti dideles, vadinamąsias buvusio sąjunginio pavaldumo įmones, kuriose dirbo dešimtys tūkstančių darbuotojų. Kadangi šios įmonės prarado

⁵³ Pirminio privatizavimo įstatymas 1991–1992 m. buvo tikslintas, keistas ir pildomas 7 kartus, o per visą galiojimo laiką – 19 kartų.

⁵⁴ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 20-530.

⁵⁵ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 29-784.

didžiąją dalį buvusių SSRS tiekėjų bei užsakovų, tai jų išlikimo sąlyga paprastai galėjo būti tik jų restruktūrizacija ir modernizavimas. Tai buvo susiję ne tik su didelėmis finansinėmis investicijomis, bet ir nauja vadyba, kuri užtikrintų įsiliejimą į naujas rinkas. Pasiiekti tokius tikslus realiai buvo įmanoma tik pritraukus strateginį investuotoją. Minėtų įmonių sąrašė, be savivaldybių nuomone, tarp investuotojų paklausių objektų, kuriuos privatizuojant, be socialinių, siekta ir grynai komercinių tikslų, buvo tokios įmonės kaip trikotažo įmonė „Vilija“, polimerinių dirbinių gamykla, „Namų detalės“, Valstybinis pieno kombinatas, „Valstybinė skaičiavimo gamykla“, „Rimeda“, Lentvario kilimų fabrikas, Kauno įmonės „Koordinatė“ ir valstybinė įmonė „Metalas“, Panevėžio įmonės „Ekranas“, „Aurida“, „Metalistas“, „Tiksliosios mechanikos gamykla“, Šiaulių „Nuklonas“, Klaipėdos „Sirijus“, Marijampolės valstybinė pieno konservų įmonė, Matuizų statybinių medžiagų gamykla, visi cukraus fabrikai ir daugelis kitų įmonių. Vėliau, Atkuriamajam Seimui suteikus teisę minėtą sąrašą keisti tiesiogiai CPK, tas sąrašas buvo išplėstas iki 165 įmonių ir buvo pradėta aktyvi strateginių investuotojų paieška. Kad privatizavimas, pritraukiant į tokias įmones būtent strateginius investuotojus, yra ne tik racionaliausias, bet ir beveik vienintelis investuotojas, buvo konstatuota jau 1990 m. pradžioje įvykusioje privatizavimo konferencijoje Gdanske (Lenkija). Šioje konferencijoje Lietuvos atstovus (S. Vaitkevičių ir kitus) konsultavo Didžiosios Britanijos M. Tetčer vadovaujamos Vyriausybės patarėjas privatizavimo klausimais Ph. Mayo. Jis objektyviai ir netgi kritiškai įvertino savo šalies bei Vakarų Europos šalių privatizavimo patirtį ir pateikė labai vertingų patarimų. Ph. Mayo labai susidomėjo Lietuva, todėl 1990 m. savo lėšomis du kartus buvo atvykęs į mūsų šalį, konsultavo rengiamų teisės aktų projektų rengėjus.

CPK savo veikloje diegė ir teises naujoves, pati tiesiogiai prisidėdama prie 1991–1992 m. svarbių teisės dokumentų rengimo ir jų aprobavimo. Pirmiausia iš tokių teisės aktų reikėtų paminėti Nemokių valstybės įmonių privatizavimo įstatymo, priimto 1991 m. liepos 23 d., projektą, taip pat reikšmingus Privatizavimo skyriaus parengtų teisės aktų taikymo išaiškinimus, susijusius su valstybės ir žemės ūkio įmonių įstatinio kapitalo skaičiavimo, privatizavimo laipsnio nustatymo⁵⁶,

⁵⁶ CPK protokolas Nr. 5 1991-06-21 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18896&p_query=&p_tr2=2.

turto nukainojimo, šio turto registravimo, lėšų paskirstymo ir panašiomis problemomis⁵⁷. Išskirtinį dėmesį CPK skyrė ir valstybinio turto, kurį 1991–1992 m. dar valdė SSRS ginkluotosios pajėgos ar kitos SSRS jėgos struktūros, apsaugai. Šiuo klausimu buvo vienareikšmiškai konstatuota, kad bet koks turtas, taip pat ir SSRS kariškių žinybiniai butai, esantys Lietuvos teritorijoje, gali būti privatizuojami ir registruojami tik vadovaujantis Lietuvos įstatymais⁵⁸. Be to, įvertindama, kad SSRS ginkluotosios pajėgos paprastai labai užteršė Lietuvos gamtą, taip pat ir objektus, kuriuos nustatyta tvarka perdavė Lietuvai, bei siekdama apsaugoti būsimųjų savininkų interesus, CPK nustatė, jog tokie objektai gali būti privatizuojami tik atlikus išsamią ekologinę jų ekspertizę⁵⁹. Prie to meto teisinių naujovių, kurios buvo svarbios ne tik privatizavimo procese, priskirtume nuosavybės teisės liudijimo formas⁶⁰ bei bendrosios jungtinės veiklos tipinės sutarties formas⁶¹ (pastaroji buvo suderinta ir su Teisingumo ministerija) parengimą ir patvirtinimą.

Išskirtinį dėmesį CPK skyrė ir socialinei įmonių darbuotojų padėčiai, teisei tų darbuotojų darbo vietų apsaugai. Pagal Privatizavimo įstatymo 5 str. CPK priimti nutarimai privatizavimo klausimais buvo privalomi Lietuvos Respublikos ministerijoms. Jau viename iš savo pirmųjų posėdžių, dar nepradėjus privatizavimo įgyvendinti praktiškai, CPK nustatė būtiną įmonės privatizavimo sandorio sąlygą, jog bent vienerius metus, privatizavus įmonę, darbo vietų skaičius joje negali būti sumažintas daugiau kaip 30 procentų⁶². Savo nutarimu CPK suvienodino valstybės įmonių darbuotojų, taip pat kooperatyvų narių turtines teises pasirašant akcijas. Tam, kad Lietuvos gyventojai galėtų geriau suprasti ir pasinaudoti jiems įstatymais suteiktomis teisėmis, CPK nutarė kiekvienoje

⁵⁷ CPK protokolai Nr.10 1991-08-30; Nr.23 1991-12-20; Nr.45 1992-05-29 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18899&p_query=&p_tr2=2.

⁵⁸ CPK protokolai Nr. 16, 1991-10-30 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18905&p_query=&p_tr2=2.

⁵⁹ CPK protokolai Nr. 6, 1991-06-28; CPK protokolai Nr. 6, 1991-06-28 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18897&p_query=&p_tr2=2

⁶⁰ CPK protokolai Nr. 15, 1991-10-16 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18904&p_query=&p_tr2=2.

⁶¹ CPK protokolai Nr. 63, 1992-10-30 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10154&p_query=&p_tr2=2.

⁶² CPK protokolai Nr. 8, 1991-07-23.

savivaldybėje įsteigti po vieną konsultanto etatą ir finansuoti tokių konsultantų darbą iš CPK lėšų⁶³.

CPK pagal savo kompetenciją vykdė ir teisės pažeidimų prevencinį darbą. Ji kontroliavo ir savo priimtų sprendimų, ir kitų teisės aktų įgyvendinimo procesą. Prie reikšmingų darbų šioje srityje galima priskirti pavedimą Finansų ministerijai patikrinti investicinių akcinių bendrovių akcijų platinimą ir panaikinti akcijų emisijos įregistravimą⁶⁴, taip pat pavedimą Finansų ministerijai kartu su Vidaus reikalų ministerija patikrinti investicinių akcinių bendrovių „Europos investicija“ (EBSW grupė) ir „Pilis“ finansinę veiklą⁶⁵. CPK savo sprendimais išpėdavo aukščiausius ministerijų ir žinybų pareigūnus, tarp jų ir ministrus, kurių darbuotojai nevykdė teisės aktais nustatytų reikalavimų. Šiuo neigiamu aspektu labiausiai „pasizymėjo“ Energetikos, Ryšių ir informatikos bei Žemės ūkio ministerijų atsakingi pareigūnai, dėl kurių veiklos ar neveikimo, pavyzdžiui, dėl valstybinės žvejybos laivyno „Jūra“ išskaidymo ir parengimo privatizuoti, viešai buvo išpėti ir patys ministrai.

Privatizavimo skyriui gavus informacijos apie šiurkščius teisės aktų pažeidimus per CPK su prašymu patikrinti faktus buvo kreiptasi ir Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą dėl Panevėžio rajono privatizavimo komisijos ir Velžio apylinkės agrarinės tarnybos veiklos⁶⁶. Be to, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros buvo paprašyta išnagrinėti EBSW grupei priklausančios investicinės akcinės bendrovės „Europos investicija“ veiklą, remiantis Finansų ir Ekonomikos ministerijų atlikta analize⁶⁷, bei kuo skubiau sudaryti specialią grupę valstybinio turto privatizavimo priežiūrai vykdyti ir paskirti atsakingą darbuotoją nuolatiniams ryšiams su CPK⁶⁸. Pastarasis kreipimasis buvo priimtas dėl pasy-

⁶³ CPK protokolas Nr. 8, 1991-07-23 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18898&p_query=&p_tr2=2

⁶⁴ CPK protokolas Nr. 59, 1992-10-02 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10150&p_query=&p_tr2=2.

⁶⁵ CPK protokolas Nr. 52, 1992-07-21 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10143&p_query=&p_tr2=2.

⁶⁶ CPK protokolas Nr. 45, 1992-05-28 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10136&p_query=&p_tr2=2.

⁶⁷ CPK protokolas Nr. 66, 1992-11-20 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10157&p_query=&p_tr2=2.

⁶⁸ CPK protokolas Nr. 69, 1992-12-11 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10160&p_query=&p_tr2=2

vaus Generalinės prokuratūros požiūriu į, CPK ir Privatizavimo skyriaus nuomone, akivaizdžius teisės aktų pažeidimus. Tame pat CPK posėdyje buvo pakartotinai kreiptasi į Generalinę prokuratūrą dėl EBSW grupei priklausančios investicinės bendrovės „Europos investicija“ veiklos, pažeidžiančios teisės aktus, tyrimo.

5.2. Privatizavimo skyriaus 1991–1992 m. veiklos analizė

5.2.1. Privatizavimo skyriaus paskirtis

Privatizavimo skyrius buvo įsteigtas siekiant užtikrinti sistemingą ir efektyvų vadovavimą privatizavimo procesui, todėl šiam skyriui teko pagrindinis darbas rengiant privatizavimo procesui reikalingus įstatymų įgyvendinamuosius teisės aktus, tarp jų ir CPK priimamų sprendimų projektus, privatizavimo objektų parengimo privatizuoti metodikas, koordinuoti ir kontroliuoti kitų privatizavimo institucijų darbą, organizuoti valstybės tarnautojų, dirbančių privatizavimo srityje, kvalifikacijos kėlimą ir pan. Privatizavimo skyriaus veiklą nagrinėjamoju laikotarpiu sąlyginai galima suskirstyti į šias sritis: pirmoji – privatizavimo įstatymui įgyvendinti reikalingų įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų projektų rengimo koordinavimas ir galutinis jų parengimas prieš teikiant jį priimti Vyriausybės posėdyje ir antroji sritis – paties privatizavimo proceso organizavimas, pradedant privatizavimo programų rengimu ir baigiant privatizavimo sandorių sudarymu.

Rengti Privatizavimo įstatymui įgyvendinti reikalingus teisės aktus buvo sunku, iš ministerijų bei prie jų esančių mokslinių institutų darbuotojai niekada savo darbo karjeroje nebuvo susidūrę nei su privatizavimu, nei su teisės aktų projektų rengimu. Todėl 1991 m. didžiąją dalį Vyriausybės nutarimų bei CPK nutarimų ir išaiškinimų projektus teko rengti Privatizavimo skyriaus darbuotojams. Šiuo aspektu iki pat 1992 m. pabaigos ypač bloga padėtis buvo Žemės ūkio ministerijoje, todėl teisės aktų projektų dėl žemės ūkio įmonių turtinių santykių reglamentavimo, sukūrimo našta teko Privatizavimo skyriaus darbuotojams.

5.2.2. Investicinių sąskaitų suformavimo ir apskaitos klausimai

Organizuojant privatizavimo procesą svarbiausias uždavinys buvo užtikrinti, kad kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui būtų atidarytos investicinės sąskaitos. Investicinių sąskaitų bei jose esančių piniginių ir valstybės skirtų išmokų apskaitos, taip pat ir kontrolės sistemos sukūrimas buvo tiesiogiai pavestas Privatizavimo skyriui. Šiam pavedimui vykdyti buvo pritaikyta Vidaus reikalų ministerijos sukurta kompiuterinė programa (vadinamoji juodoji dėžė), kurioje buvo sukaupti duomenys apie Lietuvos gyventojus. Naudodamasis šia programa, Ekonomikos ministerijos skaičiavimo centras rengė informaciją Privatizavimo skyriui, pagal kurią buvo perduamos Lietuvos piliečiams vienkartinės išmokos ir kitos kompensacijos, taip pat buvo sukurta kontrolės sistema, kuri turėjo užtikrinti, kad nebūtų piktnaudžiaujama atidarant investicines sąskaitas bei disponuojant investicinėmis lėšomis.

Privatizavimo skyriaus uždavinys taip pat buvo parengti vienkartinų išmokų bei kitokių kompensacinių išmokų, kurios turėjo būti pervestos į konkretaus asmens investicinę sąskaitą, apskaitos ir kontrolės tvarką bei organizacines procedūras. Tam reikalui buvo pasinaudota Statistikos departamento informacija apie valstybei nuosavybės teise priklausančio turto buhalterinę vertę bei duomenimis apie Lietuvos piliečius. Privatizavimo skyriaus darbuotojai suformavo konkrečias užduotis ir nurodymus atsakingoms institucijoms, kurios turėjo: a) apskaičiuoti konkretų tokios išmokos dydį kiekvienai skirtingai asmenų grupei ir nustatyti prievolės kiekvienam Lietuvos piliečiui ar asmeniui, raštiškai apsisprendusiam tapti Lietuvos piliečiu bei norinčiam gauti minėtą išmoką; b) informuoti struktūras, tiesiogiai tvarkiusias valstybės išmokų skyrimo dokumentus apie specifinius asmenis, kuriems buvo skiriama didesnė valstybės vienkartinė išmoka (invalidai) arba kuriems tokia išmoka nebuvo skiriama (itin pavojingi recidyvistai); c) nustatyti sąnaudų, susijusių su išmokų dokumentų tvarkymu, finansavimo tvarką; d) teikti paramą asmenims tvarkant dokumentus, reikalingus išmokoms gauti, ir pan. Visi su valstybės vienkartinėmis išmokomis susiję santykiai buvo sureguliuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. kovo 29 d. nutarimu „Dėl valstybės vienkartinės išmokos skyrimo Lietuvos Respublikos

piliečiams“ Nr. 108⁶⁹, kurio projektą taip pat parengė Privatizavimo skyriaus darbuotojai.

5.2.3. Privatizavimo programų rengimas

Privatizavimo programų praktiniam rengimo procesui buvo būtina reglamentuoti ir CPK, ir miestų bei rajonų privatizavimo komisijų funkcijas, ir tiesiogiai įgyvendinančių privatizavimo procesą – miestų bei rajonų privatizavimo tarnybų veiklos finansavimo šaltinius bei tvarką, taip pat ir šių komisijų bei tarnybų sudarymo, narių atleidimo procedūras. Pačioms privatizavimo programoms sudaryti buvo būtina nustatyti informaciją bei konkrečias formas (atsižvelgiant į objekto privatizavimo būdą), atskirų specifinių privatizavimo objektų, pavyzdžiui, sveikatos, švietimo, energetikos ir pan., apribojimus. Visiems šiame punkte nurodytiems pagrindiniams klausimams spręsti Privatizavimo skyrius parengė Vyriausybės nutarimo projektą. Jame, be minėtų santykių sureguliuavimo, buvo apibrėžti pagrindiniai kriterijai, kuriais ministerijos ir žinybos bei savivaldybės privalėjo vadovautis atrinkdamos privatizavimo objektus, parduodamus už laisvai konvertuojamą valiutą. Šių kriterijų sąrašė svarbiausi buvo du: pirmasis – diegti naujas technologijas ir techniškai pertvarkyti gamybą; antrasis – pritraukti užsienio investuotojus, galinčius diegti vakarietiškus darbo organizavimo ir rinkodaros metodus⁷⁰.

Kadangi atskirose ūkio šakose ir valstybės įmonėse iki 1991 m. sausio 1 d. nebuvo baigtas įgyvendinti dar SSRS finansų ministerijos įsakymas dėl pagrindinių gamybos priemonių likutinės vertės perskaičiavimo, buvo pratęstas viso ūkio mastu įmonių ir įstaigų valdomų pagrindinių gamybos priemonių inventorizavimas ir jų vertės nustatymas, įvertinus infliacijos procesą ir realias gamybos priemonių kainas Lietuvos rinkoje. Šiam procesui įgyvendinti buvo sudarytos šakinės pagrindinių gamybos priemonių inventorizavimo komisijos, kurių veiklą reglamentavo Vyriausybės nutarimas⁷¹. Jo projektą Privatizavimo skyrius parengė kartu su

⁶⁹ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 11-303.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 130 „Dėl valstybinio turto privatizavimo dokumentų tvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 14-378.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 147 „Dėl Privatizavimo objektų perkainojimo (įstatinio kapitalo dydžio perskaičiavimo) taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. Nr. 15-389.

Finansų ministerija. Komisijos privalėjo ne tik perskaičiuoti pagrindinių gamybos priemonių likutinę vertę bei inventorizuoti šias priemones pagal Finansų ministerijos patvirtintas taisykles ir specialias formas, bet ir pagal parengtą formą apskaičiuoti kiekvienos valstybinės įmonės įstatinį bei valstybinį kapitalą. Minėto Vyriausybės nutarimo įgyvendinimo kontrolė buvo pavesta Valstybinei mokesčių inspekcijai, o atsakomybė už pažeidimus perskaičiuojant pagrindinių gamybos priemonių likutinę vertę bei įstatinį ir valstybinį įmonių kapitalą – įmonių vadovams bei vyriausiems finansininkams (buhalteriams).

5.2.4. Privatizavimo sandorių sudarymo tvarkos ir procedūrų nustatymas

Kitas svarbus Privatizavimo skyriaus darbas buvo parengti viešųjų aukcionų ir viešų akcijų pasirašymo vykdymą reglamentuojančias taisykles. Šiomis taisyklėmis reikėjo užtikrinti, kad ir privatizavimo procesą įgyvendinančios, ir kontroliuojančios struktūros, ir visos tame procese dalyvaujančios institucijos turėtų aiškius principus dėl objektų privatizavimo viešo aukciono ar akcijų pasirašymo būdu. Šiose taisyklėse buvo nustatytos pagrindinės privatizavimo viešumą užtikrinančios nuostatos, tarp jų ir dėl privalomos informacijos apie privatizavimo objektą ir privatizavimo sąlygas viešinimo. Tam reikalui skirtuose Vyriausybės nutarimuose⁷², kurių projektus parengė Privatizavimo skyrius, buvo reglamentuotos pradinės objekto privatizavimo kainos ir privatizavimo laipsnio nustatymo principai – privatizuojant viešo akcijų pasirašymo būdu, aukcionų ir akcijų pasirašymo dalyvių registravimo ir šių privatizavimo būdų praktinio įgyvendinimo procedūras, atsiskaitymo už aukcionų ir akcijų pasirašymo metu įsigytą nekilnojamąjį turtą, valstybinį kapitalą ar akcijas tvarką, aukcionų ir akcijų pasirašymo rezultatų tvirtinimo tvarką (pagal mūsų parengtas aukcionų ir akcijų pasirašymo, atitinkamai protokolų ir sutarčių formas), nuosavybės dokumentų formas ir jų išdavimo tvarką, taip pat atvejus, kai viešo aukciono ar akcijų

⁷² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 130 „Dėl valstybinio turto privatizavimo dokumentų tvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 14-378; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 147 „Dėl Privatizavimo objektų perkainojimo (įstatinio kapitalo dydžio perskaičiavimo) tvarkos“. *Valstybės žinios*. Nr. 15-389.

pasirašymo rezultatai privalo būti pripažinti negaliojančiais. Ši informacija turėjo būti viešai paskelbta ir praktiškai prieinama kiekvienam potencialiam valstybinio turto pirkėjui.

Kadangi absoliuti dauguma žemės ūkio įmonių ir didelė dalis valstybinių bei valstybinių akcinių įmonių funkcionavo „natūralaus ūkio“ principu, t. y., be pagrindinės, vykdė ir pagalbines veiklas, kurios būdavo dar mažiau veiksmingos už pagrindinę veiklą, kita vertus, tokios valstybinės ir valstybinės akcinės įmonės, ypač vadinamosios sąjunginio pavaldumo įmonės, jau beveik nebegaudavo užsakymų arba už tuos užsakymus nebūdavo atsiskaitoma. Daug organizacinių pastangų pareikalavo ir buvusio TSRS karinio komplekso įmonių restruktūrizavimas ir privatizavimas. Šių įmonių specifika buvo ta, kad, be karinės paskirties gaminių, jos gamino vartojimo prekes, realizuojamas Lietuvos rinkoje. Žinoma, karinė produkcija sudarė didžiausią karinių įmonių gamybos dalį, todėl išnykus kariniams užsakymams šios gamyklos atsidūrė ant realaus bankroto slenksčio. Todėl šioje pastraipoje nurodytoms įmonėms arba bent jų atskiriems padaliniams buvo būtina: a) sudaryti teises-finansines sąlygas išlikti rinkoje; b) atskirti jokių komercinės-ūkinės veiklos perspektyvų neturinčius įmonių padalinius, kad jie savo nuostolinga veikla nenutemptų į bankrotą visos įmonės. Lietuvos ūkio reformos ir privatizavimo proceso vadovai minėtų įmonių transformavimo į europinę rinką etape turėjo įvertinti ir tai, kad nemaža dalis valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių dėl objektyviai susiklosčiusių aplinkybių vyravo Lietuvos ar atskirose respublikos regionų rinkose. Dėl to, kad Konkurencijos įstatymas dar neveikė, teko, kur tai buvo įmanoma praktiškai, ieškoti būdų, kaip išskaidyti tokias monopolines įmones. Vyriausybė, siekdama įgyvendinti savo užsibrėtus tikslus, tarp jų ir maksimaliai išsaugoti darbo vietas, pavedė Privatizavimo skyriui parengti tokių įmonių restruktūrizavimo metodiką bei restruktūrizavimo procesą reglamentuojantį Vyriausybės nutarimą. Atsižvelgiant į technines ir technologines tokio reorganizavimo (išskaidymo) galimybes, restruktūrizuojamų įmonių komunalinės infrastruktūros būklę, akcinio kapitalo įmonėje sukaupto lygį bei kitus veiksnius, buvo siekiama nustatyti ir bendrųjų turtinių teisių, ir prievolių perdavimo principus, ir akcininkų interesų apsaugą, jei įmonėje teisės aktuose nustatyta tvarka buvo sukaupto akcinio kapitalo, akcininkų bei reorganizavimą (skaidymą) atliekančios reorganizavimo komisijos ginčų

sprendimo principus. Tokius klausimus reglamentuojančio Vyriausybės nutarimo⁷³ priėmimas užtikrino ne tik tūkstančių nereikalingų pagrindinių gamybos priemonių atskyrimą bei jų pardavimą ir panaudojimą naujoms darbo vietoms sukurti, bet ir keletą įmonių filialų, cechų ar teritoriškai atskirtų įmonių padalinių įregistravimą naujomis savarankiškomis įmonėmis, praktiškai sušvelninant monopolinių įmonių veiklos nutraukimo padarinius eiliniam vartotojui.

5.2.5. Privatizuojamų objektų kainos nustatymo ir atsiskaitymo problemos

Privatizavimo įstatyme buvo nustatyta, jog įsigyti privatizuojamą valstybės turtą galima ir išsimokėtina. Šiai nuostatai įgyvendinti Privatizavimo skyrius parengė Vyriausybės nutarimo, nustatančio pirkimo išsimokėtina taisyklės, projektą. Vyriausybės nutarime⁷⁴ buvo nustatyta: a) sąlygos, suteikiančios teisę pirkėjui įsigyti privatizuojamą turtą išsimokėtina; b) maksimalus išsimokėjimo terminas; c) metinių palūkanų dydis, kuris, nors infliacija buvo didelė, siekiant skatinti piliečius dalyvauti privatizavimo procese, buvo lengvatinis; d) periodinių mokėjimų terminai; e) privatizavimo tarnybų pareigos kontroliuoti skolų padengimą laiku; f) delspinigiai ir kitos sankcijos pirkėjui, nevykdančiam prisiimtų mokesčių išsipareigojimų dėl įsigyto privatizavimo objekto. Šiame Vyriausybės nutarime, be jau išvardytų nuostatų, buvo reglamentuota investicinių lėšų perleidimo kitiems asmenims tvarka. Taip buvo siekiama paskatinti versle aktyvesnius Lietuvos piliečius supirkti iš pasyvesnių asmenų jų disponuojamas investicines lėšas ir jas panaudoti įsigyjant didesnius privatizavimo objektus. Dėl visoje rublio zonoje vykusių infliacinių procesų, kurie beveik nepriklausė nuo Lietuvos valstybės vykdomos ekonominės politikos, jau prieš privatizavimo pradžią buvo indeksuota pagrindinių gamybos priemonių likutinė vertė. Ši indeksavimą tęsiant, reikėjo atsižvelgti į 1990 m. gruodžio 4 d. priimtą laikinąjį įstatymą „Dėl darbuotojų privataus kapitalo kaupimo valstybinėse įmonėse“⁷⁵ ir nusta-

⁷³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. birželio 19 d. nutarimas Nr. 238 „Dėl privatizuojamų valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių reorganizavimo (skaidymo) į smulkesnius objektus“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 20-533.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. birželio 27 d. nutarimas Nr. 252 „Dėl Privatizavimo objektų (akcijų) pardavimo išsimokėtina taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 22-585.

tyti, kaip ir kokiomis proporcijomis turi būti paskirstomas likutinės vertės priedaugis, gautas indeksavus valstybinių akcinių įmonių pagrindines gamybos priemones. Be to, reikėjo apriboti ir paties akcinio kapitalo sukaupimą bei nustatyti, kad nedidelėse įmonėse, kurios turėjo būti privatizuotos aukcionuose, šis akcinio kapitalo kaupimas nebūtų taikomas. Visos anksčiau nurodytos nuostatos ir kitos procedūrinės taisyklės buvo įtvirtintos Vyriausybės 1991 m. liepos 22 d. nutarime Nr. 291 „Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo įstatymo „Dėl darbuotojų privataus kapitalo kaupimo valstybinėse įmonėse“ įgyvendinimo tvarkos“⁷⁵.

Visų privatizavimo objektų (išskyrus parduodamus strateginiams investuotojams už laisvai konvertuojamą valiutą) pradinė pardavimo kaina buvo nustatoma pagal buhalterinės apskaitos duomenis, t. y. neatliekant specialaus vertinimo. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad vieni objektų paklausa buvo labai didelė, o kai kurie iš jų neturėjo jokios paklausos, tokia pradinė kainos nustatymo metodika daugeliu atveju pasirodė neveiksminga, nes ypač paklausių objektų kainos aukcione pakildavo net keliolika ir daugiau kartų, o nepaklausių objektų už pradinę kainą iš viso nebuvo galima parduoti. Todėl, įvertinus konkrečių objektų paklausą, vieni objektų pradinę pardavimo kainą neišvengiamai teko didinti, o nepaklausių objektų, kurių buhalterinė pagrindinių priemonių vertė buvo didesnė nei rinkos kaina, – mažinti. Pirminės pardavimo kainos mažinimo galimybė buvo įtvirtinta ir Privatizavimo įstatyme, tačiau šiai nuostatai įgyvendinti reikėjo parengti įstatymo įgyvendinamąjį teisės aktą, kuriame turėjo būti nustatyta privatizavimo objektų nukainojimo tvarka, nukainojimo ribos bei privatizavimo institucijų kompetencija priimant sprendimus dėl kainos sumažinimo. Vyriausybės priimtame 1991 m. rugpjūčio 27 d. nutarime Nr. 365 „Dėl Privatizavimo objektų (įmonių) nukainojimo taisyklių patvirtinimo“⁷⁶ taip pat buvo nustatyti atvejai, kai nukainojimą galėjo taikyti privatizavimo tarnybos mieste (rajone) – atsižvelgiant į taikomo privatizavimo būdą ir atvejus, kai didesnę privatizavimo objektų nukainojimo lygį turėjo aprobuoti CPK. Šiuo nutarimu taip pat buvo nustatyta, kad viešuosiuose aukcionuose ar viešuosiuose akcijų pasirašymuose užfiksuotos privatizavimo objektų pardavimo kainos turi būti traktuojamos kaip teisinis ir finansinis pagrindas buhalteriams

⁷⁵ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 23-627.

⁷⁶ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 28-768.

ir paties įmonių kapitalo, ir pagrindinių gamybos priemonių apskaitai. Ši teisinė nuostata sudarė finansines prielaidas realiai mokestinei bazei ir pagrindinių gamybos priemonių nusidėvėjimui (amortizacijai) įmonėse skaičiuoti, jei per ataskaitinį laikotarpį buvo įvertintas tuo metu egzistavęs infliacijos lygio pokytis.

Įvertinant tą faktą, jog valstybinio turto pirminiam privatizavimui buvo naudojami pinigai, reikėjo nustatyti visų rūšių piniginių įplaukų, gautų privatizavimo procese, apskaitos ir kontrolės tvarką. Kadangi didelės infliacijos sąlygomis įmonės (palyginti su kapitalu ar pagrindinių priemonių verte) ganėtinai nesunkiai savo sąskaitose per santykinai trumpą laiką galėjo sukaupti nemažai lėšų, todėl tokias lėšas buvo būtina įvertinti ir sudarant objektų privatizavimo programas, – atitinkamai patikslinant pradinę tokių objektų pardavimo kainą. Be to, privatizavimo tarnyboms, mokesčių inspekcijai ir kitoms kontroliuojančioms institucijoms reikėjo nurodyti (konkrečiai sąskaitomis ir buhalteriniais įrašais), kaip į apskaitą įtraukiamos lėšos, gautos už žiūrovams parduotus bilietus, palūkanos ir delpinigia, piniginės lėšos už nupirktus privatizavimo objektus pagal atskirus privatizavimo būdus, taip pat ir tų lėšų paskirstymą Respublikiniam ir konkrečios savivaldybės privatizavimo fondui. Kartu buvo būtina nustatyti ir pačių privatizavimo fonduose esančių lėšų apskaitos tvarką, nurodant ir konkrečias sąskaitas, ir informacijos apie sukauptas lėšas teikimo tvarką. Kadangi pagrindinių priemonių ir nominalus įmonės įstatinis kapitalas prieš ir po tokių priemonių ir įmonių privatizavimo labai skyrėsi nuo buhalterinėje apskaitoje fiksuotų dydžių, reikėjo nustatyti ir minėtų pagrindinių gamybos priemonių ir įmonių įstatinio kapitalo perskaiciavimo tvarką, nurodant, kokie buhalteriniai įrašai ir kada privalo būti padaryti. Teisinį šių problemų sprendimo mechanizmą sukūrė Privatizavimo skyriaus kartu su Finansų ministerija parengtas Vyriausybės 1991 m. rugsėjo 12 d. nutarimas Nr. 379 „Dėl lėšų, gautų privatizavus valstybinį turtą ir privatizuojamų įmonių kapitalo apskaitos“⁷⁷.

Pažymėtina, kad labai daug įmonių ir valstybės bei savivaldos institucijų valdė jų tiesioginėms reikmėms nereikalingas patalpas, kurias paprastai išnuomodavo verslininkams ir gaudavo papildomų pajamų.

⁷⁷ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 31-839.

Tokiems nuomininkams nuomotojai neretai suteikdavo teisę investuoti ir iš esmės pakeisti bei pagerinti nuomojamą turtą – sumontuoti laikinąsias konstrukcijas, naujas technologines linijas, pakeisti komunikacijas ir pan. Siekiant apginti teisėtas nuomininkų investicijas ir turtinius jų interesus, o iš kitos pusės nesukurti problemų, susijusių su įmonės turto, kuri pagal Privatizavimo įstatymą teisėtai galėjo įgyti naujas savininkas, disponavimu apskritai, iškilo reikalas sureguliuoti nuomininkų, investavusių dideles sumas į nuomojamą turtą, nuosavybės į padarytas investicijas įteisinimo tvarką. Todėl buvo priimtas Vyriausybės 1991 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. 453 „Dėl valstybinių, valstybinių akcinių įmonių, taip pat valstybinių įstaigų bei organizacijų išnuomotų negyvenamųjų patalpų privatizavimo“⁷⁸. Šioje tvarkoje, siekiant apsaugoti ne tik privatų, bet ir viešąjį interesą, buvo nustatyta, kad įteisinti nuomininkų investicijų nuosavybę galima tik, pirma, kai bus patikrintas nuomos sutarčių teisėtumas, antra, kai bus patikrinta, ar į išnuomotas patalpas yra realiai investuota privataus kapitalo iš esmės pakeičiant tas patalpas, ir, trečia, patikrinus, ar tokios patalpoms gali būti taikomas anksčiau minėtas Vyriausybės 1991 m. birželio 19 d. nutarimas Nr. 238 „Dėl privatizuojamų valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių reorganizavimo (skaidymo) į smulkesnius objektus“. Jei visos sąlygos buvo vykdomos, tai rengiant įmones privatizuoti, patalpos, į kurias investuota, turėjo būti atskirtos iš privatizuojamos įmonės turto.

5.2.6. Privatizuotų įmonių veiklos priežiūra

Kadangi, kaip nurodėme anksčiau, pirminis valstybinio turto privatizavimas prasidėjo, kai dar neveikė Konkurencijos įstatymas ir daugelyje ūkio šakų nebuvo sukurti rinkos santykiai, buvo pastebėta, kad kai kurie verslininkai, įsigytas smulkias įmones, esančias miestų centriniuose rajonuose ar kitose paklausiose vietose, vertina ne kaip verslo objektą, o kaip nekilnojamąjį turtą, kuris ateityje turėtų smarkiai brangti. Todėl tokie verslininkai, įsigydami įmonę, neplanavo plėtoti verslo, o siekdami nugalėti viešuose aukcionuose nepagrįstai pakeldavo kainas, tačiau po to, nenorėdami sumokėti ir savo vardu įsiregistruoti privatizavimo objektą, šį procesą sąmoningai vilkindavo. Kai kurių įmonių darbuotojų

⁷⁸ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-923.

interesai dėl naujų savininkų piktnaudžiavimo ir sąmoningo neveikimo labai nukentėjo – darbuotojai nedirbo dėl priverstinių prastovų, jie neturėjo darbo pagal turimą kvalifikaciją, negaudavo atlyginimų ir pan. Todėl reikėjo nedelsiant užkirsti kelią tokiems piktnaudžiavimo atvejams. Privatizavimo skyrius parengė privatizuotų įmonių perdavimo jas įsigijusiems asmenims metodiką, kurios pagrindu buvo parengtas ir priimtas Vyriausybės 1992 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 159 „Dėl priemonių aukcionuose privatizuotų objektų (įmonių) tolesnei komercinei-ūkinei veiklai užtikrinti“⁷⁹. Šiame nutarime buvo nustatyta konkrečių privatizavimo objektų, įsigyjamų viešuose aukcionuose perėmimo tvarka ir terminai bei aukciono rezultatų anuliavimo pagrindai, jei privatizavimo objektas nustatyta tvarka nebuvo perimtas. Taip pat buvo detalizuotos privatizuotos įmonės finansinių ir kitokių turinių išsipareigojimų perėmimo taisyklės, nustatytos leistinos darbuotojų mažinimo naujoje įmonėje ribos, kreditinių išsipareigojimų perėmimo tvarka, apibrėžta pagrindinės įmonės veiklos išlaikymo pareiga, t. y. nustatyta, kad 80 proc. įplaukų turi būti iš buvusios veiklos. Taigi buvo užkirsta galimybė stabdyti privatizuoto įmonės veiklą prisidengiant įmonės remonto ir rekonstrukcijos darbais. Žinoma, tokie darbai galėjo būti vykdomi, tačiau tik laikantis nutarime nustatytos derinimo tvarkos, kuri sudarė galimybę kontroliuoti naujų savininkų veiklos pradžią, – bent iki to laiko, kol įsigytą privatizavimo objektą bus padarytos pagrindinę įmonės veiklą skatinančios investicijos. Nutarime taip pat buvo nustatyti ir įsigytų įmonių perregistravimo įmonių rejestre terminai.

5.2.7. Įmonių finansų apskaitos infliacijos sąlygomis problemos

Užtrukusi rublio zonos (Rusija ir kitos buvusios SSRS sudėtyje valstybės) infliacija sukėlė daug problemų pertvarkant įmonių finansų apskaitą ir ruošiant įmones privatizuoti, nes įmonių infliacinės pajamos sukėlė finansų apskaitos rodiklių disproporcijas. Pasitaikydavo atvejų, kai metinis įmonės pelnas būdavo kelis kartus didesnis nei balanse nurodytų gamybos priemonių vertė. Todėl iškilo būtinybė sutvarkyti finansinius įmonių balansus bei padengti Lietuvos piliečių investicines lėšas

⁷⁹ Valstybės žinios. 1992, Nr. 16-427.

valstybės turtu, kaip elgėsi ir kitos buvusios SSRS valstybės. Kadangi rinkos savireguliuavimo mechanizmai dar neveikė, buvo prieita prie išvados indeksuoti pagrindinių gamybos priemonių likutinę vertę, taikant infliacinį koeficientą, taip pat atsižvelgiant į pagrindinių gamybos priemonių įsigijimo datą bei amortizacinius jų normatyvus. Visus su indeksavimu susijusius klausimus reglamentavo Vyriausybės 1992 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 180 „Dėl pagrindinių priemonių vertės bei investicinėse sąskaitose esančių lėšų indeksavimo ir gyventojų indėlių“⁸⁰. Kadangi didžioji Lietuvos gyventojų dalis jau buvo pateikusi atitinkamoms valstybės ir savivaldybių tarnyboms dokumentus dėl butų ir gyvenamųjų namų, taip pat dėl žemės ūkio įmonių turto privatizavimo pagal atitinkamus teisės aktus, butai, gyvenamieji namai ir žemės ūkio įmonių pagrindinės gamybos priemonių vertė šiuo Vyriausybės nutarimu nebuvo indeksuojamos.

Minėtu nutarimu buvo sunorminta turto vertės prieaugio, gauto po indeksavimo, paskirstymas ir investicinėse sąskaitose esančių valstybės vienkartinį išmokų bei kitų tikslinių kompensacijų indeksavimas, taip pat buvo nustatyta Lietuvos piliečių teisė, taikant indeksavimo indeksą, padidinti pinigų kvotas savo investicinėse sąskaitose.

Siekiant pagerinti valstybei nuosavybės teise priklausiusių akcijų, kurios liko neprivatizuotos, valdymą, šiuo nutarimu buvo nustatyta, kad šios akcijos turi būti perduotos valdyti naujai įsteigtam Lietuvos investicijų bankui⁸¹, o šias akcijas vėliau privatizavus gautas lėšas panaudoti valstybės skolai dengti.

CPK 1992 m. kovo 13 d. patvirtinus valstybinių, valstybinių akcinių įmonių, valstybinių įstaigų ir organizacijų išnuomotų negyvenamųjų pastatų ar patalpų, į kuriuos investuota privataus kapitalo, parengimo privatizuoti tvarkos pakeitimus, per pora mėnesių paaiškėjo keletas neigiamų tendencijų. Pirma, atskirų įmonių vadovų bandymai išnuomoti pastatus ir patalpas, ypač paklausiose vietose (miestų ir rajonų centruose, suremontuotuose administraciniuose pastatuose ir pan.), siekiant jas

⁸⁰ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 16-438.

⁸¹ Lietuvos investicijų bankas buvo įsteigtas Vyriausybės 1991 m. spalio 12 nutarimu Nr. 417 „Dėl Lietuvos investicijų banko įsteigimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 31-847. Banko įsteigimo darbo grupei vadovavo iš JAV sugrįžęs finansininkas Vytautas Dudėnas. Įsteigus banką, jis tapo jo vadovu. Pasikeitus Vyriausybei, 1993 m. rugpjūčio 26 d. Lietuvos investicijų bankas buvo likviduotas, o jo bazė panaudota įsteigiant finansinio maklerio įmonę „Lietuvos valstybinis vertybinių popierių fondas“.

bent laikinai „išimti“ iš privatizavimo proceso ir, antra, tokių pastatų ir patalpų panaudojimas prekybos, tarpininkavimo ar panašiai veiklai, t. y. veiklai, kuriai organizuoti nereikėjo didelių investicijų. Be to, svarbu tapo tikslinti ir valstybinio turtinio įnašo ir išnuomotus negyvenamus pastatus ir patalpas įvertinimo ir pagrindinių gamybos priemonių, susijusių su šiais pastatais, vertės nustatymo tvarką, įvertinant infliacijos įtaką. Visi šiame punkte nurodyti ir kiti procedūriniai klausimai, leidžiantys susieti kelių teisės aktų normas negyvenamųjų pastatų bei patalpų nuomos ir valstybinių turtinių įnašų vertės nustatymo klausimais, buvo išspręsti Vyriausybės 1992 m. birželio 12 d. nutarimu Nr. 456 „Dėl Valstybinių, valstybinių akcinių įmonių, valstybinių įstaigų ir organizacijų išnuomotų negyvenamųjų pastatų ar patalpų, į kuriuos investuota privataus kapitalo, parengimo privatizuoti tvarkos“⁸².

5.2.8. Privatizavimo už konvertuojamą valiutą klausimai

Labai svarbus Privatizavimo skyriaus uždavinys buvo užtikrinti objektų, parduodamų už laisvai konvertuojamą valiutą, objektyvų pradinės pardavimo kainos nustatymą. Padėtį apsunkino tai, kad Lietuvos valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių buhalterinės apskaitos ir finansų apskaitos standartai skyrėsi nuo atitinkamų Vakarų Europos standartų. Todėl privatizuojamų įmonių kapitalo vertė negalėjo būti nustatyta klasikiniais vertinimo metodais. Kita problema kilo dėl didelės infliacijos. Įmonės infliacinės pajamos leido įmonių balansuose sukaupti piniginių lėšų, kurios negalėjo būti kaip dovana perduotos naujam savininkui. Todėl analogų vertinimo metodas galėjo būti taikomas tik laipsniškai, pardavus bent po kelis objektus viešame aukcione. Įvertindami anksčiau išvardytus faktus bei atsižvelgdami į tuo metu galiojusį oficialų JAV dolerio bei rublio santykį ir jau priimtą Vyriausybės nutarimą dėl įmonėse sukauptų piniginių lėšų⁸³ buvo priimtas Vyriausybės nutarimas, kuriuo, atsižvelgiant į privatizavimo objekto galimą paklausą, jo vietą bei kitų

⁸² *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 24-721.

⁸³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugsėjo 12 d. nutarimas Nr. 379 „Dėl lėšų, gautų privatizavus valstybinį turtą, ir privatizuojamų įmonių kapitalo apskaitos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 39-839.

paklausą didinančių veiksnių CPK gavo teisę didinti kiekvieno tokio objekto pradinę pardavimo kainą⁸⁴.

Užsienio investuotojams ir bendroms su užsienio kapitalu įmonėms reiškiant vis didesnę susidomėjimą objektų, privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą, sąrašų, tapo būtina parengti Vakarų Europos įprastiems standartams atitinkančią tokių objektų privatizavimo tvarką. Šioje Privatizavimo skyriaus parengtoje tvarkoje, Vyriausybės patvirtintoje 1992 m. liepos 2 d. nutarimu Nr. 520 „Dėl valstybinio turto privatizavimo už laisvai konvertuojamą valiutą tvarkos“⁸⁵, atsižvelgiant į investuotojų pageidavimus, buvo nustatyti laikini objektų vertės nustatymo principai (kol nebuvo galimybės objektus vertinti pagal jų verslo vertę, taikant diskontuotų pinigų srautų metodą) bei patikslintos kai kurias aukcionų vykdymo procedūros. Kadangi dideliems privatizavimo objektams buvo reikalingos didelės investicijos, o tokių įmonių darbuotojai reikalavo socialinių garantijų, patvirtintoje privatizavimo tvarkoje buvo nustatyta galimybė tokias įmones privatizuoti viešo konkurso būdu. Minėtu Vyriausybės nutarimu buvo patvirtinti ir viešo konkurso nuostatai. Galima daryti išvadą, kad įdiegus viešą konkursą, kaip visuotinai Vakarų Europoje paplitusį privatizavimo metodą, privatizavimo procesas tapo skaidresnis, racionalesnis ir todėl patrauklesnis užsienio investuotojams. Antra vertus, įmonių parengimas privatizuoti jas už konvertuojamą valiutą pareikalavo daugiau aukštesnės kvalifikacijos darbuotojų, be to, nauja tvarka labai padidino darbo sąnaudas ir dėl to, kad kiekvienai už laisvai konvertuojamą valiutą privatizuojamai įmonei reikėjo parengti individualias privatizavimo sąlygas, reklaminius prospektus, informacinius duomenis ir kitą informaciją apie konkrečios įmonės veiklą. Todėl tokiems darbams Ekonomikos ministerijoje buvo įsteigtas specialiai tam skirtas padalinys. Vyriausybės nutarimu patvirtintoje tvarkoje, be procedūrinių klausimų, buvo nustatyti pagrindiniai platinamos informacijos apie privatizuojamą objektą (įmonę) reikalavimai: a) platinimo adresai ir institucijas, platinančias tokią informaciją; b) privatizavimo objekto apžiūros tvarka; c) duomenys, kuriuos apie save privalo pateikti

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. 457 „Dėl privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą įmonių (objektų) įkainojimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-927.

⁸⁵ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 26-767.

investuotojas; d) atsiskaitymo už privatizavimo objektą tvarka; e) privatizavimo rezultatų tvirtinimo tvarka; f) sąlygos, kurioms esant viešas konkursas ar viešas aukcionas turi būti pripažįstamas negaliojančiu ar neįvykusių. Ši tvarka buvo gerai įvertinta užsienio investuotojų, tarp kurių buvo ir žinomos užsienio bendrovės. Matyt todėl šis Vyriausybės nutarimas galiojo net iki 2004 metų⁸⁶.

5.2.9. Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo proceso organizavimo ypatumai

Privatizavimo objektų formavimas. Dėl žemės ūkio įmonių veiklos specifikos, kaimo socialinės sandaros ypatumų, valstybės turto privatizavimo metodikos ir įstatymų įgyvendinamieji teisės aktai, reglamentuojantys privatizavimo organizacinius santykius, tiesiogiai negalėjo būti taikomi. Pažymėtina, kad buvo ne tik objektyvių, bet svarbių subjektyvių aplinkybių, turėjusių įtakos papildomų teisinių ir organizacinių priemonių būtinybei. Svarbiausios subjektyviosios aplinkybės buvo tai, kad žemės ūkio sektoriaus darbuotojų nepakankamas teisinis ir finansinis išsilavinimas trukdė suvokti naujoves. Tai savo ruožtu sudarė prielaidas organizuoti kaimo sovietinės nomenklatūros atvirą ar paslėptą pasipriešinimą reformoms. Labai populiarī idėja, stabdanti reformas, buvo tai, kad visas žemės ūkio įmonių turtas turėtų būti įsigytas tik kaimo vietovėse dirbusių asmenų. To meto ekonominės politikos tikslai buvo visai kitokie. Buvo stengiamasi atverti ekonomiką pasauliui, siekiant sulaukti investuotojų, turinčių naujų idėjų, naują vadybą ir kapitalo investicijų. Todėl reformos priešininkų idėja „kaimas tik kaimiečiams“ užkirstų kelią kapitalui ir žinioms ateiti į kaimą ir ilgam užkonservuotų esamą vadybinį ir technologinį žemės ūkio įmonių lygį. Privatizavimo procese galėjo dalyvauti tik asmenys, kuriems buvo atkurtos jų nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą, tarp jų ir į žemę. Gali būti, kad dėl šios priežasties, o ne tik dėl profesinės kompetencijos stokos ir Žemės ūkio ministerijos darbuotojai nerodė noro aktyviai dalyvauti privatizavimo proceso organizavimo veikloje, todėl Privatizavimo skyriaus darbuotojams teko patiems rengti atskiras įstatymų žemės ūkio įmonių turto klausimais įgyvendinimo metodikas.

⁸⁶ Valstybės žinios. 2004, Nr. 134-4864.

Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo metodikų tikslai buvo šie:

a) suformuluoti žemės ūkio įmonių turto indeksavimo ir įkainojimo principus ir kriterijus;

b) nustatyti tikslinių žemės ūkio kompensacijų ir žemės ūkio įmonės išmokų skyrimo, apskaičiavimo ir išdavimo tvarkos reglamentavimo metmenis;

c) sukurti žemės ūkio įmonių turto privatizavimo programų rengimo rekomendacijas;

d) parengti privatizuojamo žemės ūkio įmonių turto aukciono nuostatų projektą;

e) suformuluoti papildomas agrarinės reformos organų funkcijas, susijusias su privatizavimo sandorių sudarymu, ir parengti apylinkių agrarinės reformos tarnybų nuostatų projektą; f) parengti eksperimento tvarka privatizuojamų ir reorganizuojamų žemės ūkio įmonių sąrašo sudarymu.

Regiant šias metodikas, be anksčiau nurodytų problemų, iškilo ir kitų. Pirmiausia paaiškėjo, kad dėl nepakankamos veterinarijos ir sanitarijos tarnybos priežiūros, Žemės ūkio ministerijos vadovujančių darbuotojų duomenimis, apie 30–50 proc. gyvulių (visų pirma karvių bei kiaulių), taip pat paukščių buvo apsikrėtę įvairiomis ligomis. Kadangi ir apsikrėtę gyvuliai, ir paukščiai paprastai nebūdavo atskiriami nuo kitų gyvulių ir paukščių, tai buvo reali grėsmė ligoms plisti toliau. Visi tokie apkrėsti gyvuliai ir paukščiai buvo laikomi fermose, kurias pagal veterinarijos tuometinių specialistų nuomonę buvo būtina dezinfekuoti ir bent 2–3 metus laikyti tuščias. Ši aplinkybė ilgam galėjo sustabdyti turto privatizavimo procesą. Tačiau gavus tų pačių Žemės ūkio ministerijos darbuotojų ir veterinarijos specialistų patikinimus, kad gyvulių ir paukščių ligos žmonėms vartojant tinkamai parengtą maistą nėra pavojingos, nuspręsta įgyvendinti žemės ūkio įmonių turto privatizavimą. Tačiau buvo imtasi priemonių veterinarijos ir sanitarijos būklei gerinti. Nustatyta, kad kiekvienas ūkininkas privalėjo kasmet tikrinti gyvulių bei paukščių sveikatą. Gyvulius ar paukščius, veterinarijos specialistams nustačius, kad jie užkrėsti ligomis, buvo būtina perduoti mėsos kombinatams skersti.

Kiti objektyvieji žemės ūkio įmonių turto privatizavimo specifika lėmę veiksniai buvo susiję su atskirų žemės ūkio įmonių gamybos specifiškai paskirtimi ir jų finansavimo bei kreditavimo ypatumais. Pirmiausia reikėjo išnagrinėti ir priimti tinkamus sprendimus dėl valstybės investicijomis sukurtų tvenkininės žuvininkystės, pramoninės sodininkystės, žirgininkystės, kailinės žvėrininkystės, infrastruktūros ir kitų panašių objektų. Tokius objektus, atsižvelgiant į jų finansavimo šaltinius, buvo būtina atskirti nuo žemės ūkio įmonių ir privatizuoti pagal Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymą. Kitas ypač svarbus uždavinys buvo tinkamai sureguliuoti privatizuojamos žemės ūkio įmonės paimtų paskolų ir būsimų įplaukų paskirstymą po privatizavimo susiformavusiems subjektams. Pirmiausia buvo nustatoma kiekvienos žemės ūkio įmonės turto vertė, nuo kurios buvo skaičiuojamos žemės ūkio įmonės išmokos. Rengiant konkrečios žemės ūkio įmonės privatizavimo programą, turtas buvo perkainojamas (įvertinus tuometines rinkos kainas) pagal žemės ūkio įmonės turto apskaičiavimo ir indeksavimo tvarką. Žemės ūkio įmonių programos buvo sudaromos atsižvelgiant į tai, kad atskiri objektai buvo privatizuojami natūra (uždarame aukcione) arba vertine išraiška (pasirašant pajus) įvertinant asmenų, turinčių teisę įsigyti žemės ūkio įmonės turtą, pageidavimus. Visi žemės ūkio įmonių privatizavimo metodikoje suformuoti principai ir nuostatos buvo įtvirtintos Vyriausybės nutarimuose. Pagrindiniai iš jų buvo 1991 m. spalio 12 d. nutarimas Nr. 420 „Dėl žemės ūkio įmonių turto privatizavimo bei jų reorganizavimo laikinosios tvarkos“⁸⁷ ir 1992 m. vasario 10 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo pasirašant pajus nuostatų patvirtinimo“⁸⁸.

Žemės ūkio paslaugų ir žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių privatizavimas

Rengiant privatizavimo programas paaiškėjo, kad spartus ir masinis kai kurių žemės ūkio įmonių privatizavimas gali sutrikdyti žemės ūkio gamybos procesą. Pavyzdžiui, paaiškėjo, kad vieno administracinio padalinio (rajono) ar net didesnės teritorijos ribose buvo tik viena tam tikrą žemės ūkio sritį aptarnaujanti įmonė, t. y. su žemės ūkio veikla susijusios

⁸⁷ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 2-30; Nr. 18-533.

⁸⁸ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 17-468.

laboratorijos, veislininkystės įmonės ir panašiai. Todėl teko tokios rūšies aptarnaujančias ir analogiškas įmones išskirti iš privatizuojamų įmonių sąrašo ir bent jau laikinai jų neprivatizuoti. Prie neprivatizuotinių įmonių buvo priskirtos ir žemės ūkio mokyklos, institutai bei bandymų stotys. Tokių įmonių ir įstaigų sąrašas buvo patvirtintas Vyriausybės 1991 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. 540 „Dėl neprivatizuotinių žemės ūkio įmonių ir organizacijų sąrašo tvirtinimo“⁸⁹.

Ypač svarbus buvo žemės ūkio produkciją perdirbančių įmonių privatizavimo sąlygų klausimas. Siekiant skatinti kooperacijos plėtrą kaime ir taip apriboti tokios produkcijos perdirbimo įmonių diktatą žemdirbiams, reikėjo sudaryti žemės ūkio produkcijos gamintojams palanknes sąlygas įsigyti žemės ūkio perdirbimo įmonių akcijų. Todėl buvo parengta metodika, kurios pagrindu buvo priimtas Vyriausybės 1992 m. liepos 22 d. nutarimas Nr. 584 „Dėl žemės ūkio aptarnavimo ir žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių privatizavimo tvarkos ir sąlygų“⁹⁰. Šiuo nutarimu buvo patvirtintos žemės ūkio aptarnavimo ir žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių akcijų įsigijimo lengvatinėmis sąlygomis taisyklės, taip pat patvirtintas žemės ūkio aptarnavimo ir tokios produkcijos perdirbimo įmonių, kurių akcijų lengvatinėmis sąlygomis gali įsigyti žemės ūkio produkcijos gamintojai, sąrašas. Be to, buvo patvirtintas sąrašas įmonių, kurios privatizuojamos sumažinus jų pagrindinių priemonių likutinę vertę. Nutarime buvo apibrėžtas ratas asmenų, turinčių teisę lengvatine tvarka (už akcijų nominalią vertę) įsigyti perdirbimo įmonių akcijų, bei akcijų įsigijimo sandorių sudarymo tvarka ir dokumentų formos. Reglamentuojant privatizavimo procesą buvo įvertinta ta aplinkybė, kad privatizuojant žemės ūkio perdirbimo įmones turėjo būti taikomas ir valstybės turto pirminio privatizavimo įstatymas. Į lengvatine tvarka privatizuojamų įmonių sąrašą pateko žemės ūkio paslaugų, agrochemijos, melioracijos, sėklininkystės, pieno bei mėsos ir grūdų perdirbimo įmonės, kurioje vystant kooperacijos procesą buvo galima įsigyti akcijų, o į sąrašą įmonių, kuriuose privatizuojant buvo nukainuota pagrindinių gamybos priemonių vertė buvo įtraukti paukštynai, šiltnamiai ir gyvulininkystės įmonės.

⁸⁹ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 6-131.

⁹⁰ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 29 (2)-883.

Antrinis žemės ūkio įmonių turto privatizavimas. Jau minėjome, kad rengiant žemės ūkio įmonės privatizavimo programą dažniausiai ji buvo skaidoma į gamybinius-technologinius komplektus, kurie buvo savarankiški privatizavimo objektai. Tačiau tokie komplektai ne visada turėjo paklausą, todėl likdavo neprivatizuoti. Jei nė vienas asmuo, turintis tokią teisę, nepageidaudavo jų įsigyti natūra, tai tokie privatizavimo objektai turėjo būti parduodami vertine išraiška (pasirašant pajus). Tam, kad gamybinius-technologinius komplektus būtų galima privatizuoti vertine išraiška, buvo parengta atskira metodika, kuria remiantis buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. vasario 10 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo pasirašant pajus nuostatų patvirtinimo“⁹¹. Šiame nutarime taip pat buvo nustatyta: a) asmenų, pasirašančių pajus, registravimo tvarka; b) informacija apie vertine išraiška privatizuojamų gamybinių-technologinių kompleksų skelbimo ypatumus; c) pajų pasirašymo ir atsiskaitymo už šiuo būdu įsigytą objektą tvarka; d) dokumentų formos, kurias būtina užpildyti privatizavimo institucijoms ir asmenims, pajų pasirašymo būdu įsigyjantiems privatizavimo objektą.

Nors žemės ūkio įmonių turto privatizavimas vyko sėkmingai, gana daug objektų liko nenupirkta arba pajai buvo pasirašyti tik daliai gamybinio-technologinio komplekto vertės. Todėl iškilo reikalas reglamentuoti tolesnį neprivatizuotų objektų pardavimo procesą. Buvo parengta atskira metodika, kurioje turėjo būti įvertintos nesėkmingo privatizavimo priežastys (atvejai, kai atskiri objektai nebuvo baigti įregistruoti, nebaigti tvarkyti atskiri dokumentai ir pan.) ir siekiant paskatinti kiekvienos žemės ūkio įmonės darbuotojus atlikti neužbaigus darbus, teisiškai būtinus patiems asmenims, įsigijusiems žemės ūkio įmonių turtą, buvo įvardytos visos privalomos sąlygos, kada leidžiama tęsti ir užbaigti žemės ūkio įmonės turto privatizavimą. Antrojo etapo žemės ūkio įmonių turto privatizavimo metodikoje buvo įvertinti šie aspektai: a) viešumo – skelbiant apie neįsigytą įmonės turtą; b) papildomų tikslinių žemės ūkio kompensacijų skyrimo dėl likusio žemės ūkio įmonės turto įsigijimo; c) turto privatizavimo aukcionuose ir pasirašant pajus tvarką, įvertinant ankstesnius privatizavimo rezultatus; d) neprivatizuoto ir per antrąjį

⁹¹ Valstybės žinios. 1992, Nr. 15-416.

etapą turto perdavimo žemės ūkio bendrovėms tvarką; e) dokumentus, būtinus parengti įgyvendinant antrąjį žemės ūkio įmonės turto privatizavimo etapą. Šios metodikos nuostatos bei suformuluotos konkrečios užduotys atitinkamoms privatizavimo tarnyboms buvo įtvirtintos Vyriausybės 1992 m. liepos 3 d. nutarime Nr. 522 „Dėl žemės ūkio įmonių turto privatizavimo antrojo etapo tvarkos ir sąlygų“⁹².

5.2.10. Specifinių objektų privatizavimo, norminių dokumentų ekspertavimo ir kiti organizaciniai klausimai

Įgyvendindami Pirminio privatizavimo įstatymą, Privatizavimo skyriaus ekspertai parengė ir darbuotojų pirmenybės teisių privatizuojamose įmonėse pasirašyti akcijas įgyvendinimo principus. Šiuose principuose, atsižvelgiant į atskirų įmonių specifika, taip pat ir vartotojų kooperacijos narių bei žemės ūkio įmonių, kurios buvo privatizuojamos ne pagal žemės ūkio, o pagal Pirminio privatizavimo įstatymą, darbuotojų bei kitų asmenų, kuriems įstatymai suteikė teisę pasirašyti tokias darbuotojų akcijas, be įprastinių akcijų pasirašymo procedūrų, papildomai reikėjo nustatyti: a) akcijų pasirašymo įmonėse tvarką ir atsakingus asmenis, įgyvendinančius tokį pasirašymą; b) akcijų pasirašymo įmonėje ir viešo akcijų pasirašymo etapų suderinimo principus; c) dokumentus, kuriuos privalo pateikti įmonės darbuotojas, pasirašantis akcijas; d) dokumentus, kuriuos privalo gauti įmonės darbuotojas, įsigijęs įmonės akcijų; e) ginčų dėl darbuotojų akcijų įsigijimo sprendimo tvarką. Nurodytieji ir kiti procedūriniai klausimai buvo įteisinti Vyriausybės nutarime⁹³.

Nemažas Privatizavimo skyriaus indėlis atliekant kitų institucijų parengtų ir Vyriausybei teiktų teisės aktų projektų bei kitų dokumentų (metodikų) ekspertizę ir inicijuojant teisinių spragų likvidavimą. Pavyzdžiui, plėtojantis valstybino turto privatizavimo procesui, ypač opi tapo žemės, esančios po privatizuotais pastatais ir kitais statiniais, privatizavimo problema. Teisiškai nebuvo išspręsti ir sodininkų bendrijų narių po jų teisėtai pasistatytais sodo namais esančios ir sodininkui priskirtos žemės įsigijimo ar nuomos klausimai. Nurodytoms ir su jomis susijusioms problemoms spręsti buvo parengta metodika, kurioje nustatytos

⁹² *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 28-817.

⁹³ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 18-542.

pagrindinės nuostatos dėl: a) asmenų, turinčių teisę įsigyti valstybei nuosavybės teise priklausančios žemės, ir asmenų, galinčių tokią žemę tik nuomoti; b) institucijų, įgaliotų tvarkyti žemės pardavimo ir nuomos dokumentus; c) žemės sklypų ribų projektavimo tvarkos ir žemės sklypų įsigijimo, derinant šį procesą su žemės reforma; d) asmenų, turinčių teisę gauti žemę neatlygintinai, įsigyti ne konkurso arba aukciono tvarka; e) nuomos trukmės, priklausančios nuo nuomojamo sklypo ir kitų aplinkybių; f) pradinių įmokų dydžių ir palūkanų, mokamų už išsimokėtinai įsigyjamą sklypą; g) nuomos mokesčio mokėjimo tvarkos; h) lėšų, gautų pardavus ar išnuomojus valstybinės žemės sklypus, paskirstymo tvarkos; i) konkrečių taisyklių dėl žemės sklypų suteikimo neatlygintinai, ne konkurso ar aukciono tvarka; j) ginčų sprendimo tvarkos ir asmenims išduodamų laikinų bei nuosavybės dokumentų. Šios nuostatos, Privatizavimo skyriaus darbuotojams atlikus ekspertizę, buvo įtrauktos į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. vasario 7 d. nutarimą Nr. 89 „Dėl žemės sklypų ne žemės ūkio veiklai bei sodininkų bendrijų narių sodų sklypų pardavimo ir nuomos tvarkos“⁹⁴.

Siekdama išsaugoti buvusių dvarų sodybas – istorijos ir kultūros paminklus kaip istorijos, architektūros, parkų, meno ir statybos vertybes, istorines žemėvaldos ir žemėtvarkos bei kaimo kraštovaizdžio relikтус, taip pat nustatyti tokių objektų funkcionavimo sąlygas, Kultūros paveldo inspekcija parengė Vyriausybės nutarimo projektą ir pateikė Privatizavimo skyriui ekspertizei atlikti. Šiuo teisės aktu buvo siekiama suformuoti žemėnaudas prie išvardytų objektų, dvarų sodybas traktuoti kaip istoriškai susiformavusius kompleksus ir tokį kompleksą parduoti vienam fiziniam arba juridiniam asmeniui. Minėtas departamentas pateikė ir neprivatizuotinių buvusių dvarų sodybų ir kultūros paminklų sąrašus bei neprivatizuotinių sodybų teritorijų sąrašus. Privatizavimo skyriaus iniciatyva buvo sudarytas privatizuotinių kultūros objektų, kuriems taikomos privalomos paminklosaugos sąlygos, sąrašas. Beje, šis sąrašas buvo sudarytas Kultūros paveldo departamentui sumažinus neprivatizuotinių kultūros ir istorijos paveldo objektų bei teritorijų sąrašą. Šiame punkte nurodytos nuostatos ir buvo įteisintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. balandžio 7 d. nutarime Nr. 256 „Dėl buvu-

⁹⁴ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 13-353.

sių dvarų sodybų – istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimo principų atstatant nuosavybės teises, vykdant privatizavimą ir žemės reformą⁹⁵. Pažymėtina, kad kultūros paveldo objektai, privatizuoti vykdant privatomas paminklosaugos sąlygas, ne tik buvo naudingi verslui ar kaip gyvenamosios arba kultūrinei veiklai skirtos patalpos bei pastatai, bet taip pat buvo išsaugota tokių objektų istorinė, kultūrinė ir kita nacionaliniu mastu saugotina vertė, kurios ir privalo siekti kiekviena valstybė.

Įgyvendinant restitucijos procesą, taip pat prireikus pačiai valstybei išpirkti privačios nuosavybės teise priklausančią miškų paskirties ir kitokios paskirties žemę bei vandens telkinius, reikėjo nustatyti atvejus, kai valstybė gali išpirkti nurodytą privačios nuosavybės teise disponuojamą turtą, taip pat reglamentuoti kompensacijos Lietuvos piliečiams už valstybės reikmėms perkamą žemę, mišką ar vandens telkinius nustatymo tvarką ir nustatyti šių išteklių nominalios kainos nustatymo metodiką. Minėtą nominalios kainos nustatymo metodiką, kuri įvertino žemės sklypo dydį, jos paskirtį bei derlingumą ir kitus veiksnius, taip pat reglamentavo tos žemės bei miško išpirkimo tvarką bei sąlygas parengė Teisingumo ministerijos specialistai, o Privatizavimo skyriaus darbuotojai atliko šios metodikos ekspertizę. Minėtą žemės, miško ir vandens telkinių nominalios kainos bei išpirkimo tvarką Vyriausybė įteisino 1991 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 473 „Dėl perkamos žemės, miško ir vandens telkinių nominalios kainos bei išpirkimo tvarkos nustatymo“⁹⁶.

Privatizavimo skyriaus ekspertai dalyvavo kuriant vertybinių popierių rinkos teisinę ir techninę infrastruktūrą. Lietuvos piliečiams ir juridiniams asmenims, visų pirma investicinėms akcinėms bendrovėms per investicines sąskaitas įsigijus akcijų, tapo svarbu nustatyti procedūrinius klausimus dėl galimybės disponuoti akcijomis ir dėl nuosavybės dokumentų įforminimo akcinėje ar uždarojoje akcinėje bendrovėje. Kaupiantis akcijoms investicinėse akcinėse bendrovėse ir pačių bendrovių akcininkai, ir investavę į jas savo investicines lėšas asmenys turėjo žinoti, kaip ateityje bus galima disponuoti investicinių bendrovių akcijomis. Įvertinus Lietuvos piliečių, įsigijusių investicinių bendrovių akcijas, gausą, o kartu ir valstybės atsakomybę bei kontrolės tokių akcijų

⁹⁵ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 17-49.

⁹⁶ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 5-83.

bendrovių akcijomis svarbą, buvo pasiūlyta investicinių bendrovių akcijomis prekiauti tik per Vertybinių popierių biržą, o investicinėms akcinėms bendrovėms taip pat taikyti visuotinai priimtus viešo vertybinių popierių platinimo reikalavimus. Šie reikalavimai buvo išplėtoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. rugsėjo 3 d. nutarime Nr. 646⁹⁷ „Dėl Vertybinių popierių komisijos ir Nacionalinės vertybinių popierių biržos steigimo“, kuriuo buvo paskirta ir pirmoji Vertybinių popierių komisija. Jos pirmininku buvo paskirtas Finansų ministerijos viceministras A. Giržadas, jo pavaduotoja – E. Leontjeva ir nariai J. Niaura, S. Pečiulis, S. Vaitkevičius bei V. Žukovskis. Šiame nutarime Vyriausybė šiai komisijai taip pat pavedė parengti sprendimus dėl Vertybinių popierių biržos vadovų parinkimo.

Vertybinių popierių komisija dirbo visuomeniniais pagrindais, savo aparato neturėjo, todėl tolesnius vertybinių popierių rinkos infrastruktūros kūrimo organizacinius darbus Vyriausybė pavedė Privatizavimo skyriui. Vis labiau vystantis rinkos santykiams ir pasibaigus privatizavimo procesui registruojantis vis daugiau akcinių bendrovių bei steigiantis naujoms akcinėms bendrovėms, iškilo būtinybė reglamentuoti Vertybinių popierių komisijos veiklą bei žengti praktinius žingsnius įsteigiant Vertybinių popierių biržą. Tuo tikslu Privatizavimo skyrius: a) parengė Vertybinių popierių komisijos veiklos nuostatus, reglamentuojančius šios komisijos funkcijas ir darbų organizavimo principus; b) pasiūlė nustatyti pareigybinius šios komisijos narių atlyginimus ir kartu atsakyti visuomeninio minėtų komisijos funkcijų atlikimo principo, nes dėl darbo krūvio visuomeninis darbas tapo beveik nebeįmanomas; c) pasiūlė patvirtinti Nacionalinės vertybinių popierių biržos steigėjus bei tos biržos akcijų platinimo organizatorius. Išvardintieji ir kiti praktiniai, tarp jų ir lėšų skyrimo bei procedūriniai klausimai buvo reglamentuoti 1992 m. spalio 10 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 815 „Dėl Vertybinių popierių emisijos ir viešosios apyvartos bei Vertybinių popierių biržos laikinųjų nuostatų patvirtinimo“⁹⁸. Remiantis šiuo nutarimu parengti biržos įstatai, po to įvyko biržos akcinkų susirinkimas, kuriame išrinkta biržos taryba. Tačiau birža pradėjo praktinę veiklą, t. y. buvo atidaryta tik 1993 m. rugsėjo 14 d. (nors Vyriausybė ir skyrė tam tikrą sumą Vertybinių popierių komisijos

⁹⁷ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 29 (1) 876.

⁹⁸ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 34-1045.

veiklai, tačiau Nacionalinės vertybinių popierių biržos veiklos pradžiai ir būtiniausiai įrangai įsigyti lėšų labai trūko). Tą lėšų trūkumą iš dalies pavyko išspręsti pasinaudojant Prancūzijos Vyriausybės parama, kurią sudarė 5 milijonų Prancūzijos frankų vertės biržos sandorių sudarymą aptarnaujančių informacinių technologijų ir įrangos kompleksas.

---

6. Įmonių finansų valdymo modernizavimo 1991–1992 m. klausimai

---

Ir privatizavimo procesui, ir kasdienei valstybės ir savivaldybių reguliavimo srityje esančių įmonių veiklai buvo būtina nustatyti taisykles dėl valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių įstatinio kapitalo apskaičiavimo. Šiai problemai spręsti Privatizavimo skyriaus darbuotojai kartu su Ministro Pirmininko patarėju V. Gudeliu parengė metodiką, pagal kurią valstybinės, valstybinės akcinės įmonės buvo įpareigtos patikslinti savo įstatinį ir akcinį kapitalą, buvo nustatyti atsakingi asmenys ir kontroliuojančios bei probleminius klausimus sprendžiančios institucijos. Be to, metodikoje buvo išsamiai reglamentuota nominalaus valstybinio ir akcinio kapitalo apskaičiavimo tvarka, šių kapitalų buhalterinio balanso ryšys, pagrindinių priemonių perkainojimas ir to perkainojimo atspindėjimas įmonių balanse bei kapitale, skolinto kapitalo struktūra ir kapitalo perregistravimo tvarka. Nurodytieji metodiniai principai buvo įteisinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gegužės 28 d. nutarime Nr. 215 „Dėl valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių disponuojamo valstybinio kapitalo investavimo į kitas įmones tvarkos“⁹⁹.

Vystantis įmonių tarpusavio ryšiams ir į Lietuvą ateinant užsienio kapitalui, reikėjo parengti teisinius bei finansinius naujų valstybinių įmonių steigimo, kai steigėjai yra pačios valstybinės įmonės, ir tokių valstybinių įmonių dalyvavimo steigiant bendras su užsienio kapitalu įmones principus. Kadangi dėl anksčiau nurodytų aplinkybių galimybių turtą vertinti vadovaujantis visuotinai pripažintais vertinimo principais, dar nebuvo, todėl nutarta: a) jog visos valstybinių įmonių investicijos į naujai steigiamas įmones gali būti tik piniginės; b) vienos valstybinės

---

⁹⁹ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 18-480.

įmonės pinigine investicija į kitos valstybinės įmonės kapitalą negali būti pagrindas pastarąją pertvarkyti į valstybinę akcinę įmonę; c) valstybinės įmonės pinigus gali investuoti ir į akcines arba uždarąsias akcines bendroves bei gauti už tai tų bendrovių vertybinius popierius – akcijas; d) valstybinės įmonės, pasinaudamos Lietuvoje galiojančiais teisės aktais, tarp jų ir Užsienio investicijų įstatymo suteikiamomis lengvatomis pinigines investicijas gali investuoti steigdamas bet kokios rūšies įmonę arba dalyvaudamos veikiančios įmonės kapitale. Tam, kad privati įmonė nebūtų „suvalstybinta“, nustatėme, jog kiekvienos valstybinės įmonės piniginės investicijos dydis į privataus kapitalo pagrindu veikiančią ar steigiamą įmonę negali būti didesnis nei 50 proc. tos įmonės įstatinio kapitalo. Visą šį valstybinių įmonių piniginių lėšų investavimo procesą turėjo įtraukti į apskaitą ir kontroliuoti tų įmonių steigėjai bei Finansų ministerija. Šiame punkte nurodytieji principai kartu su nuorodomis į būtinus dokumentus buvo išdėstytos ir Privatizavimo skyriaus specialistų parengtoje metodikoje, kuri buvo perkelta į atitinkamą Vyriausybės nutarimą.

Iškilus keletui faktų, kai vadovaujantys ministerijų ar jų departamentų darbuotojai kartu su savo tiesioginėmis pareigomis įsidarbino arba bandė įsidarbinti privačiose įmonėse ar net buvo išrinkti į tokių įmonių valdymo organus ir nesant galimybės operatyviai parengti viešųjų ir privačių interesų derinimo įstatymus bei sukurti atitinkamas struktūras, įgyvendinančias tokius įstatymus, Privatizavimo skyriui Vyriausybės vadovai pavedė išspręsti susidariusią problemą. Siekiant išvengti neigiamų pasekmių valstybei dėl galimų interesų konfliktų, buvo nutarta parengti teisės akto projektą, kuriame ūkio reformos laikotarpiu būtų nustatyti griežti apribojimai užsiimti kita darbo ar verslo veikla Seimo ir Vyriausybės kanceliarijų, ministerijų bei jų departamentų, valstybinių tarnybų bei inspekcijų vadovaujantys darbuotojams bei savivaldybių vadovams ir vyriausiems specialistams. Buvo rekomenduojama nustatyti, kad minėti asmenys neturi teisės kartu su savo tiesioginėmis pareigomis dirbti visų rūšių komercinėse-ūkinėse įmonėse, taip pat negali būti renkami į komercinių-ūkinių įmonių valdymo organus, negali įsigyti daugiau kaip 10 proc. akcijų paketo akcinėse ar uždaroiose akcinėse bendrovėse ar būti privačių įmonių savininkais. Be to, buvo nustatyta, jog valstybinių įmonių vadovai ir jų pavaduotojai negali

turėti teisės įsidarbinti bet kokios rūšies privataus kapitalo pagrindu veikiančioje įmonėje, būti renkami į šių įmonių valdymo organus, būti jų savininkais arba nuosavybės teise įsigyti daugiau kaip 30 proc. akcinės ar uždarnosios akcinės bendrovės. akcijų. Kartu su nurodytomis nuostatomis buvo nustatytas vieno mėnesio terminas, per kurį pažeidę tokias nuostatas asmenys galėtų ištaisyti padėtį, ir institucijas, kurios turėjo kontroliuoti, kaip laikomasi tokių normų. Visos šiame punkte nurodytos nuostatos buvo perkeltos į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 11 d. nutarimą Nr. 21 „Dėl draudimo valstybinės valdžios ir valdymo organų vadovaujantiems darbuotojams dirbti komercinėse-ūkinėse įmonėse“¹⁰⁰.

Siekdami kuo sparčiau modernizuoti Lietuvos ūkį ir pritraukti užsienio investuotojus bei jų patirtį, bei įvertinant tą aplinkybę, kad pažangiausią technologiją bei techniką tuo laikotarpiu buvo galima įsigyti tik už laisvai konvertuojamą valiutą, taip pat siekiant sumažinti užsienio investuotojams biurokratinės kliūtis gaunant valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių steigėjų leidimus, Vyriausybės vadovybės pavedimu Privatizavimo skyriaus darbuotojai kartu su Ministro Pirmininko patarėjais parengė bendrą su užsienio kapitalu įmonių, kurias steigiant ir jų veikloje dalyvauja valstybinės bei valstybinės akcinės įmonės, steigimo metodiką. Šioje metodikoje buvo nustatyta teisė valstybinėms ir valstybinėms akcinėms įmonėms didinti įstatinį kapitalą, jei nauja akcijų emisija laisvai konvertuojama valiuta apmokama užsienio investuotojo ar kito fizinio arba juridinio asmens ir tokiam veiksmui užtenka tik informuoti atitinkamą ministeriją ar žinybą. Tokia teisė buvo suteikta tik modernioms pagrindinėms priemonėms įsigyti, bet buvo draudžiama už gautas valiutines lėšas privatizuoti valstybės kapitalą. Kartu buvo nustatyta pareiga valstybinės ar valstybinės akcinės įmonės vadovams teisės aktų nustatyta tvarka išskaidyti įmonę, jei jos atskiru padalinium yra susidomėjęs užsienio ar vietos investuotojas ir tenkinant šios metodikos principus tokio įmonės padalinio pagrindu steigti bendrą su užsienio kapitalu įmonę. Be to, įmonės vadovybė buvo įpareigota įvertinti įmonės turtą laisvai konvertuojama valiuta iki jos įstatinio kapitalo padidinimo. Metodikoje taip pat buvo rekomenduojama nustatyti įmo-

¹⁰⁰ Valstybės žinios. 1992, Nr. 7-207.

nės kapitalo perregistravimo tvarką bei pareigą Valstybinei mokesčių inspekcijai ir įmonės steigėjui (ministerijai ar žinybai) kontroliuoti jos reguliavimo srityje esančios įmonės vadovybės veiksmus. Šiame punkte išvardyti ir kiti procedūriniai klausimai buvo reglamentuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 15 d. nutarime Nr. 356 „Dėl bendrų įmonių ir kitokių privataus kapitalo įmonių steigimo tvarkos“¹⁰¹.

Stengiantis deramai reglamentuoti pelno nesiekiančių Lietuvos ir užsienio labdaros organizacijų veiklą ir atsižvelgiant į jų pradėtos teikti labdaros ir paramos svarbą, buvo nuspręsta parengti pelno nesiekiančių organizacijų (įmonių) įstatų pagrindinius principus ir taip leisti tokioms organizacijoms (įmonėms) įsiregistruoti bei teisėtai veikti Lietuvoje. Be to, šio dokumento autoriai (Ministro Pirmininko patarėjas V. Gudelis ir Privatizavimo skyriaus darbuotojai) rekomendavo nustatyti pelno nesiekiančios įmonės steigimo tvarką ir tam reikalingus dokumentus, taip pat duomenis, reikalingus jai registruoti. Be jau nurodytųjų pelno nesiekiančių organizacijų veiklos principų, taip pat buvo rekomenduota nustatyti: a) kad pelno mokesčio tarifas skaičiuojant nuo apmokestinamojo pelno tokiai organizacijai yra 5 proc.; b) informaciją, kurią pelno nesiekianti organizacija privalo pateikti visuomenei apie savo veiklą; c) institucijas, kurioms suteikta teisė parengti ir patvirtinti savo reguliavimo sritį atspindinčių pelno nesiekiančių organizacijų tipinius įstatus. Pagrindiniuose ne pelno organizacijų (įmonių) įstatų principuose buvo apibrėžtos sritys, kuriose tokios organizacijos galėjo veikti (tomis sritimis buvo įvardytos kultūros ir švietimo, mokslo ir studijų, sveikatos apsaugos ir socialinės rūpybos, kūno kultūros bei sporto ir konfesinė), taip pat įprastines įstatuose fiksuojamas nuostatas, susijusias su organizacijos steigimu, teisėmis ir prievolėmis, valdymo organais, kapitalu ir kita. Šiame punkte nurodytieji ir kiti procedūriniai klausimai buvo reglamentuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 26 d. nutarime Nr. 393 „Dėl Ne pelno organizacijų (įmonių) įstatų pagrindinių nuostatų patvirtinimo“¹⁰².

Ypač aktualus ūkinės veiklos plėtrai buvo valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių technologinės įrangos atnaujinimo klausimas. Siekiant

¹⁰¹ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 20-605.

¹⁰² *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 21-628.

paspartinti įmonių modernizavimo procesą, buvo prieita prie išvados priimti Vyriausybės nutarimu patvirtintas taisyklės¹⁰³, skatinančias racionaliau naudoti nusidėvėjusių pagrindinių priemonių aktyviąją dalį ir pagerinti finansinę minėtų įmonių būklę. Šiose taisyklėse turėjo būti nustatyta, kad įmonės turi teisę nurašyti jų balanse esančią pagrindinių priemonių aktyviąją dalį, jei tokių priemonių likutinė vertė neviršija 10 proc. pradinės priemonių vertės. Ši nuostata turėjo būti taikoma visų be išimties pagrindinių gamybos priemonių aktyviai daliai, pradedant nuo tarptautiniuose registruose įregistruotų laivų bei lėktuvų ir baigiant smulkia įranga bei įrenginiais. Nurašytos pagrindinės priemonės turėjo būti parduodamos aukcionuose – taip įmonės galėjo gauti joms trūkstantį lėšų technologijoms bei įrangai modernizuoti.

Atskiroms specifinės paskirties valstybinėms ir valstybinėms akcinėms įmonėms neretai dėl natūraliai susiklosčiusios tokių įmonių padėties, t. y. ne dėl tokios įmonės vadovų pastangų pavykdavo uždirbti daug daugiau laisvai konvertuojamos valiutos nei kitoms analogiškomis įmonėms. Siekiant suvienodinti laisvai konvertuojamos valiutos panaudojimą specifinės paskirties valstybinėse ir valstybinėse akcinėse įmonėse bei sukaupti tam tikrą tokios valiutos rezervą valstybei būtiniams bendroms reikmėms, buvo nutarta parengti taisyklės, kurios nustatytų tokių įmonių pareigą: a) pagal nustatytą rublio ir JAV dolerio kursą parduoti 20 proc. minėtos valiutos į specialų tos valiutos fondą; b) palūkanų už naudojimąsi valstybiniu kapitalu mokėjimą atsižvelgiant į gautų įplaukų rūšį – rublius ir laisvai konvertuojamą valiutą; c) gaunamas įplaukas ir patirtas išlaidas įtraukti į apskaitą pagal Lietuvos banko nustatytą valiutos ir rublio oficialų keitimo kursą tos valiutos gavimo ar išlaidų dieną. Šios taisyklės buvo įteisintos atitinkame Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. birželio 12 d. nutarime Nr. 457 „Dėl valiutinių lėšų naudojimo valstybinėse ir valstybinėse akcinėse įmonėse“¹⁰⁴.

Kadangi Lietuvos ūkyje ir Atkuriamojo Seimo veiklos laikotarpiu, ir vėliau daugiau negu dešimtmetį rinkoje veikė natūralios monopolijos, jų funkcionavimą, taip pat ir paslaugų kainas teko reguliuoti ir administra-

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. birželio 5 d. nutarimas Nr. 438 „Dėl nusidėvėjusių pagrindinių priemonių tolesnio panaudojimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 23-689.

¹⁰⁴ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 24-722.

ciniais metodais. Minėtos daugiausia monopolinės įmonės laikinai negalėjo būti ir privatizuojamos, todėl joms teko suteikti specifinės paskirties įmonių statusą. Specifinės paskirties įmonių sąrašo projektas buvo parengtas įvairių ministerijų ir žinybų teikimu. Į šį sąrašą daugeliu atvejų buvo įtrauktos elektrinės, elektros tinklų ir dujų ūkio įmonės, pašto bei telefono tinklų, geležinkelio ir ryšių įmonės, urėdijos, oro uostai ir jūrų uostai, vandens tiekimo ir panašaus veiklos pobūdžio įmonės. Objektavimo dėlei tenka pripažinti, jog už šio sąrašo projekto ribų galėjo likti neįtrauktos kelios įmonės, kurios tikrai neturėjo strateginės reikšmės Lietuvos ūkiui, t. y. valstybiniai poilsio namai „Rūta“ ir „Baltija“, viešbutis „Draugystė“ ir dar keletas objektų. Visas specifinės paskirties įmonių sąrašas buvo aprobuotas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. kovo 24 d. nutarimu Nr. 182 „Dėl specifinės paskirties valstybinių įmonių įstatų ir šių įmonių sąrašo“¹⁰⁵. Atkuriamojo Seimo veiklos laikotarpiu šių objektų įtraukimas į specifinės paskirties objektų sąrašą neigiamos įtakos beveik neturėjo, tačiau laiku neprivatizavus keleto iš pastarųjų objektų, po 1992 m. rudens rinkimų vienaip ar kitaip buvo pasistengta, kad atskiros šiame sąrašė esančios įmonės pereitų į „tinkamų asmenų“ rankas.

---

¹⁰⁵ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 8-238.

---

7. Turtinių valstybės teisių ir interesų užtikrinimas santykiuose su SSRS

Jau ne kartą teko pabrėžti padėties, kuri Lietuvoje buvo iki 1991 m. rugpjūčio komunistinės nomenklatūros pučo Maskvoje ir po šio pučo, skirtumus. Toks skirtumas akivaizdus, jei nagrinėtume valstybės interesų saugojimą tik siauru nuosavybės, kurią tiesiogiai faktiškai valdė Lietuvos valstybė per Vyriausybę ar kitas valstybines institucijas iki minėto pučo ir jam pasibaigus, taip pat ir užsienio investuotojų požiūrį į privatizuojamus objektus.. Vis dėlto buvusių SSRS ginkluotųjų pajėgų, KGB struktūrų, taip pat sąjunginio pavaldumo įmonių turtas buvo perimtas ir susiklosčius minėtoms objektyvioms išorinėms aplinkybėms, ir sumaniai bei laiku pasinaudojus 1991 m. rugpjūčio 21 d. puču. Lietuvos Respublikos Vyriausybės vadovai, matydami Maskvoje ir kituose Rusijos miestuose besiklostančią padėtį, jau rugpjūčio 20 d. ankstyvą rytą nusprendė parengti Vyriausybės nutarimo projektą, kuriame visų valstybinių institucijų, valstybinių įmonių ir organizacijų turtą būtų galima perimti Lietuvos nuosavybėn bet paliekant išlygą, jog esant reikalui, pasibaigus perėmimui, derybose su Lietuva kaip valstybe Rusija galėtų dėl atskirų objektų susitarti ir kitaip. Šiuo nutarimu padėtis buvo pakeista iš esmės. Dabar ne Lietuva siekė derybų dėl atskirų objektų perdavimo, o atvirkščiai – Rusija galėjo siekti derybų, jei jų teisėti interesai būtų buvę pažeisti. Tokį Vyriausybės nutarimo projekto tekstą parengė S. Vaitkevičius ir S. Vėlyvis. Ministras pirmininkas G. Vagnorius šį Vyriausybės nutarimą pasirašė¹⁰⁶ be Vyriausybės posėdžio 1991 m. rugpjūčio 20 d. naktį. Pagal tuo metu galiojusią tvarką ekstremaliomis aplinkybėmis Ministro Pirmininko pasirašyti Vyriausybės nutarimai įsigaliodavo juos

---

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas Nr. 347 „Dėl buvusių sąjunginio pavaldumo įmonių“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 26-718.

patvirtinus visai Vyriausybei. Rugsjūčio 21 d., kai tapo aišku, jog pučistai Maskvoje praranda iniciatyvą, tačiau faktiškai jie dar tebevaldė, minėtas Vyriausybės nutarimas buvo paskelbtas ir per keletą valandų buvo perduotas buvusių SSRS struktūrų vadovams, kurių dauguma iš esmės buvo lojalūs Lietuvos nepriklausomybei, bet būdami saistomi su įvairiomis SSRS tarnybomis iki pučo vengė tai rodyti. Pasinaudojus „šoko“ padėtimi šis nutarimas buvo pradėtas vykdyti nedelsiant ir per keletą dienų Lietuvos valstybės institucijos perėmė gausybę SSRS struktūrų valdomų vadinamųjų sąjunginio pavaldumo įmonių ir kitų objektų. Praėjus dar keletui dienų po tokios Lietuvos sėkmės kaimynai – Latvijos ir Estijos Vyriausybės, pasinaudodamos mūsų patirtimi, pabandė tą patį veiksmą atlikti savo valstybėse, bet praleidus tinkamą momentą turtas Latvijoje ir Estijoje nebebuvo taip sėkmingai perimamas, kaip tai pavyko Lietuvoje, nes tuometinė SSRS ir Rusijos valdžia atsitokėjo ir įvairiais būdais ėmė trukdyti bei atidėlioti sklandų turto perdavimą.

Įgyvendindamas Atkuriamojo Seimo priimtą įstatymą dėl neatlygintino LKP (SSKP), taip pat komjaunimo organizacijų turto perėmimo Lietuvos Respublikos nuosavybėn¹⁰⁷, Privatizavimo skyrius parengė Vyriausybės nutarimo projektą, pagal kurį buvo vykdomas tokio turto perėmimas¹⁰⁸. Nutarime nustatyta, kad šis turtas pirmiausia turi būti nustatyta tvarka inventorizuotas ir remiantis kompetentingų valstybės institucijų (Generalinės prokuratūros, Valstybės kontrolės ir kt.) išvadomis perimtas ir teisiškai įregistruotas. Be to, įvertinant tai, jog sovietinė partinė ir komjaunimo nomenklatūra, pasinaudodama dar sovietinių vyriausybių priimtais teisės aktais dėl kooperatyvų veiklos, tokiems kooperatyvams (vėliau reorganizuotiems į uždariusias akcines bendroves) tiesiog perdavė lėšas, anksčiau buvusias komunistų partijos ar komjaunimo organizacijų sąskaitose, buvo nutarta tokioms privačioms įmonėms pasiūlyti pačioms perduoti minėtų partinių ar komjaunimo organizacijų turtą valstybei. Jei geranoriškai turto perimti iš tokių uždarytųjų akcinių bendrovių nepavyktų, Vyriausybė savo nutarimu įpareigojo

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos 1991 m. lapkričio 7 d. įstatymas Dėl LKP (SSKP) ir buvusių komunistinių organizacijų turto paėmimo. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-898.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 19 d. nutarimas Nr. 572 „Dėl LKP (SSKP), LKP, taip pat komjaunimo organizacijų turto paėmimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 7-180.

Ekonomikos ministeriją kartu su Valstybės kontrolės departamentu ši turtą išsireikalauti per teismą.

Įvertinant Atkuriamojo Seimo nutarimą, kuriuo buvo nuspręsta paremti naujai besikuriančias profsąjungas, taip pat kelių ministerijų bei savivaldybių siūlymus dėl Respublikinės kurortų valdybos likvidavimo ir jos disponuojamo turto perdavimo atskiroms ministerijoms bei žinyboms. Toks sprendimas buvo siūlomas todėl, kad sovietinių profsąjungų turtas priklausė visiems Lietuvos piliečiams, nes profsąjungos nariu, privalančiu mokėti nario mokestį, turėjo būti kiekvienas dirbantysis. Atsižvelgiant į konkrečios ministerijos vykdomas funkcijas, buvo nuspręsta perduoti jos veiklos specifikai būdingą buvusios kurortų valdybos valdytą turtą, kurį daugiausia sudarė poilsio namai, reabilitacijos centrai, moksleivių poilsiu organizuoti skirti pastatai ir panašiai. Visos šios nuostatos buvo įteisintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 31 d. nutarime Nr. 603 „Dėl buvusių valstybinių profsąjungų kai kurių įstaigų bei organizacijų ir jų turto“¹⁰⁹.

---

¹⁰⁹ *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 7-196.

---

8. Valstybės turto pirminio privatizavimo laimėjimai ir trūkumai

---

8.1. Pagrindiniai valstybinio turto pirminio privatizavimo laimėjimai 1991–1992 m.

Valstybinio turto privatizavimo procesas 1991–1992 m. atskirai vertinamas todėl, kad 1992 m. pabaigoje privatizavimo įstatymas buvo sustabdytas¹¹⁰, o nuo 1993 m. vasario 3 d. pakeitus pirminio privatizavimo įstatymą¹¹¹ buvo pradėti taikyti kiti privatizavimo būdai ir metodai.

Pagrindiniai privatizavimo būdai, naudoti 1991–1992 m., buvo du – viešas aukcionas ir viešas akcijų pasirašymas. Aukciono būdas dažniausiai buvo naudojamas privatizuojant smulkias įmones ir parduodant pagrindines priemones, o akcijų pasirašymas – privatizuojant vidutinio stambumo valstybės įmones. Lietuvos piliečiams buvo atidaryta 2,6 milijono investicinių sąskaitų, kuriose sukaupta 10,5 milijardo litų investicinių lėšų.

Jei palyginsime privatizavimo eigą nuo 1991 m. rugsėjo iki 1992 m. pabaigos su vėlesniu laikotarpiu, tai matysime, jog per pirmuosius 1991-uosius privatizavimo metus buvo privatizuota 15 proc. visų įmonių, kurių kapitalas sudarė 3 proc. viso valstybinio kapitalo, o 1992 m. atitinkamai 41 proc. įmonių ir 27 proc. valstybinio kapitalo. Panašūs rodikliai 1993–1995 m. atitinkamai buvo: 23 ir 32 proc., 15 ir 27 proc. bei 6 ir 11 procentų. Jei pažvelgtume į privatizavimo rezultatus pagal privatizuotų įmonių skaičių ir vertinę išraišką pagal ūkio šakas

---

¹¹⁰ 1992 m. gruodžio 10 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl valstybinio turto privatizavimo aukcionų ir viešo akcijų pasirašymo atidėjimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 36-1098.

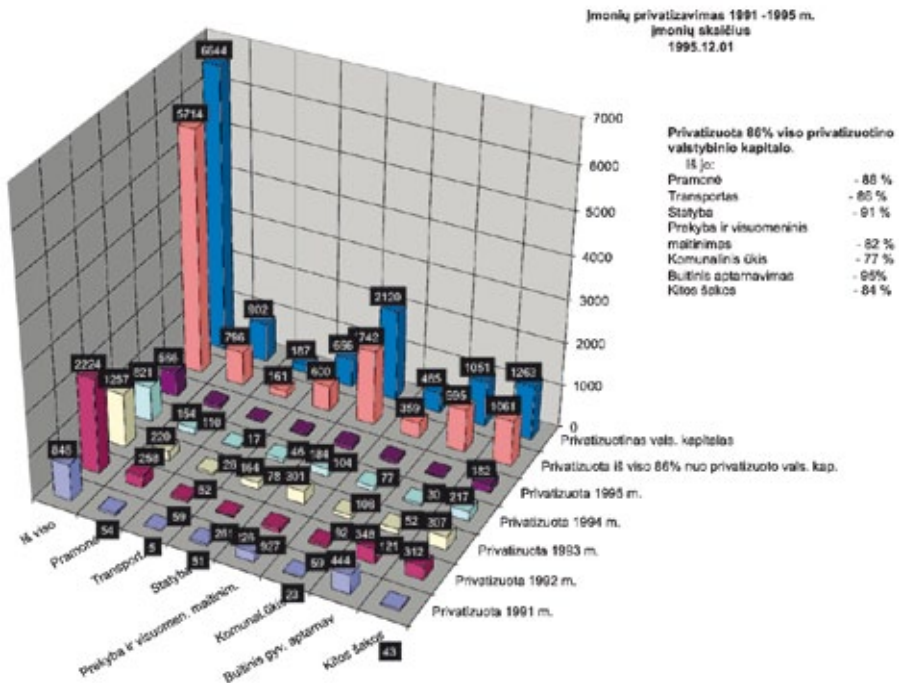
¹¹¹ *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6-116.

(žr. 1 ir 2 schemas), tai pastebėtume, kad 1993–1995 m., kai buvo iš esmės pakeista privatizavimo politika, šio proceso statistikos rezultatai pablogėjo.

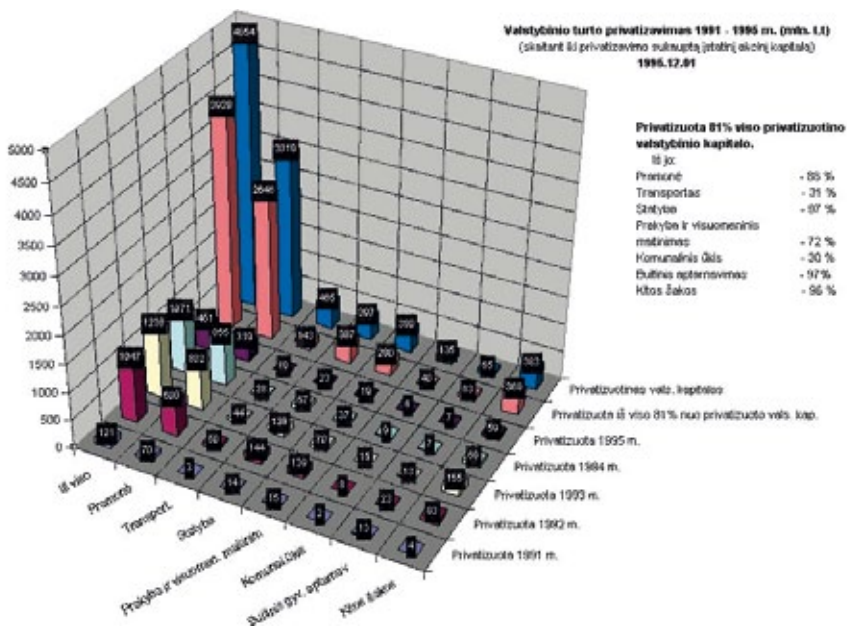
Pagrindiniai naujos privatizavimo politikos bruožai buvo šie: a) strateginių investuotojų, turinčių darbo patirties užsienio rinkose ir finansinių išteklių didelėms ir vidutinėms įmonėms modernizuoti, faktinis atsakymas, sudarant palankias sąlygas šias įmones įsigyti tų įmonių vadovybei. Tiesa, tiesiogiai vadovai lengvatų neturėjo, tačiau buvo nustatyta, kad taikant uždara akcijų pasirašymo būdą galima privatizuoti iki 50 proc. minėtų įmonių kapitalo; c) neindeksuojant hiperinfliacijos sąlygomis sparčiai nuvertėjančių pagrindinių gamybos priemonių vertės ir taip sudarant palankias sąlygas už labai simbolines kainas įsigyti tokių įmonių akcijų (kartu su savo šeimos nariais, draugais ir pan., taip pat ir jas vėliau perpirkti iš nesuvokiančių tikrosios įsigytų akcijų vertės tos įmonės darbuotojų); d) praktinis viešo konkurso privatizavimo būdo atsakymas, t. y. akcijų pasirašymo būdo taikymas privatizuojant vidutines ir dideles įmones. Išvardintieji privatizavimo politikos pakeitimo požymiai šalies ūkiui buvo ypač neigiami ne tiek statistiškai, kiek savo kokybiniais pokyčiais atskirose įmonėse, ūkio šakose ir valstybės ekonominėje bei socialinėje raidoje apskritai, nes sulėtino atėjimą į Lietuvos ekonomiką ne tik užsienio kapitalo, bet ir modernių vadybinių idėjų. Nurodytieji politikos pokyčiai iš esmės skyrėsi nuo Privatizavimo įstatymo ir su šiuo įstatymu susijusių įstatymų projektų bei jos įgyvendinimo mechanizmą rengusių asmenų principinių nuostatų, kurios nagrinėjama 1989–1992 m. buvo įgyvendintos tik privatizuojant smulkias ir vidutines įmones. Kadangi, kaip pabrėžėme anksčiau, pagrindinė ekonomikos reformos šerdis nagrinėjamoju laikotarpiu buvo valstybinio turto pirminis privatizavimas, todėl atsižvelgiant tai, jog dauguma būtų 1992 m. privatizuotų ir privatizavimo procese restruktūrizuotų bei modernizuotų įmonių ir vėlesniais metais veikė sėkmingai, galima daryti išvadą, kad 1992 m. buvo sėkmingiausias pirminio privatizavimo laikotarpis. Tokias išvadas daro Lietuvos ir užsienio mokslininkai, nagrinėjantys privatizavimo teorijos ir praktikos klausimus ir Lietuvoje, ir kitose šalyse užsienio šalyse¹¹².

¹¹² Obrazcovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E. *Supra* note 3.

Vertinant komercinį privatizavimą, kuriuo vadiname privatizavimą už laisvai konvertuojamą valiutą, galima teigti, kad jo rezultatai iš esmės pagerėjo tik po 1991 m. SSRS nepavykusio rugpjūčio pučo, kai faktiškai atsirado galimybės laisviau išvykti iš Lietuvos ir atvykti į Lietuvą. Intensyviau pradėta užmegzti komerciniais pagrindais grįstus santykius su Vakarų šalimis, o su Rytų šalimis plėtojosi prekyba, pirmiausia žaliavomis. Ekonominės plėtros fone užsienio strateginiai investuotojai pradėjo labai aktyviai domėtis įmonėmis, privatizuojamomis už laisvai konvertuojamą valiutą.

1 schema. Valstybinių įmonių privatizavimo dinamika 1991–1995 m.

2 schema. Valstybinio kapitalo privatizavimo dinamika 1991–1995 m.

Užsienio strateginiai investuotojai domėjosi beveik visomis didesnėmis valstybės įmonėmis, teikė savo pageidavimus dėl naujų įmonių įtraukimo į minėtą objektų, privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą, sąrašą, taip pat pageidavimus dėl tokių įmonių privatizavimo tvarkos. Labiausiai investuotojus domino Panevėžio „Ekranas“, „Valstybinė skaičiavimo gamykla“, Vilniaus „Rimeda“, Šiaulių „Nuklonas“, Klaipėdos „Sirijus“ ir kt.

Kadangi poreikis įtraukti įmones į laisvai privatizuojamų įmonių sąrašą kildavo nuolat, tai Atkuriamasis Seimas teisę įtraukti įmones į minėtą sąrašą delegavo CPK. Iki 1992 m. pabaigos CPK, vis papildydama privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą įmonių sąrašą, į jį įtraukė 165 įmones. Pažymėtina, kad šių įmonių vadovai ne visada būdavo patenkinti, todėl 1993 m. pakeitus Privatizavimo įstatymą ir CPK perso-

nalinę sudėtį, 1993–1995 m. iš šio sąrašo, nustatančio objektus, privatizuojamus už laisvai konvertuojamą valiutą, buvo išbraukta dauguma didžiųjų įmonių ir pats sąrašas sutrumpėjo iki kelių dešimčių vidutinio didumo ir smulkių įmonių.

Už laisvai konvertuojamą valiutą 1991–1992 m. buvo privatizuoti 9 objektai. Iš viso už šiuos 9 objektus gauta 830 tūkstančių JAV dolerių. Daugeliu iš šių 9 atvejų už laisvai konvertuojamą valiutą buvo privatizuotos parduotuvės, viešbučiai, paslaugų srities įmonės. Šį rezultatą reikia vertinti teigiamai, nes apie parduodamus objektus informacija buvo platinama tik Lietuvoje Lietuvos ir bendrų su užsieniu įmonėms. Pirmaisiais privatizavimo sandoriais buvo siekiama ne tiek piniginės naudos, kiek patikrinti, ar sukurtas privatizavimo modelis veiksmingas. Be to, buvo ne tik praktiškai patikrintas viso teisės aktų paketo veiksmingumas ir priimtinumai, bet ugdomi privatizavimo institucijų pareigūnų gebėjimai, siekiant tolesnės jų sėkmingos veiklos rengiant kitus objektus parduoti ir sudarant bei įgyvendinant privatizavimo sandorius.

Sėkmingiausiais 1991–1992 m. laikotarpio privatizavimo sandoriais galima laikyti Klaipėdos tabako fabriko bei Kauno konditerijos įmonės privatizavimą. Šios įmonės buvo privatizuotos viešo konkurso būdu pagal jau aptartą Privatizavimo skyriaus parengtą metodiką, kurią Vyriausybė aprobavo nutarimu¹¹³. Derybos su strateginiais investuotojais dėl šių įmonių buvo pradėtos 1992 m. 1993 m. pirmame pusmetyje šias įmones įsigiję strateginiai investuotojai Lietuvoje sėkmingai dirba iki šiol.

Pirminio privatizavimo 1991–1992 m. procesas padarė stiprų šalutinį poveikį privataus ūkio sektoriaus plėtrai, nes iš privatizuojamų valstybės įmonių turto struktūros atskyrus toms įmonėms nereikalingas patalpas bei gamybos priemones buvo suformuoti smulkesni privatizavimo objektai. Iš privatizuojamų valstybės įmonių 1991–1992 m. buvo atskirta apie 2 000 toms įmonėms nereikalingų pagrindinių gamybos priemonių ir jos buvo sėkmingai parduotos aukcionuose. Taip valstybės turtas buvo ne tik išsaugotas, bet ir panaudotas gamybos ar komercinėms reikmėms, o šalies ūkis patyrė teigiamą poveikį. Privatizavus

¹¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. liepos 2 d. nutarimas Nr. 520 Dėl valstybinio turto privatizavimo už laisvai konvertuojamą valiutą tvarkos. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 26-767.

nenaudojamas gamybinės paskirties patalpas, pradėta natūraliai steigti smulkias įmones, remontuoti nenaudojamas patalpas, imta įsigyti naujos ar modernesnės įrangos.

Prie pirminio privatizavimo teigiamų bruožų priskirtina ir tai, kad su privatizavimu siejamas naujas ekonomikos raidos etapas, pagrįstas decentralizuoto valdymo ir atvirumo nuostatomis¹¹⁴.

8.2. Pirminio valstybinio turto privatizavimo trūkumai ir neišspręstos problemos

Pirminio privatizavimo metu, baigiantis ar daugeliu atvejų pasibaigus Atkuriamojo Seimo darbo kadencijai, dėl privatizavimo institucijų profesionalumo stokos, o atskirais atvejais ir dėl savanaudiško piktnaudžiavimo liko neišspręstos arba iš viso nebuvo sprendžiamos finansinio turto įgyvendinimo teisinių ir finansinių įrankių kūrimo problemos:

Viena didžiausių problemų – pradėtas ir nebaigtas investicinių bendrovių steigimo ir veiklos teisinis reglamentavimas. Siekiant kuo spartesnės ekonomikos plėtros, investicinės akcinės bendrovės pradėtos steigti 1992 m. pavasarį Vyriausybei deklaravus, jog minėtoms bendrovės gali būti steigiamos pagal Akcinių bendrovių įstatymą. Tačiau dėl vyriausybės kaitos nebuvo spėta ir sugebėta įgyvendinti viešai ne kartą pakartoto pažado – įsteigtoms investicinėms bendrovėms sudaryti teises prielaidas transformuoti į investicinius fondus ir investicines holdingo įmones. G. Vagnoriaus vadovaujama Vyriausybė investicinių akcinių bendrovių klausimu žadėjo reglamentuoti kapitalo reikalavimus, likvidumo ir kitus rodiklius, nustatyti griežtas kontrolės ir apskaitos procedūras. Jei minėti pažadai būtų buvę įgyvendinti, tai investicinės akcinės bendrovės (arba jų steigėjai) nebūtų galėjusios nebaudžiamai savivaliauti ir praktiškai pasisavinti daugiamilijonines akcininkų investicines lėšas. Beje, 1993 m. pradžioje S. Vaitkevičius buvo parengęs įstatymo projektą dėl investicinių akcinių bendrovių pertvarkymo į investicinius fondus bei holdingo įmones. Ministras Pirmininkas B. Lubys tokias įstatymo projekto nuostatas nusiuntė Seimui, o 1992 m. rudenį išrinktas Seimas tokius Ministro Pirmininko pataisymus atmetė ir investicinės

---

¹¹⁴ Žr.: Melnikas B. *Transformacijos*. Vilnius: Vaga, 2002, p. 71.

akcinės bendrovės, tarp kurių EBSW beveik nekontroliuojamos veikė iki pat 1995 m.

Kita problema susijusi su finansinio turto vertinimu ir apskaita. Hiperinfliacijos sąlygomis valstybės turtas, indeksuotas 1992 m. balandį¹¹⁵, nebebuvo indeksuojamas. 1992 m. pabaigoje tokio indeksavimo priešininkai atsisakymą toliau indeksuoti valstybės turtą motyvavo metų pabaigos balanso sudarymo problemomis, o vėlesniais metais – tuometinės Vyriausybės atsisakymu indeksuoti valstybės turtą (neatsižvelgdami į 1992–1996 m. Seimo opozicijos daugkartinių teikiamų Seimo sprendimų projektų ir ES PHARE projekto pagalbos Lietuvos ekonomikos reformai ekspertų rekomendacijas). Valstybės turto neindeksavimo padariniai buvo akivaizdūs – pastatai ir statiniai miestų centruose ir ne tik tokių uždarų aukcionų ar uždarų akcijų pasirašymų metu „savų asmenų“ buvo nupirkti už simbolines kainas ir kaip valstybės turtnis įnašas buvo investuojami į privačias bendroves ir t. t. Neretai toks privatizavimas 1993–1995 m. buvo pradėtas vadinti tiesiog „prichvatizavimu“, nes pastatų ir statinių buhalterinė vertė buvo ne didesnė kaip geros kokybės batų poros kaina.

Kita to meto viešojo administravimo problema privatizavimo srityje – nebaudžiamumas. Nors teisės aktuose buvo nustatyta administracinė ir baudžiamoji atsakomybė už pažeidimus valstybės turto pirminiame privatizavimo procese, niekas nubaustas nebuvo, išskyrus drausminės atsakomybės poveikio priemones. Kad teisės pažeidimų buvo padaryta, nesunku įsitikinti perskaičius tuometinius CPK protokolus. Minėtuose protokoluose fiksuota gausybė įmonių vadovų ir vyriausių finansininkų „klaidų“, kurios buvo pastebėtos tikrinant jų parengtus privatizavimo dokumentus. Paprastai tokios „klaidos“ buvo daromos ne valstybės naudai. Privatizavimo skyriaus teikimu CPK ne kartą kreipėsi į Generalinę prokuratūrą siūlydama imtis teisinių priemonių prieš pažeidėjus, kvietė atvykti į minėtos komisijos posėdžius, tačiau deramo atsako iš tuometinės Generalinės prokuratūros sulaukta nebuvo.

1992 m. pabaigoje pasireiškė priešinimasis įmonių pardavimui už konvertuojamą valiutą. Pirmiausia tuo buvo suinteresuoti tokių įmonių

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 180 „Dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų turto vertės bei investicinėse sąskaitose esančių lėšų indeksavimo ir gyventojų indėlių“. *Valstybės žinios*. Nr. 16-438.

vadovai, nes jie darė didžiausią spaudimą, kad tokios įmonės būtų išbrauktos iš privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą įmonių sąrašo. Šis spaudimas nebūtų buvęs toks veiksmingas, jei siekiant paspartinti klausimų sprendimą to sąrašo sudarymas nebūtų buvęs Atkuriamojo Seimo perduotas CPK kompetencijai. Kaip jau minėjome, pakeitus CPK sudėtį, įmonių, privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą, sąrašas per 1993 m. sumažėjo kelis kartus. Būdingiausias tokios veiklos pavyzdys galėtų būti Kauno „Bangos“ įmonės privatizavimo atvejis. Šios įmonės vadovas reikalavo ne tik išbraukti minėtą įmonę iš nurodytojo sąrašo, bet ir atsisakė vykdyti Vyriausybės nutarimą dėl Kauno „Bangos“ išskaidymo. Tokio skaidymo tikslas buvo atskirti SSRS karinės pramonės padalinį nuo kitų gamybos padalinių, siekiant paspartinti įmonės pritaikymą prie naujų rinkos sąlygų. Tokių įmonių vadovų, kurie 1993 m. pakeitus CPK personalinę sudėtį sėkmingai įrodė, jog jų įmonės turi būti išbrauktos iš minėto sąrašo buvo ištisa eilė, pavyzdžiui, Vilniaus „Valstybinė skaičiavimo gamykla“, „Rimeda“, „Valstybinė polimerinių dirbinių gamykla“, Kauno „Koordinatė“, Panevėžio „Aurida“, „Metalistas“, „Tiksliosios mechanikos gamykla“, Šiaulių „Nuklonas“, Klaipėdos „Sirijus“, Marijampolės valstybinė pieno konservų įmonė ir daugelis kitų. Dauguma šių įmonių strateginių investuotojų nebuvo laiku privatizuotos, vėliau restruktūrizuotos bei modernizuotos ir bankrutavo. Dėl to nukentėjo ne tik dešimtys tūkstančių tų įmonių darbuotojų, bet ir įmonių, kurios tiekė žaliavas bei gaminius, naudojosi minėtų įmonių pagaminta produkcija, darbuotojų. Be to, tų įmonių bankrotas neišvengiamai neigiamai paveikė ne tik tų įmonių darbuotojų šeimų narius, bet ir netiesiogiai su bankrutavusiomis įmonėmis susijusias įmones bei šalies ūkį apskritai. Šį neigiamą procesą technologinėje kiekvienos iš jų gamybos grandinėje nežymiai švelnino tik tai, kad bankrutavusios įmonės komercinėje-ūkinėje veikloje dažniausiai buvo susijusios su kitomis įmonėmis, esančiomis už Lietuvos ribų – daugiausia buvusioje SSRS teritorijoje.

8.3. Pagrindiniai laimėjimai privatizuojant žemės ūkio įmonių turtą

Nors žemės ūkio įmonių turtas buvo privatizuojamas gana sunkiomis sąlygomis, susiklosčiusiomis dėl anksčiau nurodytų ir objektyvių,

ir subjektyvių veiksmų, tačiau tokias įmones, vertinant statistiškai, sėkmingiau privatizavo nevalstybinės įmonės. Privatizavimas žemės ūkio sektoriuje iš esmės buvo baigtas 1992 m. pabaigoje. Tuo metu 99,7 proc. minėtų įmonių turto buhalterinės vertės buvo įsigyta aukcionuose ar pasirašant pajus. Nors įsigyto turto įsiregistravimas, jo galutinis apmokėjimas dar užtruko ne vieną mėnesį, tačiau absoliuti dauguma pačių žemdirbių pageidautų ir suformuotų gamybinių-technologinių kompleksų 1993 m. pradžioje jau turėjo savininkus. Nors Lietuvoje pagamintai žemės ūkio produkcijai tradicinė Rytų rinka arba tapo neprieinama, arba nemoki, naujieji žemės ūkio įmonių turto savininkai ne tik nebankrutavo, bet jau pirmaisiais metais, pasibaigus masiniam privatizavimui, žemės ūkio sektorius pradėjo sparčiai vystytis. Žemės ūkio sektoriaus plėtrą apibūdina šie faktai:

1) žemės ūkio produkcijos gamybos specializavimas – sparčiai didėjo ir tradicinių mėsos bei pieno produktų asortimentas, ir steigėsi kitų su žemės ūkio gamyba susijusių sričių įmonės, teikiančios įvairias paslaugas ir gaminančios daug įvairesnę produkciją;

2) iš esmės pagerėjo veterinarinės priežiūros tarnybos veikla – beveik per vienerius metus buvo atsisakyta (parduota mėsos perdirbimo įmonėms) sergančių gyvulių ir paukščių;

3) dėl šiurkščiausių aplinkosaugos pažeidimų buvo uždrausta toliau eksploatuoti arba tiesiog uždaryta sovietiniais laikais ant upių ar kitų vandens telkinių krantų veikusių gyvulininkystės fermų, pieno perdirbimo cechų bei kitų ūkinių padalinių, savo gamybos atliekas tiesiog šalinusių (išleidusių) į minėtus vandens telkinius;

4) buvo beveik sustabdytas ypač pavojingų cheminių medžiagų, masiškai naudotų žemės ūkyje, įvežimas į Lietuvą ir jų panaudojimas. Pradėti tokių cheminių medžiagų apsaugos ir saugesnio sandėliavimo darbai;

5) prasidėjo naujų, perspektyvių ūkio šakų, pavyzdžiui, kailinės žvėrininkystės veislių, atnaujinimo procesas, kūrėsi pirmosios kaimo turizmo sodybos;

6) privačios iniciatyvos pagrindu pradėję savo veiklą ūkininkai stengėsi įsigyti įvairesnės žemės ūkio technikos, pirmiausia iš kaimyninių šalių (Baltarusijos, Rusijos, kol Lietuvoje buvo galima atsiskaityti

rubliais arba mainų principu), taip pat atsivežant našesnės ir pažangesnės, nors ir naudotos technikos iš Vakarų Europos.

8.4. Pagrindiniai trūkumai privatizuojant žemės ūkio įmonių turta

Svarbiausi trūkumai, kurie neigiamai veikė socialinę ir ekonominę kaimo plėtrą, buvo šie:

1) R. Dužinskas, tyrinėjęs žemės ūkio įmonių turto privatizavimo procesą, teisingai nurodo, kad privatizavimui trukdė tai, jog žemės nuosavybės gražinimo ir žemės reformos eiga labai atsiliko nuo žemės ūkio įmonių turto privatizavimo proceso¹¹⁶. Tačiau negalime sutikti su jo teiginiu, jog privatizavimo procesas strigo dėl to, kad „mokėjimo už privatizuotą turta sistema buvo labai sudėtinga ir sunkiai suprantama kaimo žmonėms“¹¹⁷. Iš tikrųjų kaimo žmonių, dalyvavusių privatizavimo procese, išsilavinimo lygis buvo žemesnis, tačiau privatizavimo sandorių sudarymo sparta buvo gera – jau minėjome, kad privatizuojamas žemės ūkio įmonių turtas buvo įsigytas ir nuosavybė įteisinta per vienerius metus;

2) žemės ūkio privatizavimo institucijų, visų pirma pirminės ir svarbiausios jos grandies – apylinkių agrarinės reformos tarnybos specialistai nebuvo pakankamai kvalifikuoti, todėl dėl ilgos visos privatizavimo institucijų grandinės (nuo minėtų agrarinės reformos tarnybų iki CPK) daug svarbių klausimų tiesiog „pasiklysdavo“ biurokratinėje grandinėje ir būdavo sprendžiami labai pavėluotai arba iš viso nebūdavo sprendžiami;

3) nemaža dalis gamybinių žemės ūkio paskirties objektų: a) gyvulininkystės ir paukščių fermų, kitų gamybos padalinių, neatitinkančių veterinarijos normų ar aplinkosaugos reikalavimų dėl didelių darbo ir finansinių sąnaudų, susijusių su patalpų dezinfekavimu, nenaudojamų pastatų apsauga ir brangiai kainuojančių valymo įrenginių bei įrangos sumontavimu; b) dalis buvusių žemės ūkio įmonių centralizuotai veikusiu paslaugų, pavyzdžiui, technikos remonto dirbtuvės, sandėliai ir pan.

¹¹⁶ Dužinskas R. Žemės ūkio politikos raida. *Ekonominės ir socialinės politikos studijos*, t. 2. *Lietuvos ūkio transformacija 1990-2005 metais*. Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 242.

¹¹⁷ Dužinskas R. *Supra* note 117, p. 248.

buvo palikti likimo valiai nesaugomi ir dėl to jie paprasčiausiai buvo suniokoti bei išvogti. Šiame punkte nurodyti pastatai galėjo būti bent iš dalies pritaikyti kitoms verslo reikmėms, tačiau kadangi mieste gyvenantiems verslininkams įsigyti nurodytus objektus teisiškai buvo draudžiama arba ganėtinai sunku, tai tokie objektai taip pat neretai buvo pasmerkti išardyti kaip statybinių medžiagų šaltinis ar pasmerkti nykti. Objektyvumo dėlei reikėtų pripažinti, kad žlugus SSRS nenaudojamų ir sugriuvusių pastatų problema nebuvo vien Lietuvos specifinė bėda. Daug daugiau apleistų ir griūvančių objektų buvo ypač tuose Rusijos, Baltarusijos ir kitų buvusios SSRS regionuose, kuriuose ūkio reforma nebuvo vykdoma arba užtruko metų metus ir kuriuose techninė tokių objektų būklė nebuvo palaikoma dirbtinai, t. y. iš kitų įmonių ar valstybės finansinių išteklių. Antra vertus, to meto tyrimai parodė, kad nenaudojamų pastatų problema kilo ne tik žemės ūkio sektoriuje ir ne tik Lietuvoje. Dar didesnis šių reiškinių mastas buvo Rusijos, Baltarusijos žemės ūkio bei karinės pramonės kompleksuose, kur reformos nebuvo įgyvendinamos apskritai. Būtent tokia ir daug kartų blogesnė padėtis, palyginti su Lietuvos žemės ūkio sugriuvusiais atskirais pastatais, ne kartą buvo pabrėžta konferencijose ir seminaruose, nagrinėjusiuose Rytų Europos ūkio reformos problemas, pavyzdžiui, 1992 m. konferencijoje Kopenhagoje, kurios medžiagą monografijoje pateikė R. Frydmanas su bendraautorais¹¹⁸;

4) žemas buvusių eilinių žemės ūkio įmonių darbuotojų, ypač ne-kvalifikuotų, išsimokslinimo ir kultūrinis lygis, pasireiškęs akla neapykanta savo verslą pradėjusiems ar nuosavybę atgaunantiems asmenims – buvo gadinama privačių asmenų perimta žemės ūkio technika, deginami privačių ūkių pasėlių plotai ir pan.;

5) nekvalifikuotų, žemiausios kategorijos darbus žemės ūkio įmonėse dirbusių kaimo žmonių sluoksnio nesugebėjimas savarankiškai ūkininkauti ir patiems imtis bent kokios iniciatyvos, paprasto noro dirbti ir valios siekti geresnio gyvenimo praradimas. Tokia išvada daroma remiantis CPK konsultantams, dalyvavusiems susitikimuose su įvairių Lietuvos regionų kaimo gyventojais, užduodamų klausimų turiniu – kaip

¹¹⁸ Frydman R., Rapaczynski A., Earle John S. *Supra* note 7.

gyventi privataus ūkininkavimo sąlygomis, kai daugiau niekas prievarta nebevarys dirbti į kolūkį ar tarybinį ūkį.

6) R. Dužinskas savo tyrime kaip privatizavimo proceso trūkumą nurodė tai, kad dažnai gamybiniai-technologiniai kompleksai buvo negyvybingi dėl prastų sąlygų plėtoti verslą, apyvartinių lėšų stoką, ribotas galimybes gauti banko kreditą¹¹⁹.

8.5. Pagrindiniai butų privatizavimo laimėjimai ir problemos

Per 1991–1992 m. gyvenamieji namai ir butai bei tokių butų priklausiniai (palėpės, rūšiai ir pan.) iš esmės buvo baigti privatizuoti. Įgyvendinant anksčiau nurodytus teisės aktus buvo privatizuota 93,5 proc. visų registruotų gyvenamųjų namų ir butų. Butams privatizuoti per mėnesį 1991–1992 m. laikotarpį buvo panaudota 2,042 milijardo litų investicinių lėšų. Konferencijose ir seminaruose neteko girdėti analogų Europoje, kai beveik per vienerius metus be didelių teisinių, organizacinių ir finansinių problemų būtų inventorizuotos, įtrauktos į apskaitą privatizavimo metu gautos lėšos ir privatizuota tiek butų. Iki 1993 m. pradžios likusius neprivatizuotus butus galima suskirstyti į šias kategorijas:

butus, esančius namuose, į kuriuos savo nuosavybės teises buvo pareiškę asmenys, turėję teisę pretenduoti susigrąžinti išlikusį nekilnojamąjį turtą;

butus, naudojamus asmenų, kurie gyvendami tame pačiame bute dėl šeiminių ar kitų priežasčių nesusitarė, kieno vardu turėtų būti įteisinta nuosavybė į privatizuotiną butą;

butus, kuriuose gyvenantys asmenys nesidomėjo buto privatizavimu;

butus, esančius avarinės būklės namuose, kurie dėl jų techninių parametrų be esminės rekonstrukcijos negalėjo būti privatizuojami.

Baigus butų privatizavimą ir praėjus bent keletui metų tapo aišku, kad kartu su butų privatizavimu būtų buvę tikslinga skatinti ir gyvenotojų namų bendrijų kūrimosi procesą. Praėjus 10 ir daugiau metų po butų privatizavimo tokias bendrijas su dideliais sunkumais imta steigti

¹¹⁹ Dužinskas R. *Supra* note 117, p. 247.

pirmiausia didžiuosiuose miestuose, nes, kaip parodė praktika, bendrai naudojamos patalpos (koridoriai, laiptinės ir pan.) liko beveik be šeiminko, o be to neretai nebuvo kaupiama pakankamai lėšų pastato komunikacijoms, stogams ir kitoms konstrukcijoms remontuoti ir renovuoti. Tačiau objektyvumo dėlei tenka pripažinti, jog 1992 m. toks siūlymas steigti gyventojų bendrijas vargu ar būtų sulaukęs visuomenės pritarimo, nes bandymai ką nors siūlyti daryti kolektyviai lėmė neišvengiamą opoziciją.

Išvados

Nors nuosavybės santykių reforma ir esminė jos grandis buvo įgyvendinama ypač sudėtingomis politinėmis, ekonominėmis ir finansinėmis sąlygomis, Lietuvos teritorijoje esant dislokuotai okupacinei kariuomenei ir veikiant slaptoms SSRS tarnyboms, Lietuvoje 1990–1992 m. pavyko pasiekti esminio persilaužimo įgyvendinant šią reformą. Bendruosius valstybinio turto privatizavimo laimėjimus įvertinus pagal užsienio mokslininkų parengtą vertinimo kriterijų (politinių, socialinių, institucinių, makro- ir mikroekonominių, viešojo administravimo) sistemą¹²⁰, galima padaryti šias išvadas:

Politinių tikslų grupėje buvo pasiekta: a) sukurti teisiniai privačios nuosavybės pagrindai, įskaitant Lietuvos piliečių referendumu priimtą Konstituciją; b) privačios nuosavybės teise bent po 1–2 objektus įgijo didžioji Lietuvos gyventojų dalis; c) sėkmingai pradėtas teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo procesas; d) sukurta rinkos ekonomikos starto bazė; e) prasidėjo privataus verslo sektoriaus plėtros laikotarpis;

Institucinių tikslų grupėje: a) pakito pačios valstybės vaidmuo – nuo administracinio visų ekonominių ir kitų procesų vadovo iki tų procesų teisinio bei ekonominio reguliatoriaus; b) pakeisti politinių bei valstybinių struktūrų ir įmonių santykiai;

Makroekonominių tikslų grupėje: a) per tarptautinius įmonių ryšius ir įmonių pardavimą strateginiams užsienio investuotojams atvertas kelias Lietuvai integruotis į tarptautinę ekonomiką; b) sudarytos teisinės ir

¹²⁰ Martin B. *The Social and Employment Consequences of Privatization in Transition Economies: Evidence and Guidelines*, 2000.

finansinės sąlygos įmonėms investuoti savo privatų kapitalą; c) valstybė iš privatizavimo pradėjo gauti pajamas; d) labai sumažėjo dotuojamų ar kitaip subsidijuojamų įmonių skaičius;

Mikroekonominių tikslų grupėje: a) padidėjo privatizuotų įmonių specializacijos ir efektyvumo lygis; b) pradėtas įmonių techninio ir technologinio atnaujinimo procesas; c) pakito darbo santykiai pačiose privatizuotose įmonėse;

Socialinių tikslų grupėje: a) akivaizdžiai padidėjo prekių ir paslaugų asortimentas, vartotojas pradėjo rinktis paslaugas bei prekes pagal jų kainą ir kokybę; b) Lietuvos žmonėms buvo sudarytos teisinės ir ekonominės prielaidos ne tik išgyventi ekonominės SSRS blokados sąlygomis, bet ir pradėti savo verslą bei užsitikrinti pačiam sau bent jau elementarų socialinį saugumą.

Nagrinėjamojo laikotarpio pasirinktos Lietuvoje ekonominės transformacijos strategijos bei jos įgyvendinimo makroekonominių bei institucinių padarinių sėkmę pripažįsta ir istorinės sociologijos atstovai, pvz., Z. Norkus, savo monografijoje¹²¹ visapusiškai išnagrinėjęs ir pradines perėjimo iš socializmo į laisvos rinkos ekonomiką sąlygas, ir visą kompleksą veiksnių, turėjusių įtakos transformacijos procesui Lietuvoje ir kitose postkomunistinėse valstybėse.

---

¹²¹ Žr.: Norkus Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 378–390.

Literatūra

Monografijos, moksliniai straipsniai ir mokslinių konferencijų medžiagos

1. Andriulis V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
2. Dužinskas R. Žemės ūkio politikos raida. *Ekonominės ir socialinės politikos studijos, t. 2: Lietuvos ūkio transformacija 1990-2005 metais*. Vilnius: VPU leidykla, 2006.
3. *Ekonominės ir socialinės politikos studijos, t. 2: Lietuvos ūkio transformacija 1990-2005 metais*. Vilnius: VPU leidykla, 2006.
4. Erlich J., Gallais-Hamonno G., Lui Z., Lutter R. *Productivity Growth and Firm Ownership: An Empirical Investigation*. J. Polit. Econ. 1994, 1006-1038.
5. Frydman R., Rapaczynski A., Earle John S. *The privatization process in Russia, Ukraine and Baltic states*. Central European University Press, Budapest, London, New York. 1993, Vol. 2.
6. Martin B. *The Social and Employment Consequences of Privatization in Transition Economies: Evidence and Guidelines*, 2000.
7. Melnikas B. *Transformacijos*. Vilnius, Vaga, 2002.
8. Norkus Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
9. Obrazcovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E. *Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika*, 1 knyga. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
10. Pakalniškis V. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Jurisprudencija*. 2002, 28 (20): 70–71.
11. *Privatizieren: miteinander in die Soziale Marktwirtschaft*. Köln, Dt, Inst.-Verl., 1992.
12. Sklovskij K. I. *Sobsvennost v graždanskom prave* [Property in the Civil Law]. Moskva: Delo. 2000, s. 272.
13. Šimėnas A. *Ūkio reforma Lietuvoje*: Vilnius: Pradai, 1996.
14. Vagnorius G. *Valstybės kūrimas – misija (ne)įmanoma*: Vilnius, 2010.

15. Vaitkevičiaus S. *Ministrų kabinetų įnašas į ūkio reformas. Nepriklausomybės sąsiuviniai*. 2012, 1 (1): 21–36.
16. *Valstybinių įmonių privatizacija. Pasaulio banko ataskaita. 1 tomas. Metodai ir jų įgyvendinimas*. Vertimas iš anglų kalbos. Vilnius, 1991.

Teisės aktai:

17. Lietuvos Respublikos įmonių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 14-395
18. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 24-594.
19. Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 30-1991.
20. Lietuvos Respublikos ūkinių bendrijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 31-747.
21. Lietuvos Respublikos žemės ūkio bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 13-328.
22. Lietuvos Respublikos įmonių rejestro įstatymas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 24-599.
23. Lietuvos respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 29-84.
24. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 29 (1)-841.
25. Lietuvos Respublikos hipotekos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 31-951.
26. Lietuvos Respublikos hipotekos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 63-1468.
27. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 21-545.
28. Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 15 d. nutarimas. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai*. 1 knyga (1993–1995). Vilnius, 1998.
29. Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 24-635.

30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 109 „Dėl Lietuvos vartotojų kooperacijos turto“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 13-359.
31. Lietuvos Respublikos bitų privatizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 17-449.
32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 31 d. nutarimas Nr. 309 „Dėl butų privatizavimo, pardavimo ir naudojimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 28-765.
33. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 28-810.
34. Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 10-261.
35. Lietuvos Respublikos laikinasis įstatymas „Dėl darbuotojų privataus kapitalo kaupimo valstybinėse įmonėse“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 35-848.
36. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos pirminio privatizavimo įstatymo pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 10-262.
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 108 „Dėl valstybės vienkartinės išmokos skyrimo Lietuvos Respublikos piliečiams“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 11-303.
38. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų panaudojimo kooperatinių ir individualių gyvenamųjų namų (butų) statybos kreditams ir kaštams padengti tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 15-385.
39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 244 „Dėl valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų panaudojimo kooperatinių ir individualių gyvenamųjų namų (butų) statybos kreditams ir kaštams padengti tvarkos įstatymo vykdymo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 20-535.
40. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. lapkričio 9 d. Nr. 847 „Dėl valstybės vienkartinių išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų pirkimo bei pardavimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 34-1059.
41. Lietuvos Respublikos nemokių valstybinių įmonių privatizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 22-257.

42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. rugsėjo 28 d. nutarimas Nr. 298 „Dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų priskyrimo savivaldybių vietiniam ūkiui“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 29-704.
43. Lietuvos Respublikos turto fondo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 104-2616.
44. Lietuvos Respublikos žemės ūkio įmonių turto privatizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-907.
45. Lietuvos Respublikos žemės ūkio bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 13-308.
46. Lietuvos Respublikos valstiečių ūkio įstatymas. *Valstybės žinios*. 1989, Nr. 20-243.
47. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. kovo 11 d., galiojimo pratęsimo. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 118-3046.
48. Lietuvos Respublikos ūkininkų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 43-1358.
49. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo įsigaliojimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 10-263.
50. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos pirminio įstatymo papildymo ir pakeitimo. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 20-530.
51. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas 1991 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos respublikos objektų, privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą, sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 29-784.
52. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 108 „Dėl valstybės vienkartinės išmokos skyrimo Lietuvos Respublikos piliečiams“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 11-303.
53. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 130 „Dėl valstybinio turto privatizavimo dokumentų tvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 14-378.
54. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 147 „Dėl Privatizavimo objektų perkainojimo (įstatinio kapitalo dydžio perskaičiavimo) taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. Nr. 15-389.

55. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 130 „Dėl valstybinio turto privatizavimo dokumentų tvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 14-378; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 147 „Dėl Privatizavimo objektų perkainojimo (įstatinio kapitalo dydžio perskaičiavimo) tvarkos“. *Valstybės žinios*. Nr. 15-389.
56. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. birželio 19 d. nutarimas Nr. 238 „Dėl privatizuojamų valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių reorganizavimo (skaidymo) į smulkesnius objektus“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 20-533.
57. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. birželio 27 d. nutarimas Nr. 252 „Dėl Privatizavimo objektų (akcijų) pardavimo išsimokėtinai taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 22-585.
58. Lietuvos Respublikos laikinasis įstatymas „Dėl darbuotojų privataus kapitalo kaupimo valstybinėse įmonėse“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 35-848.
59. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 22 d. nutarimas Nr. 291 „Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo įstatymo „Dėl darbuotojų privataus kapitalo kaupimo valstybinėse įmonėse“ įgyvendinimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 23-627.
60. 1991 m. rugpjūčio 27 d. nutarimas Nr. 365 „Dėl Privatizavimo objektų (įmonių) nukainojimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 28-768.
61. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugsėjo 12 d. nutarimas Nr. 379 „Dėl lėšų, gautų privatizavus valstybinį turtą ir privatizuojamų įmonių kapitalo apskaitos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 31-839.
62. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. 453 „Dėl valstybinių, valstybinių akcinių įmonių, taip pat valstybinių įstaigų bei organizacijų išnuomotų negyvenamųjų patalpų privatizavimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-923.
63. Vyriausybės 1992 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 159 „Dėl priemonių aukcionuose privatizuotų objektų (įmonių) tolesnei komercinei-ūkinei veiklai užtikrinti“. *Valstybės žinios*. 1992 Nr. 16-427.
64. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 180 „Dėl pagrindinių priemonių vertės bei investicinėse sąskaitose esančių lėšų indeksavimo ir gyventojų indėlių“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 16-438.

65. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. spalio 12 nutarimas Nr. 417 „Dėl Lietuvos investicijų banko įsteigimo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 31-847.; 1992, Nr. 24-721.
66. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugsėjo 12 d. nutarimas Nr. 379 „Dėl lėšų, gautų privatizavus valstybinį turta, ir privatizuojamų įmonių kapitalo apskaitos“. *Valstybės žinios*. 1991 Nr. 39-839.
67. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. 457 „Dėl privatizuojamų už laisvai konvertuojamą valiutą įmonių (objektų) įkainojimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-927.
68. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. birželio 12 d. nutarimas Nr. 456 „Dėl Valstybinių, valstybinių akcinių įmonių, valstybinių įstaigų ir organizacijų išnuomotų negyvenamųjų pastatų ar patalpų, į kuriuos investuota privataus kapitalo, parengimo privatizuoti tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 24-721.
69. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. liepos 2 d. nutarimas Nr. 520 „Dėl valstybinio turto privatizavimo už laisvai konvertuojamą valiutą tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 26-767.
70. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. spalio 12 d. nutarimas Nr. 420 „Dėl žemės ūkio įmonių turto privatizavimo bei jų reorganizavimo laikinosios tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 2-30; Nr.18-533.
71. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. vasario 10 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo pasirašant pajus nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 17-468.
72. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. 540 „Dėl neprivatizuotinių žemės ūkio įmonių ir organizacijų sąrašo tvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 6-131.
73. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. liepos 22 d. nutarimas Nr. 584 „Dėl žemės ūkio aptarnavimo ir žemės ūkio produkcijos perdavimo įmonių privatizavimo tvarkos ir sąlygų“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 29 (2)-883.
74. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. vasario 10 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Žemės ūkio įmonių turto privatizavimo pasirašant pajus nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 15-416.
75. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. liepos 3 d. nutarimas Nr. 522 „Dėl žemės ūkio įmonių turto privatizavimo antrojo etapo tvarkos ir sąlygų“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 28-817.

76. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. 215 „Dėl valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių disponuojamo valstybinio kapitalo investavimo į kitas įmones tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 18-480.
77. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. 21 „Dėl draudimo valstybinės valdžios ir valdymo organų vadovaujantiems darbuotojams dirbti komercinėse-ūkinėse įmonėse“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 7-207.
78. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 356 „Dėl bendrų įmonių ir kitokių privataus kapitalo įmonių steigimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 20-605.
79. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 26 d. nutarimas Nr. 393 „Dėl Ne pelno organizacijų (įmonių) įstatų pagrindinių nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 21-628.
80. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. birželio 5 d. nutarimas Nr. 438 „Dėl nusidėvėjusių pagrindinių priemonių tolesnio panaudojimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 23-689.
81. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. birželio 12 d. nutarimas Nr. 457 „Dėl valiutinių lėšų naudojimo valstybinėse ir valstybinėse akcinėse įmonėse“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 24-722.
82. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 8-238.
83. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas Nr. 347 „Dėl buvusių sąjunginio pavaldumo įmonių“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 26 -718.
84. Lietuvos Respublikos 1991 m. lapkričio 7 d. įstatymas Dėl LKP (SSKP) ir buvusių komunistinių organizacijų turto paėmimo. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 33-898.
85. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 19 d. nutarimas Nr. 572 „Dėl LKP (SSKP), LKP, taip pat komjaunimo organizacijų turto paėmimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 7-180.
86. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. birželio 5 d. nutarimas Nr. 438 „Dėl nusidėvėjusių pagrindinių priemonių tolesnio panaudojimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 23-689.
87. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 603 „Dėl buvusių valstybinių profsąjungų kai kurių įstaigų bei organizacijų ir jų turto“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 7-196.

88. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl valstybinio turto privatizavimo aukcionų ir viešo akcijų pasirašymo atidėjimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 36-1098.
89. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6 -116.
90. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. liepos 2 d. nutarimas Nr. 520 „Dėl valstybinio turto privatizavimo už laisvai konvertuojamą valiutą tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 26-767.
91. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 180 „Dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų turto vertės bei investicinėse sąskaitose esančių lėšų indeksavimo ir gyventojų indėlių“. *Valstybės žinios*. Nr. 16-438.

Elektroniniai šaltiniai:

1. Duomenys apie žemės ūkio bendroves. Žemės ūkio bendrovių asociacijos internetinė svetainė [žiūrėta 2012-05-25]. <http://www.lzuba.lt/>
2. CPK protokolas Nr. 5 1991 06 21 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18896&p_query=&p_tr2=2
3. CPK protokolas Nr. 10 1991-08-30 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18899&p_query=&p_tr2=2
4. CPK protokolas Nr. 23 1991-12-20 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18912&p_query=&p_tr2=2
5. CPK protokolas Nr. 45 1992-05-29 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10136&p_query=&p_tr2=2
6. CPK protokolas Nr. 16, 1991-10-30 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18905&p_query=&p_tr2=2
7. CPK protokolas Nr. 6, 1991-06-28 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18897&p_query=&p_tr2=2

8. CPK protokolas Nr. 63, 1992-10-30 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10154&p_query=&p_tr2=2
9. CPK protokolas Nr. 8, 1991-07-23 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18898&p_query=&p_tr2=2
10. CPK protokolas. Nr.10, 1991-08-30 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18899&p_query=&p_tr2=2
11. CPK protokolas Nr. 59, 1992-10-02 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10150&p_query=&p_tr2=2
12. CPK protokolas Nr. 52, 1992-07-21 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10143&p_query=&p_tr2=2
13. CPK protokolas Nr. 66, 1992-11-20 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10157&p_query=&p_tr2=2
14. CPK protokolas Nr. 5 1991-06-21 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18896&p_query=&p_tr2=2
15. CPK protokolas Nr. 16, 1991-10-30 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18905&p_query=&p_tr2=2
16. CPK protokolas Nr. 6, 1991-06-28 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18897&p_query=&p_tr2=2
17. CPK protokolas Nr. 15, 1991-10-16 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18904&p_query=&p_tr2=2
18. CPK protokolas Nr. 8, 1991-07-23 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18898&p_query=&p_tr2=2

19. CPK protokolas Nr. 59, 1992-10-02 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10150&p_query=&p_tr2=2
20. CPK protokolas Nr. 52, 1992-07-21 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10143&p_query=&p_tr2=2
21. CPK protokolas Nr. 69, 1992-12-1 [žiūrėta 2012-12-27]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=10160&p_query=&p_tr2=2

Summary

TRANSFORMATION OF PROPERTY RELATIONS IN LITHUANIA IN THE YEARS 1989–1992

Transformations in the property relations area were an important process for all Eastern Europe especially for states from the socialism regime time-period. The experience of Lithuania, which a bit earlier had started to reform its economic and legal system, was a topic of research for scientists. It was discussed in conferences and seminars, especially during this time – period and some years later. The authors of the Edited book have evaluated the heritage of the socialism époque law ideology. They identified basic targets and tasks, which were necessary to resolve, just after the reestablishment of Lithuania's independence, during the transformation of property relations and practice of civil law, court practice, and legal restrictions for the legal entities and other aspects. V. Pakalniskis and S. Vaitkevicius have classified strategic directions of reform in the property relationship area and indicated main targets of the initial state property privatization – the basic element of the property relations reform. During preparation for privatization, simultaneously Lithuanian experts created methodological principals of establishment and functioning of all kind of enterprises, equal competition, bankruptcy of enterprises, hypothec and others. Based on the approved, these methodological principals have been prepared drafts of the adequate laws, whose implementation created legal and financial conditions for disposal of property, which belonged by ownership rights, for business purposes and personal needs. Liberation from the socialistic regime has created conditions for reestablishment of social justice – to allow for restitution of real estate owned by Lithuanian citizens, which was illegally nationalized or confiscated by the Soviet occupational regime. This real estate restitution process has started in all Eastern European countries including Lithuania. After analysis of Eastern Europe's practices and taking into account the opinions of experts worldwide, which were expressed during the conferences and seminars about other countries' experiences in this area, authors of the edited book stated

basic proposals, which had to be implemented in Lithuanian laws. If it would be implemented, the restitution process for Lithuanian citizens and inheritors of their rights, would be much more faster and efficient.

Taking as an objective to develop Lithuania's real estate market, to obtain more independence from employees and to reach other economic and social targets Lithuanian experts prepared the privatization methodic for state and communities' apartments, which later were transferred into the appropriate laws. V. Pakalniskis and S. Vaitkevicius identified basic state institutions and persons, whose created methodical principals of the transformation of such property, and the main functions of the mentioned institutions. They stated that legalization and protection of property rights of Lithuanian citizens', enterprises', the State's in general and stakeholders property rights in the enterprises, the set up of accounting principles of all companies authorized capital and creation of legal and financial conditions for modernization of these kind of companies was one of the priorities of the Lithuanian authorities. Based on the criteria of valuation of country's progress, prepared by foreign researchers, the authors of the Edited book have adopted these criteria for valuation of Lithuania's political, macro economical, micro economical, institutional, management and social targets achievements' within the years 1989 -1992. Simultaneously, in the Edited book, V. Pakalniskis and S. Vaitkevicius have disclosed mistakes, made by Lithuanian authorities and the problems, whose solutions were left for the future.

Pakalniškis, Vytautas; Vaitkevičius, Stasys

Pa92 **Nuosavybės santykių transformavimas Lietuvoje 1989–1992 m.** Mokslo studija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2013. 104 p.

ISBN 978-9955-19-510-8

„Studijoje analizuojamas Lietuvos ekonomikos pertvarkymo iš socialistinės į rinkos ekonomika pagrįstas teisinės ir ūkio sistemų pradinis ir svarbiausias veiksnys – privatinės nuosavybės instituto atstatymas ir valstybinės nuosavybės sistemos pertvarkymas.“ Pradinis ir svarbiausias veiksnys – privatinės nuosavybės instituto atstatymas ir valstybinės nuosavybės sistemos pertvarkymas. Studijos autoriai išanalizavo Lietuvos patirtį nurodytoje nuosavybės santykių transformavimo srityje, identifiko pagrindinius reformos tikslus ir uždavinius bei metodologinius principus, o taip pat ir egzistavusias objektyvias ir subjektyvias sąlygas, įtakojuusias reformas. Studijoje kompleksiskai išnagrinėti ir įvertinti nuosavybės santykių reformos teoriniai ir praktiniai aspektai, atskleistas šiai reformai reikalingų teisės aktų poreikis ir tokių teisės aktų esminės nuostatos, tarp kurių išskirtinai detalizuoti valstybinio turto privatizavimo metodiniai aspektai. Studijoje kritiškai įvertinti Lietuvos tiesioginiai nuosavybės santykių reformos pasiekimai ir trūkumai, o taip pat, remiantis užsienio mokslininkų nurodytais kriterijais, parodyta tos reformos įtaka pagrindiniams Lietuvos makroekonominiams, mikroekonominiams, instituciniams, vadybiniams ir socialiniams pasiekimams 1989–1992 metų laikotarpiu.

UDK 338.24(474.5)

Vytautas Pakalniškis, Stasys Vaitkevičius
Nuosavybės santykių transformavimas Lietuvoje 1989–1992 m

Mokslo studija

Redaktorė Jūratė Balčiūnienė
Maketavo Stanislava Narkevičiūtė

SL 585. 2013 02 05. 5,4 leid. apsk. l.
Tiražas 200 egz. Užsakymas 18 452.
Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu
Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt

Spausdino UAB „Vitaie Litera“
Kurpių g. 5-3, Kaunas
Puslapis internete www.bpg.lt
El. paštas info@bpg.lt